

MIRAN JARC

JALOV DOM

POVEST

1941-XX

1500

K- 311/12-03

MIRAN JARC

JALOV DOM

POVEST

1941 - XX

IZDALA IN ZALOŽILA VODNIKOVA DRUŽBA
V LJUBLJANI

821-32
JAR

N 2003/15976

Meni luč, tebi ključ.

I.

Zamolcklo se je oglašala sekira iz tokave, zaraščene z visokimi smrekami. Gosti vrhovi so že prestrezali blede svetlikanje jutra, ki je tipalo v somračje izza kepastega hriba. Povsod v dolini je ležal mrzel mrak. V tokavi se je gostila še trda tema, iz katere je prihajal v enakomernih presledkih sunkoviti »tak-tak-tak«. Od daleč nekje, kjer se je megleno morje nad travniki in njivami že dotikalo podnožja planin, se je zasvedral v ozračje brlitzg daljnega vlaka. Ozračje je bilo tako čisto, da se je slišal še ropot drdrajočih koles, in imel si občutek, da zeva praznosta prvega dne stvarjenja med tistim daljnim, nevidnim vlakom, ki vozi ljudi v mesta s tovarnami, in med tem gozdom nemih smrek in borovcev. Gozd, ki se je raztezal iz tokave po obeh pobožjih slemena nevisokega hriba, je bil ozek in podolgovat, podoben ogromnemu ježu, ki čumi vase pogreznjen že od vekomaj.

Prav tedaj, ko so se prvi rožnati jeziki iztegnili preko zelenkasto vijoličastega neba in obliznili konce iglastih vršacev, je v vrhu neke smreke zašuštel, kakor da se ga je dotaknil skrivnosten veter. Ves svet okrog pa je bil okamenel v tej mehki jutranji tišini. V vrhu smreke je vnovič zašumelo. Najvišje veje so se sunkovito stresle, kakor da se je v samem deblu, skritem v črni gmoti drevja, zdramilo neko posebno življenje. Vršenje ni ponehalo. Bilo je rahlo, igrivo, kakor da po vejicah skaklja drobna veverica. Nenadoma je vztrepetal ves vrh kakor bolnik v groznici, dvakrat, trikrat. Vmes se je oglašal še vedno isti »tak-tak-tak«. Potem je vse utihnilo. Vršac se je zamajal.

Čuden pogled. Kakor da se je drevesa lotila vrtoglavost; kakor da namerava stoletni zakoreninjenec nenadoma zakljubovati narurni postavi in zaplesati. To gibanje vrha je bilo hkrati čudaško in grozljivo. Nekaj trenutkov pozneje

pa se je mogočni vrh nagnil. Počasi, kakor da se obotavlja. Za hip se je celo ustavil. Tudi nevidna sekira je utihnila. Tedaj pa se je nenadoma razleglo silovito hreščanje in pokanje, kakor da se trga nekaj mogočnega iz samega srca zemlje. Vse smreke v bližini so se prestrašile in zaihtele. Sto in sto drevesnih rok se je sprijemalo, se stiskalo, trgalo in ruvalo iz silnega objema. Skoz gozd je šumotalo in prasketalo, da so se razbežali vsi ptiči s pretresljivim ščebetom. Prav iz globine je zamolklo zagrmelo. Za trenutek je zajela grobna tišina vso okolico. Udarec ob tla je bil tako silovit in nenaden, da se je zazdelo, da se je črn prepad razpočil in hkrati zaprl. Tedaj pa je odskočil korak, dva popotni človek iz goščavja na jaso. Nekaj časa je stal neodločen, ali bi šel dalje proti jutrnji strani dol v vas, ki jo je napovedoval star gotski zvonik izza hriba, ali bi se spustil v tesno tokavo pod seboj, odkoder se je bil razlegel votel tresk. Iz globeli se je zaslišalo požvižgavanje. Popotni, krepak, na prvi pogled, še ne star človek močnih ramen in visoke rasti s čepico na glavi, po vsem videzu brezposelnik, je nameril korak navzdol po mračnem usadu, v katerem je ogromna posekana smreka našla svoje zadnje ležišče. Sédel je na goli del debla in se s posebno milino v sinjih očeh sklonil nad raskavo drevesno skorjo ter jo pogladil z močno roko. Pobožal jo je. Potem se je zagledal v žile na svoji roki, ki so bile tako napete, da bi jih lahko otipal. Ostro bi jih stisnil z dolgimi nohti, stiskal bi jih vse dotlej, da bi jih presekali in odprl krvi iztok. Tako zlahka se preseliš na boljši svet. Drevo krvavi, ga je žalostno prešinilo, ko je pod prsti začutil smolnat izcedek iz debla. Po svoje krvavi. Življenje v njem usiha. Tako malo je bilo treba, pa je težko drevo, desetletja in desetletja zakoreninjeno v tej goščavi, omahnilo za vedno. Z dlanjo je šel dvakrat preko odprte žile v ranjenem deblu, ki se mu je zdelo podobno iztegnjenemu truplu dobre živali. Potem je globoko vase srknil dražec vonj po smoli. Vonj mu je šel v pljuča, v kri, v meso, v možgane. S posebno slastjo ga je vdihaval, hkrati pa ga je prešinjalo vnovič že davni občutek sle, ki ga je obšla, ko je nekoč pobil na tla pobalina, ki je z nožem kvaril mlada drevesca. Za tisti pobje se je pokoril več tednov v zaporu; zaradi zagovora, češ da se mu smili rastlina bolj od človeka —

kajti rastlina, ki trpi nemo in nedolžno kot samo Jagnje Božje, je bolj po božji podobi nego človek — zaradi takega zagovora pa so vaščani gledali nanj kot na čudaka, ki ni pri pravi in iz katerega ne bo nikoli nič prida. In res se je kmalu pozneje izgubil v svet.

Ko je tako ždel na debelu, so njegove teme vajene, mačje oči opazile človeka ob vznožju izruvanega debela. To je bil plečat mož v modri delavski srajci z roko nad očmi, ki so napeto opazovale popotnega. Morda bi se drvar spet sklonil k tlom, pobral sekiro v mahu, ter stopil do sosednje smreke, da ga ni popotni ogovoril:

»Hej, mož! Dobro jutro, mož!«

»Bog daj,« je oni odvrnil in zgrabil sekiro. »Že prej sem slišal korake. Tako zgodaj ni po navadi žive duše tu.«

»Tudi jaz sem mislil, da sem sam. Ko pa je padlo drevo, sem vedel, da je v bližini človek. Samo človek nosi smrt. Pa še na nedeljo po vrhu. Brrr, mraz je...«

Bilo je zares mrzlo. V tej zgodnji predpomladi je Kamniške planine pokrival še sneg nizko doli proti vznožju, odkoder je vel rezek hlad po vsej deželi.

»Pa vi ste se pošteno ogreli,« je popotni nadaljeval in izvlekel iz suknjiča cigareto. »Ni vrag. Táko drevo. Takó lepo drevo. Kot žival.« Znova je z očmi otipaval zrušeno deblo.

»Škoda ga je. Še bi raslo. Česa pa ni škoda na svetu. To je kakor bi pobil do smrti moža v najtrdnjših letih. Kakšen sok ima. Žlahten sok. Najslajši med...«

»Je. Pa jih bo še padlo. Vse to,« je pripomnil drvar in opisal z roko širok krog. »Dvajset metrov na široko, in čez ves ta preval. To bo preseka. Pot mora biti za daljnovid. Za električno. Električno dobimo...«

»Električno,« je samogibno ponovil popotni, puhn timer skozi nos in pristavil, »in luč in motorje in industrijo! Poznam vse te reči. In potem mislite, da se bo po deželi cedilo med in mleko? Mislite? In ljudje bodo dobili zelene pa sive obraze in vnete oči...«

»Kakor, da jih nimajo že zdaj,« ga je prekinil mož s sekiro v roki. »Pozna se vam, da niste odtod.«

»Sem in nisem. Dvajset let me že ni bilo tu.«

»Pa ste se zmotili, če mislite, da ste se vrnili v obljubljeno deželo. Mi pa komaj čakamo, da bi šli v svet.«

»V svet!« ga je zavrnil popotni. »V svet! Kaj pa je svet? Svet je vse. Te smreke, pa midva, pa sonce, ki ga prinaša zdajle zarja.«

Skoz vejevje so vdirali prvi žarki sončave, ki je lila izza Grebena. Za hribom se je oglasil jutranji zvon.

»Tako je in nič drugače,« je nadaljeval popotni. »Svet je kup govna, če hočete, ali pa najbolj dišeč vrt. To je — kakršen je človek!«

»Je. Morda imate prav,« se je zamislil drvar. »Bo res, če je človek vaše sorte, če ni zvezan, kakor smo mi.«

»Kaj pa se vežete? Sv. pismo pravi: Zapusti ženo, otroke, pa svoj dom in pojdi za menoj. In jaz pravim prav tako in še pristavim: pojdi z zarjo, pa s pticami, pa z vetrom, ne bo ti srce obupano.«

Drvar je malo debelo pogledal nenavadnega gosta, ali na smeh mu ni šlo. Čudno naključje. Prav zdaj mu je moral prekrizati pot človek z modrostjo, ki bi se ji včasih posmehnil, katera pa mu je zdaj šla v kri, v drob in ga zvila. Kaj pa se vežete, si je ponavljal trdovratno, in sleherna beseda se mu je zarezala v meso kot udarec z bičem.

Toda ni se utegnil predajati takim mislim, ki so ga trpile že dolgo, dolgo. Mračno se je ozrl v popotnega, ki mu je obraz sijal v neki sproščenosti, kakršne nisi mogel opaziti na nobenem človeku tod okrog.

»Odpočijte se,« je dejal drvarju. »Dan je še dolg, za-služek vam ne uide.«

»Saj ne sekam zaradi zaslužka,« je menil drvar. »Imam svojega dela na pretek. Doma.«

Popotni ga je ošinil z začudenim pogledom, češ, takega govorjenja kar ne bi prisojal tukajšnim ljudem. Oni pa je v zadregi nadaljeval. »Doma, to se pravi, na materinem. Svojega še nimam. Mati se imajo še za močne. Pa še sestro imam, ki tudi gospodinji. Saj prav zaradi tega... sekam, zato, da razsekam čas...« Obmolknil je kakor, da se je premislil. Spet se mu je v očeh vnel mračni ogenj.

»Tedaj pa ste kakor jaz,« se je razvedril popotni. »Tudi jaz imam posestvo, na katerem gospodinji moja sestra. Mislim, da je posestvo lepo. Nisem ga namreč še videl. Ne smete se čuditi. Kupila ga je sestra za moj denar. Rekel sem si, dobro je, če si priskrbiš ležišče, kamor boš legal, ko

te ne bodo noge več držale. Vsak mesec sem poslal sestri iz tujega nekaj denarja, cel šop bankovcev!«

»Kaj pravite!« se je drvar zastrmel v čudnega človeka.

»Rečem vam, včasi pa še več. O še več bi jih lahko... No zdaj si moram ogledati, kako kaj sestra gospodari. Iz Teherana sem prišel, če veste, kje je to... No da, iz Perzije, iz Irana, kakor zdaj pravijo Perziji. Prav od tam notri.«

Drvar je kar zazijal.

»Iz Perzije...«

»Od tam. To je še dalj kot Turčija, še dalj kot Sveta dežela. Prav notri v Aziji. Tam, kjer se pričinja Indija, tam, kjer so ljudje kakor kače, in živali kakor pošasti, tam, kjer molijo Boga s tuljenjem in z bičanjem. O to sem videl sveta! Nič koliko. Pa se vsemu privadiš. Tudi ljudožrce sem videl. Edino njih sem se bal. Pa vse to je že za menoj...«

»Pa kaj vas je gnalo tako daleč po svetu?«

»Kaj? To je človeku v krvi. Doma mi ni dalo miru. Živeti moramo in umreti, to je kakor amen v očenašu. To je usojeno. Ampak, sem si rekel, to je zate premalo. Ali si ne bi ogledal še malo поблиže to našo ljubo zemljo, na kateri se ljubimo in sovražimo že odkar so živa bitja na svetu? Tako. Dobro. Pa sem jo odkuril v svet... Nič se ne hvalim. Vsakdo po svoje roma. Tudi tisti, ki tiči doma, lahko spozna ves svet. Iz knjig, in pa če ima bistro pamet. Toda spozna ga samo v pameti. Jaz pa sem ga tudi v mesu. V mesu, to je tisto, česar ti ne dajo knjige.«

Popotni je govoril dalje in dalje, besede so mu vrele kot vodovje, ki je predrlo umetni jez molčanja, in še malo ga ni motilo, da govori človeku, ki ga je spoznal šele to jutro, saj je čutil, da je bila vsaka njegova beseda poslušalcu napoj. Bila je kakor vonj iz neke sanjske daljave, ki hladi trudno in izmučeno srce. Čudežni svetovi so se odpirali žejni in lačni duši, tuja in neznana imena, polna čarobnega bleščanja in zvenenja, begajoče podobe Angore, Sirije, Bajruta, Damaska, arabske puščave, po kateri se voziš dni in noči, ne da bi videlo oko še kaj drugega kot neskončno kamenito planjavo in jastrebe, ki se spuščajo v velikih lokih na mrhovino zablodelih kamel, prividi Bagdada in davnega Babilona, kjer je človek v svojem bogo-

kletnem napuhu zidal stolp, da bi dosegel samega Boga na nebeškem prestolu, prikazni čudovitih pokrajin, kjer rasto pomaranče, fige, dateljni, kokosovi orehi, poper in žafran. Teheran, Burudžir, Kirmanšal, Saliabad, Dioful, Mazandaran, Koremabad, Sultanabad, mesta pravljičnih mošej, ki imajo strehe iz čistega zlata in kjer je boleznj toliko kot kač. In da nimaš s seboj kranjske harmonike, te svoje najzvestejše prijateljice, kadar te napade žalost, ki ji ni imena, bi že stokrat podlegel smrti zaradi strahu pred slabostjo duše, ki jo opijanja brezkončnost sveta in človeštva...

Drvar je poslušal kot okamenel. In zavedel se je šele, ko je bil že sam sredi gozda. Prebudil se je kakor menih, ki je poslušal pesem rajske ptice. Ta pesem se mu je zapihčila v srce kakor igla, da boli, in bolečina je hkrati sladka, ker je kri vsrkala strup. O, ta brizg je bil močan! Že davno je bil potreben takega zdravila, pa naj bi bilo še tako strupeno. Naj človek vse izgubi, daljave mu ostanejo kot poslednje zatočišče pred smrtjo vsega lepega.

Drvar je vstal, vzel sekuro in se odpravil po strmini navzdol. Mrazilo ga je. Po vsem tem, kar je tu doživel, se ga je polotil nemir. Delo, s katerim je hotel dušiti ključjočo bolečino, ga ne bo moglo več uspavati. Šel je ves vase pogreznjen mimo posekanega velikana in se ustavil na ravnici, odkoder se mu je razprostrl pogled na vas. Iz hiš in koč, ki so ležale raztresene med sadnim drevjem in vrtovi ter njivami, se je dvigal dim. Mož se je zazrl v dolino, kakor bi hotel pretipati z očmi vsako hišo posebe. Oh ti posestniški in bajtarski domovi! Pri Pašbarju, pri Rovtarju, pri Čerenu, pri Kovaču, pri Buncu, pri Zevniku, pri Kvedru... Oh, to je vas kmetov, ki niso več kmetje, in delavcev, ki so napol še kmetje, vas, odkoder je samo dobro uro hoda do prve tovarne-papirnice, kamor vsako jutro in ob prvem svitanju vozijo na svojih zgaranih kolesih svoja izmučena telesa strojem v objem: Kosov Janez, Pirnatov Miha, Pestotnikov Ivan, Rokov Francelj, Majdičev Peter, Malijev Tone, Šumov Jože, in kdo ve koliko še zastonjkarjev, ki jih doma ne morejo preživljati. In dekleta! Pa koliko! V čepicah, v svilenih nogavicah in v šolenčkih. Bog vari, da bi katera njih še nataknila domačo ruto na glavo. Moj Bog, kaj se bo res ves svet izneveril Sv. Roku, domačemu patronu podružnične cerkvice, ki že

od pamtiveka bdi vsa siva od starosti na taborskem gričku in varuje ubogo vasico pred novo dobo, a zaman. Darovanja ob žegnanjih so bolj in bolj borna, ušesa so se že tako navadila tuljenja tovarniške sirene, da preslišijo Ave Marijo in zvonjenja k dnevu. Kako tudi ne bi, ko pa oznanja in zapira dan sirena in ne Sv. Rok. Ura pri Sv. Roku je že tako betežna, da bi po njej zamudil tovarno, to se pravi izgubil življenje, kruh, smisel na svetu.

Take misli prešinjajo samotnega moža, ki se mu do danes še ni bilo treba ozirati po delu v tovarni, in ki je doma z grunta. Do danes. A kaj bo jutri? O ko bi bil človek kakor ta perzijski romar, ki plava kot škrjanček iz kraja v kraj, z veselo pesmijo v srcu, s svetlo mislijo v glavi. Da, perzijski romar! Pred odhodom sta si stisnila roke kot dva dobra, davna znanca in si obljubila, da se bosta še videla. Čutila sta, da se morata še srečati, ker se je med njima spletna vez ob uri najbolj žive bolečine. Ob tem tujcu je drvar čutil oporo, in za hipe se je znebil vse teže kakor ob glasbi, ki ti da, da pozabiš še na svojo smrt, ki mora priti. Ali zdaj, ko je bil spet sam, ga je znova napadla stara bolečina, zaradi katere se je zgrnilo nanj vse gorje tega sveta. Kako je vendar z njim? Leta beže, iz otročajeve doraščajo fantje, deklice, ki so se še boječe umikale pretepaškimi šolarjem, so vzbrstele v dekleta, da ti ob njih stopi kri v glavo, samo on, Štefan, se drži še materinega krila, spodoben sin, ubogljiv in vzoren mladenič, ki bo nekoč podedoval čeden grunt. Nekoč. Kdaj? Če se bo materi zljubilo, da mu da čakati še dvajset let, pa takrat, in takrat bo Štefan imel že Abrahamova leta, pa še malo čez. Mati je pa kot hrast v gori, kot skala na pomolu, ki ji ne more nič do živega. O, vsi njegovi vrstniki so že davno ali očetje, posestniki na svojem, ali pa jih je tujina izvabila in sprejela vase. Samo Štefan meri večno iste korake po materini hiši, dekletom v posmeh ali v sočutje, starim ženicam in devicam v tolažbo. To ga grize, da bi zakričal čez ves svet. Ne, saj ne sme premišljevati o tem. Ponorel bi. Potrpljenje je božja mast, toda gorje tistemu, ki se z njo maže...

Štefan se je zagledal v srebrnino potočka, ki se vije mimo starih vrb po dolinici, ko ga je zdramil iz zamišljenosti krepak glas.

»Glej ga, glej pogana, ali tako častiš gospodov dan? S sekiro v roki, oblečen kot za v gmajno, na praznik! Da te ni sram, Štefan...«

Štefan je stopil korak nazaj, osramočen ko šolarček. Orjaška moč njegovih mišic, njegov tleči upor zoper ves človeški in božji red, vsa zadnje tedne nakopičena sila njegovega zatajevanja, vse to je kar splahnelo spričo sivih, malce podsmehljivih oči duhovnega gospoda, starega župnika Pečnika, ki je zrastel pred njim kot iz tal. Obstala sta pri stari vrbi.

»Štefan, Brinarjev Štefan, to pa res ni lepo! Velik greh stori, kdor ne posvečuje praznika...« Toda iz župnikovih besed je zvenela tudi toplota, češ, saj slutim, kaj te teži, torej razodeni se mi že vendar, trma trmasta. Štefan je to čutil.

»Ne, gospod župnik, saj ni tako hudo. V srce pogledjte človeku, potlej ga pa sodite in obsodite.«

»Ah ti nesrečni človek. V srce, v srce... ali te je že spet prijelo? Čudne reči slišim o tebi. Že dolgo te pričakujem. Boš pa že našel ti pot k svojemu župniku. Kadar boš umiral, bom pa jaz k tebi prišel. Prej pa ne, da veš. Tak je naš red. Ni lepo, da te moram jaz prvi pozvati. Pa še kakšnega te dobim. Potepuh.«

»Kaj veste slabega o meni?«

»No no, glej ga vihro. Kdo pa je kaj rekel? Ampak, če hočeva biti poštena, mi boš že priznal, da te že dvakrat nisem videl pri fantovskem skupnem obhajilu, in danes te tudi ni bilo pri prvi maši. Pustimo to za drugič. Na drugem kraju se bova pomenila o tem. Ampak, da se te že obup loteva, tega si ne bi mislil. Kakšen fant pa si?«

»Star fant, gospod župnik, in ima me, da bi obrnil hrbet vsemu svetu...«

»Počasi, počasi... Vse se lahko še uredi. In zate imam dobro besedo, če treba. Ampak, da te že kar dva dni in dve noči ni bilo domov, to pa je huda zadeva. Mati mi je prišla snoči jokat zaradi tebe.«

»Saj mi doma ni več živeti. Ali ne garam za tri? Ali ne spoštujem matere? Ne popivam, ne kvartam, ne...«

»Dovolj, dovolj. Zdaj boš pel kar samemu sebi hvalo. Saj nič ne rečem. Fejst fant si. Vse prav. Vse prav. Toda, le mirno se da vse urediti.«

»Ali nisem še preveč miren?«

»Zakrknjen si. To je tvoja nesreča. Jezik imaš, da z njim govoriš, ne pa, da molčiš. No, kako meniš?..«

Štefan je molčal.

»Vem, vse vem. Z Angelico se imata rada. Prav tako. Angela je pošteno dekle, da malo takih, in tudi ti nisi ravno razbojnik. Tudi vem, da tvoja mati nočejo dati grunta iz rok...«

»Saj mi ni zaradi grunta. Vrag vzemi grunt!«

»Grdavš, ne preklinjaj. Saj vem, kako je. Obadva morata živeti. Tudi ptica si napravi gnezdo. In brez grunta ne boš kdove kako brhek ženin. Angelica ni bajtarska, čeprav doma niso petični. Dekleta imaš pa rad. To je tisto. Goriš. Sveti Pavel pa pravi, kdor gori, naj se v zakon vlovi. To je, mar ne?«

»Rad jo imam, res je.«

Po tem priznanju ga je župnikov prodirljivi pogled v dno duše zmedel, da ni našel novih besed.

»Pojdi v miru in stopi pred mater, kakor se sinu spodobi. Jutri pa se oglasi pri meni, da se bova o vsem pogovorila. Kakor pri spovedi. Name se zanesi.«

S temi besedami se je župnik poslovil.

Ko je bil Štefan že sam, se je sebi dozdeval kakor ujeto jagnje. Voljan je bil storiti kar koli, ubogati kogar koli, le da bi že razgibal mlakužni tolmun teh dolgih mrtvih let. Življenje okrog njega pa je bilo tako živo. Zemlja se je pripravljala, da zaživi v vsej silini kipečega razvrata prihajajoče pomladi. O, človek bi kar ponorel od nestrpnosti. Človek, ki gre iz neutešenosti podirati polstoletne smreke, potem ko že dve noči ni spal, tak človek je iz živega mesa! Prekleta pomlad dramečih se teles! Zatisniti oči, zamašiti ušesa in nos, zapreti usta, da se ne bi moglo prikraati v človekovo telo strašno poželjenje, ki kipi, drhti, cvete iz vseh bitij in stvari. Glej jih drevesa, ki že drhtijo v prvem nemiru oplojevanja, poslušaj živali, ki kar nore vpijejo, da bi izlile iz sebe divjost obsedenega mesa, duhaj zemljo, ki razgalja in ponuja mlademu soncu svoje telo...

Pa kaj se boš zapiral pred svetom, Štefan, iz tebe samega vre sila, pred katero bežiš.

»Rad jo imam, rad jo imam.« O, saj ne trpi samo Štefan. Poglej jih vse te bajtarske nezakončiče in lovače,

ki se do onemoglosti gonijo in drstijo po šupah in steljnikih. In on, ki je gruntarski, ni nič boljši. Gruntarstvo se mu pozna samo po tem, da si zna natikati jarem, kakor ga je natikal njegov oče hlapcem. On, ki ubija drevesa, namesto da bi ubil svoje nemirno telo, on, ki mrk stopa za plugom in orje zemljo te stokrat preklete domačije, je kakor vol, ki se je dal privezati k jaslim. Jaz pa grunt, kaj še! Spet mu na misel pride perzijski romar. Toda romar je ubil v sebi poželenje po ženski. Gruntar? Nikoli ni bil, nikoli ne bo. Kaj mu mar meje, kaj mu mar sosed.

Prazna se mu zdi čast, ki se z njo bahajo možje pred cerkvijo po prvi maši. Jalova čast. Plašč, ki pokriva vse črne grehe laži, zavisti in sovraštva. On bo rajši... Kaj? Misel mu je obvisela ko kamen v zraku in priletela nazaj, odkoder se je pognala. Ali je tako močan, da bi zapustil vse in se odpravil v svet? Perzijski romar! Da bi zapustil Angelico? Nevesto, ki čaka nanj že deset let in s katero sta si ves čas samo kot brat in sestra, čeprav kri vpije, da bi prevpila ves svet? Uboga nevesta! Najlepše dekle v vasi, pa najbolj ponižana zaradi njegove neodločnosti. Dekle z lasmi, ki so kakor žitno polje v polnem klasju, z očmi bolj čistimi od sinjine nad Grebenom o Vel. Šmarnu. Saj se ne upa misliti nanjo. Prva pevka je v vasi. Pri veliki maši se postavlja s svojim sopranom, ki mu je zbor samo še spremljava. Zanja nalašč izbira organist posebno težke pesmi. On in Angela — to ni par kakor drugi, ki računajo, kolikšna bo dota, kakšna bo bala. Ne, to je ljubezen, zoper katero ne opravi pamet prav nič. Ljubezen, ki se ne ustavi niti pred srepim obrazom matere. Štefanova mati! Njegova mati. O, to ni žena-mati, o katerih pišejo in pojejo kot o nebeški milini. On ni nikoli okusil take miline. Mati, kakor jo on doživlja, je trda kot zemlja ob suši, kakor da ni ta žena nikoli koprnela v nočeh brez miru. Ali ima srce? Ali pa se ji je nekoč za vedno zakrnilo in ji otrdelo kakor koža na roki, izgarani od kuhanja in pomivanja, od dela na polju, na vrtu, na dvorišču, kjer po smrti svojega moža opravi za dva možka. Služinčad se je bolj boji kot možkega gospodarja. Mehke besede ni nihče deležen pri njej. Še živali se vdano sklanjajo pod bičem njenih pogledov in ukazov. In ta mati je jokala, kot je pravkar dejal župnik. Morda je jokala, toda ne zaradi

sinove bolečine, marveč ker se boji za svoj grunt. Kaj mu ni že stokrat povedala: »Počakaj, Štefan, po moji smrti bo vse tvoje, prej pa ne. Prej ne! Poznam življenje.« Materin »ne« je nepreklicen. Še kri je ne omeči, nikar solza.

Ali naj želim vašo smrt, mati? Šestdeset let in še čez ji je, pa ti gospodari, kakor da je šele včeraj prišla na grunt. To je ženska, ki bi vsako mlado, katera bi se predrznila priti k hiši, zlomila kot vihar mladiko. Deklo bi že sprejela k sebi, ne pa mlado gospodinjo. Angelica pa ni dekla. Nikoli ni bila, nikoli ne bo. V njenih sinjih očeh ni samo milina in krotkost tihega neba, ampak tudi brezbrežnost mrzlih daljav, ledenih višav, iz katerih se nena doma v prevročih poletjih zgoste črni oblaki. Angelica ni gozdna srna. Ali so mar njene močne, izzivajoče noge plahe kot srnje? Njene noge! Ne smeš jih pogledati, če nočeš, da te pograbi strašna, zadržana sila, ko bi hotel pasti pred njo in jo blazno stiskati k sebi. Angelica ne bo več dolgo čakala. Premoška je, da bi še dalje prenašala tih posmeh tovarišic, ki so preprijazne z njo, kadar hočejo iti družno z njo od maše. Ponorel bo, če ne pride rešitev od koder koli, kakršna koli.

»Dobro jutro, Štefan! Bog daj, Štefan! Odkod, odkod?..«

Štefan je ves iz sebe. To so pozdravi ženic, ki se zapoznele vračajo od prve maše in ga škodoželjno ogledujejo. Na, spet se jim daje v zobe, ko kolovrati s sekiro v roki, v delavni srajci, zanemarjen kot razbojnik tod okrog. To bo spet obiranja in čenčanja, da bi se najrajši živ udrl v zemljo. Zmedeno je odzdravljaj in se prisiljeno smehljal. Zasovražil je njihovo kokošjo nedolžnost, ki jo prenašajo na spregled.

S ceste je zavil na stezico, ki je šla do visokega špalirja, za katerim se je belila lepa visoka hiša, krita z opeko. Špalir je bil pretrgan na sredi po nizki leseni ograjici, skozi katero si prišel od zadaj na dvorišče. Malomarno je sunil iesena vratica in vstopil. Tega trenutka se je najbolj bal.

V kuhinji je zagledal svojo mater, ki je kuhala kavo. Bila je v črni obleki s črno ruto na glavi. Kazno je bilo, da se je pravkar vrnila. V obrazu, belem kot alabaster, je bil ostro poudarjen izrazit nos nad ozkimi ustnicami brez

krvi. Obraz je razodeval skoraj nekake aristokratske poteze. Bila je videti trda žena. Kakor sam kip.

»Lepo si pričel!« To so bile besede, s katerimi je sprejela ta mati sina in ga premerila od nog do glave.

»Ali te ni sram pred ljudmi? Če mi misliš take uganjati, je bolje, da ostaneš tam, kjer si bil ta dva dni.«

On pa je molčal. Gledal je predse. Ne v mater. Nekam daleč so iskali njegovi pogledi. Skozi okence v kuhinji na travnik in od tam proti goram.

»Bom pa šel, če vam ni več prav. Meni je prav.« To je bil njegov odgovor.

Mati takih besed ni pričakovala. Za trenutek ji je šel preko obraza drget, ki ga pa sin ni opazil. Ta kameniti obraz, ki že leta in leta ni pokazal sence občutja, je vztrepetal. Ali takoj nato se je spet osrepil v togem molku.

»Glejte, mati, saj sami predobro veste, za kaj gre. Kaj bi še govorila. Tako sem preudaril, da bo najbolje za nas vse — mislil je še na svojo sestro — če vzamem svoje breme na svoje rame in amen. Kaj bi se prerekali. Otrok tudi več nisem...«

Po teh besedah se je okrenil, da bi stopil v vežo. Kar lahko mu je postalo. Čutil se je zmagovalca, ki se mu je prvič v življenju posrečilo pretrgati najtežjo vez, ki jo ima človek, vez na mater. Niti malo ni pomislil, kaj naj stori že prihodnji trenutek. Zdaj, zdaj se mora zgoditi nekaj kakor čudež. Sprožil sem kamen, vse drugo pojde samo od sebe... Toda — tega res ni pričakoval — dotaknila se ga je materina roka, okrenil se je kakor pod magnetično voljo in pogledal materi v obraz,

»Štefan...«

Samo po imenu ga je poklicala, toda zvok tega vzklika je bil tako vabeč, da se mu ni mogel ustavljati.

Nemo se je ozrl vanjo. Čakal je.

»Štefan, kakšen si vendar! Saj si otrok. Otrok buta besede tako tja v en dan...«

Spet ga je ponižala. Spet je bil zanj samo še otrok.

»Pa pri maši tudi nisi še bil!«

»Sva že z župnikom opravila...«

»Kako?« V njenem vprašanju je bilo hkrati začudenje in negotovost.

»Pravkar sva z župnikom govorila.« In čez nekaj trenutkov je pristavil znova uporno: »Da veste...«

»Kaj je to: da veste!..«

»Da nisem več otrok, mati. In da mi je malo mar vse skupaj... vaš dom in vse skupaj.«

Zdaj je butnilo iz njega kot plaz, ki se utrga. Oči so mu gorele. Hotel je mater s pogledi kar predreti.

»In jaz ne bom nikogar več ubogal! Razumete? Nikogar več...«

Potem je bil molk. Od zunaj se je čulo pozvanjanje k deseti maši. Strašna tišina je ležala nad tema človekoma v tej ozki kuhinji.

»Tako, tako... tisto pa rad ubogaš... tisto tvojo...«

»Kóga... tisto?« Ves iz sebe je stopil korak bliže k materi, da sta se oba zagrizla z očmi drug v drugega. Bil je čuden trenutek. Tedaj pa je mati pograbila zajemalko, kakor da hoče z njo odgnati sina, in pri tem jo je sin prijel za roko. Njegov prijem je bil lahen, saj se je že naslednji hip ves zgrozil: moj Bog, kaj počenjam. Pa je bilo prepozno. Mati se je sesedla, kakor da išče stola. Vsa je prebledela in omahnila na tla vzdolž ognjišča. Padla je težko, po celem. Kakor prej drevo v gozdu. Štefan je kriknil. Na ropot in krik je iz hiše prihitela Štefanova sestra.

Francka je viknila kot iz uma, ko je zagledala na tleh ležečo mater, poleg nje pa svojega brata s sekiro v roki.

»Štefan,« je zavpila. »Kaj je to!«

Štefan ni nič odgovoril. Nemo se je sklonil do matere, da bi jo dvignil. Sestra pa ga je odrinila s pogledom skrajnega sovraštva in poskušala sama dvigniti mater, ki pa je medtem že vstala.

»Mama, mama, ali vas je on?..«

»Pusti to, pusti...« je mati šepetala, še vsa omamljena po živčnem napadu.

»Čakaj, le čakaj!« je kriknila sestra nad bratom. »Hudič si, ne človek! To povem Angeli, da bo vedela, kakšen človek hodi za njo.«

»Če mi ne boš tiho,« je planilo iz prepadenega fanta, ki so se mu oči kar izbuljile od srda.

»Tebi ne bom jaz nikoli tiho,« ga je vnovič sestra izzvala in pospremila mater v sobo.

Štefan ni črnil besedice več. Tiho je stopil v kamro na podstrešju, kjer je imel ležišče in se vanjo zaklenil. Ves dan ga ni bilo na spregled. Ko se je znočilo, je odšel na vas.

II.

Štefanovo življenje ni bilo v ničemer več podobno dejanju in nehanju kmečkega sinu, ki naj prej ali slej zagospodari na čednem posestvu svojih staršev. Na zunaj se mu res še ni poznala izpremembra, ki se je izvršila v njegovi duši pod vplivom zadnjih tednov, kajti njegovo telo je bila vendar premočna posoda, da bi njene stene pričel razjedati tihi razkroj. Ali že sam poizkus prostovoljnega stradanja, v katerem je njegova upornost slavila osem dni zmago doslednosti, je bil značilen za tega mladega moža, ki ni imel toliko moči, da bi kot sto drugih vrstnikov v podobnem primeru zapustil svoj dom in si poiskal v svetu novih možnosti življenja, ali iskal sveta pri vplivnih ljudeh, ali pa z obupnim, nasilnim dejanjem privabil takojšnji razplet zgoščenega stanja, ki se je v njem mučil že deset let. Dejstvo je bilo, da sta bila z Angelico že deset let zmenjena, da se nekoč vzameta, prav tako pa, da je Štefanova mati z isto trmoglavostjo zavračala vsako misel, da bi pred svojo smrtjo predala posestvo sinu, prav po pogovoru: meni luč, tebi ključ. Po zadnjem usodnem razgovoru z materjo, ki mu je sledil kamenit molk v hiši, je Štefan sklenil odreči se hrani. To je bilo zanj značilno orožje v tej neenaki borbi: z mučenjem samega sebe zlomiti materino trdoto. Pri tem pa je še vseeno delal. Kot prej si ga videl v hlevu, kako je pokladal živini klajo, snažil žlebove, odvažal gnoj. Kot prej je vprezal konja, vlačil plug, hodil osipat, vlačiti brano in podoravat krompir. Ali izginil je iz hiše, ko bi moral sesti k zajutreku, opoldne je počival pod leskovim grmom, pod noč se je ognil kuhinji in se vtihotapil v zgornjico.

Osem dni je zdržal, čeprav je bila zanj preizkušnja strašna, ne toliko zaradi telesnih muk, ki so izostrile njegovo občutljivost do skrajnih meja, ampak zaradi slutnje, da s takim ravnanjem ne bo prisilil usode v svoj prid. Toda v teh dneh, ko je natura prižgala na drevju tisočero

belih plamenčkov dišečega cvetja, in v teh nočeh, ko se je nebo posipalo z velikimi zvezdami, je odkril v sebi tako nova spoznanja, da se je po njih začel izpreminjati njegov dosedanji odnos do vseh stvari sveta. Sila vkoreninjenosti v domstvo je začela slabeti in prehajal je v stanja, ko se je v nekaterih trenutkih čutil lahkega kakor brez teže, nevezanega na ljudi, na kraj in čas. Nekaj časa se je s takimi opazovanji celo motil kot otrok z igro, čeprav ga je globok življenski čut vedno znova opominjal, da se ne bo s tako igro izvil železnemu objemu določbe.

Naposled pa je sestradano telo terjalo svoje. Začele so se ga poláščati izkušnjave gladu, ki so hromile odločnost njegove volje. Tako mu je vonj domačega kruha, spečenega iz mešanice pšenične, ajdove in koruzne moke, pričaral motnjavo podob, ki so vsega zamamljale. Vonj tega kruha: varnost ležanja v stari postelji v kamrici, odkoder je šel pogled skoz zamreženo okence na sadovnjak, v jeseni prepoln gambovcev in renat; pisanost praznikov z belo pogrnjeno mizo, v svečani tišini, procesija z banderami in žuborenje molitev, petje in zvonjenje. Temu vonju ne moreš ubežati! Kdaj pa kdaj se je prikradel v jedilno shrambo in strmel na polico, kjer je počivalo pet hlebov. Eden od njih je bil že načet. Kot tat se je plašno ozrl okrog sebe in ko se je preveril, da je sam, se je dotaknil raskave skorje z lisami posute moke. Pod prsti mu je krušna skorja kar pokala. Ta raskav šum je bila velika skušnjava. Videl se je odpočivajočega se od dela z velikim krajcem kruha in s koncem suhe klobase pred seboj. S kakšno slastjo lomi kruh in polaga nanj kosce mesa. Ugodju, ki ga čuti, ko z močnimi belimi zobmi seka, drobi in melje tak tečni založaj, ni primere. Slina se mu nabira v ustih, ko se tihotapsko sklanja nad belim vonjem v shrambi, ki ga spominja prijetnega vzdušja v mlinu, pri grevice nad žitnim poljem v poletju. In že išče roka noža, da bi ga zasadil v hlebec, toda ne, volja je močnejša. Sunkovito se okrene in neopažen zapusti shrambo.

V takem stanju se mu je pogled tako izostril, da je menil videti za vnanjo podobo stvari tudi njihov skriti smisel, in ta smisel je bil določen po njegovih skritih željah. Čuden občutek mu je izzvala nekoč oprava, ki so

Jo bili zaradi čiščenja v hiši razstavili na dvorišču. Bela javorova miza, središče družinske skupnosti, ki je samevala v poševni legi kraj vodnjaka, je bila videti zdaj neznatna, negibna, mrtva, kakor da je šel iz nje duh življenja, čim so jo odnesli iz sobe. Iz take čudne perspektive je zagledal postelje, omare, stole, mimo katerih so se podila piščeta, ki se je vanje zaganjal črni Murček. Predmet, čim ga prestaviš iz njegovega položaja, da ni več povezan s prostorom, v katerem mora stati, izgubi smisel. In če s srcem več ne stojiš v občestvu, se izločiš iz njega. Kako pa boš dajal srce ljudem, ki ti vračajo sovraštvo.

Tako je modroval Štefan in mukoma lovil izraze, da bi se razodel Pažbarjevemu Miholu, pri katerem je zadnje čase iskal družčine v svoji osamelosti.

»Pij, Štefan, pa ne jamraj ko stara baba. Da bi te vrag, saj si dedec,« ga je zavračal Mihol, ki je bil nekak vaški deseti brat, s katerim so matere strašile poredne otroke: češ, taka uboga para boš kot Mihol, če se ne boš bal staršev in Boga.

»Tak, tako praviš, nočejo ti dati grunta? Hm... pa pri fajmoštru si tudi že bil zastran tega? Kaj ti bo on pomagal! Beži, beži! Potrpi malo. Kaj veš, kakšni mlini bodo še mleli tebe in nas vse!«

Da je Štefan iskal besede že pri Miholu, potem ko je videl, da župnik ni pri njegovi materi ničesar opravil, je pomenilo, da je že čutil majajoča se tla pod seboj.

Bolj kot vse to pa ga je potrlo vedenje Angelinih ljudi, ki očitvidno niso več želeli njegovih prihodov.

Neko nedeljo je stopil — bodi kar hoče — k Angeli, da bo pogledal resnici v obraz.

Pred hišo je zapazil njenega očeta, starega Prevca, ki je s pipo v ustih imel opravka pri čebelnjaku. Možak je mrmraje odzdravil in se sklonil niže k panjem, kakor da se ne utegne razgovarjati. Šele ko je Štefan oklevajoč obstal, ga je nekam varuško pogladil z besedo: »No, no, Štefan, ali smo še živi? Kako pa gre?«

»Kakor drugi hočejo...«

»Saj, ljubi moj. Tako je na svetu...«

»Bolj poredko se vidimo, oče...!«

»Kaj bi... Ko pa nekateri tako vihajo nos...«

»Le kdo, oče?« je ušlo Štefanu.

»Le kdo, o ti božji človek, še vprašuješ? Kdo?«

»Poznate me, oče...« je zaprosil Štefan.

Beseda je povzela besedo in starec se je omečil.

»Glej ga, možak si kakor jaz, čeprav bi že bil lahko tvoj oče. Ampak možak si, zato ti laže povem. Z ženskami je križ. V njihovi družbi je včasih bolje, da si jezik zavežeš. Bog pomagaj, ampak moja je včasih vsa rdeča, kadar nanese pogovor na vaše...«

»Kdo?«

»Moja stara... Nič se ne otepavaj, saj ne trdim, da bi morda ti... ampak vaše si oglej... vašo Francko... No, če ste tako gosposki, pa bodite, bi menil še jaz, nikar še naši ženski... To pa tudi ni vredno, da bi naša punca jokala zaradi takih marnj.«

»Kakih marnj?«

»Svojo sestro vprašaj... pa sama si tudi ni vsega izmislila... tebi pa nisem očital nič krivega...«

Štefanu je kri bušila v obraz. Zatajil je kletvino, toda imelo ga je, da bi planil domov in trdo izprašal svoji sestri vest, pa je obstal nem, kar nebogljen. Starec pa je še dodal:

»Nerad brusim jezik o teh rečeh, in če nisi figa mož, boš razumel, da nam ni lanski sneg, da se kar tako, meni nič, tebi nič razdira beseda... V besedi smo vendar bili, bi rekel, lepo vrsto let... no, čeprav ni bilo prav na veliki zvon obešeno, prazna ništra pa tudi ni bilo vajino govorjenje... In že dostim je bila naša punca v zobeh zaradi tebe. Zdaj pa, kar tako: ,ne da grunta iz rok'? Ali nisi že prej poznal svoje matere... če si, kaj pa si hodil okrog nas... No, povedal sem ti, pa amen. Naprej ne bova brusila jezika o tem. Saj nisva babe. Bog pomagaj! Marsikaj smo že preboleli, pa bomo tudi še to. Angela pa tudi ni iz cukra...«

Po teh besedah se je starec zakrknil in Štefan ni spravil niti besedice več iz njega. Tako sta stala obadva še nekaj časa pred čebelnjakom v zatikajočem se kramljanju. Ali preden se je Štefan okrenil k povratku, je vzkipel kot pognan od nenadnega gneva in kriknil bolj sebi samemu kot možu pred seboj: »Če je tako, potem me ne vidi več

ne moja mati, ne nihče v vasi. Z doma grem, pa magari kot potepuh...«

Še isti večer je izvedela Angelica o Štefanovi nameri. Njena mati se je oddahnila, stari Prevc je mrmral vase, Angelica je odšla v svojo čumnato in zatisnila oči šele proti jutru, ko so šle zvezde že na redko.

Tisto noč Štefana ni bilo domov. Prenočil je pri Miholu v njegovi razdrapani bajti kraj vasi pod gozdom. Drugi dan opoldne se je zavlekel v gozd, kjer so krčili pot električni. Sedel je na položenem deblu.

Zdaj je bila že vsa preseka polna padlih dreves. Bila je kakor ogromen grob, kjer je našlo počivališče toliko posekanih življenj. V preseki je bilo vse živo. Konji so vlačili okleščena drevesa iz globeli na ravnico, kjer so se grmadila že izmerjena in ocenjena debla. Trije delavci, lesni strokovnjaki, in še zastopnik lesne tvrdke, so merili in računali in zaznamenovali les. Delo je šlo hitro od rok, da so konji komaj sproti zvlačili. Pokanje bičev, vzklikanje drvarjev, škripanje težko obloženih voz, cviljenje koles, vsi ti ropoti in šumi in ščebetanje ptičev in šelestenje vej so se zlivali v ubrano sozvočje osvežujoče pesmi dela. Kako jim je zavidal Štefan, ki se je čutil odtrganega od vseh teh živih ljudi kakor suha veja, ki se bo zdaj zdaj odkrhnila od drevesa. Vsem je zavidal, od poslednjega kopača, ki se je mučil s težko rovnico okrog žilavih korenin, do mladega inženirja s črno obrobljenimi naočniki, ki je s svojo besedo kdaj pa kdaj posegel v ta veseli vrvež. Samo ne več domov, ne več domov, kjer se ljudje prepirajo zaradi grunta, zaradi dedščine, dot, prevžitka, zaradi vsega tega, kar se tako lepo imenuje dom, pa je samo izraz grdih strasti in borb na življenje in smrt. V takih trenutkih je pozabljal nase, na Angelico, na vse, in zaželel je biti samo delavec med drugimi delavci, povezan v skupnem delu, osvobojen nočnih strahov samotarskega izobčenstva. Bil je gozdni mož, saj ga je čedalje bolj mikalo v gozdove, stran od ljudi. V goščavah se je čutil eno s smrekami, ki so stoletja zapirale pot človeku v njihovo kraljestvo. Vanj se je zatekal kot splašena žival. O, če se izločiš iz okvira, ki v njem živiš že od prvega početka, v okviru varnega zavetja družinstva, vsakdanjih brig, človeških in božjih postav, začne kazati divja natura nad teboj svojo oblast.

Tisočere nevidne nitke te prepletejo, da sam ne veš več kdaj si se včlenil v živalski in rastlinski svet. Tega sveta delež pa je — strah. Vse trepeče. Od najskritejše vejice, pod katero se trese plah podlesek, do silnega vršaca, v katerem se pode veverice, ki jih je prestrašil človeški korak. Strah v očeh živali — brezkončna otožnost kreature, ki se zdi zapuščena od vsega stvarstva vržena v divje prostorje življenja, večno trpeča, večno na begu pred sovražnikom.

Štefanovo življenje je bilo poslej samo še reka valujočih občutkov tesnobe, negotovosti, osovraženosti in sovražnja. In če je iskajoč zadnjega vzroka svoji nesreči odkril v sebi kot začetek tega zla žejo po ženski, je v trenutkih popolne brezčutnosti začutil Angelo kot najhujega svojega sovražnika, ki ni želel nikdar več slišati o njem. Tedaj mu je bilo lažje, in žejen nečesa novega, pa česar koli, da bi le minilo to neznosno stanje, je pričakoval najneznatnejšega dogodka, ki bi ga vrgel spet v življenje, pa če tudi — je zaželel motno — nazaj v njegov dom. Toda iz svojega nagiba ni mogel napraviti nobenega koraka.

Ali kako se je motil, ko je mislil, da je Angelica zanj še manj kot mrtev opomin. Razum in pamet sta jo tajila, srce in telo pa sta divje klicala po njej, in ko je neko uro vstopila preden kot živo dejstvo, je pozabil na vse bridke čase in bil pripravljen iti zanjo na konec sveta.

Srečala sta se v gozdu, ko nista niti slutila. Tiho je prišla po mahovnati gozdni poti, pokrita s pisano, nad tilnikom zavezano ruto, izpod katere so ji uhajali kodrčki zlatih las. Za trenutek je obstala, ker se ji je rožnato krilce zataknilo na trnjev grm, da se je pokazal rob belega načipkanega krila. Še preden se je utegnila popraviti, je že planil k njej Štefan, da se ga je kar prestrašila. Stal je pred njo razmršenih las, s široko strniečimi blodnimi očmi in razviharjen, da je stopila korak nazaj. Že ga je prijela za roko, ki je bila vsa vroča. Krčevito jo je objel in stisnil k sebi kot brezumen, kakor nekdo, ki se oklene reševalca, poljubil jo na oči, na usta in vrat. Ruta ji je zdrknila na tla. Z roko se ji je zagrebel v lase. Ni se mu upirala. Bila je brez volje po vseh neštetih nočeh, ki jih je prečula v obupu. Preveč sta si že povedala v teh desetih letih, da bi

se mogla v takih usodnih trenutkih še izživljati v mejah besed, ki sta morala z njimi tako dolgo dušiti ogenj podtalne gorečnosti. Zdaj, ko sta se našla kot dva brodolomca, je bil ves svet za njiju samo še mrka tujina, tu pa sta pristala na otoku blaženosti. V strahu, da mu že naslednji trenutek ne ugrabi te čudežne sanjske podobe, zaradi kateri bi se sprijel z vsem svetom, jo je objemal, kakor bi jo hotel zadušiti. Ona pa se je v slutnji, da se že mora nekaj zgoditi z njo, pa če tudi bi morala umreti, voljno predala z medlečimi očmi, slepa in gluha za vso okolico.

In tedaj mu je bilo kakor, da je pozabil na vse, kar je bilo in kar je. Ves je vzplamtel, ko je začutil na sebi pritisk njenih prsi. Poslej mu je ukazoval samo še duh njegovega telesa. Kakor da s samim objemanjem ne more sprejeti vase sil tega dekliskega življenja, je dvignil drhteče žensko telo v naročje. Odnese! jo je kot zver svoj težko pričakovani plen globoko v goščavo pod drevesa, skozi katera so se prikradli le redki žarki sončave. Ta njegov beg je bil nekaj docela blaznega. Ni čutil vej, ki so mu bičale obraz, ne plašnega ihtenja slabotno prosečih dekletovih usten. Ko jo je polagal na tla, se je z usti dotikal njenih gležnjev in jih pokrival z grizočimi poljubi. Težko sopeč je izšepetaval sunkovite vzdlike občudovanja, ko je razkrival pijan neke strašne sle skrivnost njenega deklitva. In nista se več vprašala, ali ju omamlja čudno opojno šumenje gozda, utripanje zemlje, ali pa valovanje krvi, ko se je v njunih telesih zlivalo dvojje življenje v eno...

Zavedel se je šele, ko je začutil njeno božajočo roko na sencih in začul njene kot iz brezdanjih globin prihajajoče besede:

»Ali ti je laže?«

In tedaj sta se spogledala kakor še nikdar prej v življenju.

Bila sta si mož in žena.

Ali je prešla ura, ali cela večnost? Ali še stoji stari svet? Stari svet je še stal. Prišla sta do ravnice in pred njima so se širili travniki in njive v zadnji ugašajoči sončavi. Nemo sta obstala pri treh brezah. Bila sta kot otroka iz pravlјice, ki se odpočivata od dolge poti. Šla sta iskat srečo in sta jo našla in zdaj sta oba oslepljena po presilni svetlobi. Bala sta se govoriti. Na obrazih se je prelivala

zarja z rahlimi sencami. Obdajala ju je velika tišina. Komaj, da se je zganila bilka pomladnega vresja, ki je kukalo iz mahu. Zdaj pa zdaj je iznad leske vzletel metulj, švignil mimo šipkov in gloja, ter sfrfotal preko jase na niže ležeče travnike. Domotožno sta gledala za tem letečim rumenim lističem, ki se je manjšal in manjšal, dokler ni utonil — živ cvet — v morju trav. In bolj, ko je izzveneval utrip skrivnega doživetja, bolj se je oglašalo neko doslej neznano čustvo skrbi, strahu in radovednega pričakovanja. Življenje pred njima se je zazdelo neznano in ogromno kot prihajajoča noč, ki je tiho rastla izza obzorja.

III.

Sprejelo ga je mesto...

Vseokrog njega — ogromen vrtiljak, da ni utegnil razločevati obrazov ljudi in stvari. Vrtiljak avtov, tramvajev, vozov, hiš, kockastih, harmonikastih, do neba segajočih, vrtiljak plesočih oči in oken v neprestanem vrtenju. Samo on s svojo živo rano je stal na mrtvi točki. A če se je sebe le dotaknil, ga je zapeklo, kakor da je ognjen steber.

Borzo dela je občutil kot jetnišnico, v katero ga je nevidni ječar prignal skupaj z ljudmi z vseh vetrov sveta.

Berači v živem smradu gnjijočih teles in cunj, razbojniki s čudno zelenimi, lokavimi, predaleč narazen stoječimi očmi in s potuhnjenim čelom, tihi, šibki, pokašljujoči splasenci, ki bi bili prišli še v bolnišnico prepozno, nikar v borzo dela, drvarji, čevljarji, krojači, mizarji, mehaniki, brezdomeci iz vseh stanov in poklicev.

Štefan je gledal vžigalice v škatljici, druga drugi podobne in obšla ga je groza. Sedel je na klopi v stranski strugi drevoreda in strmел v peščene kamenčke pod seboj. Ščinkovec se je spustil z veje nad njim na tla in se postavil predenj. Za seboj je venomer slišal škripajoče korake prihajajočih in odhajajočih. S hrbtom je bil obrnjen stran od glavne poti na umetne, živo zelene trate in vzbočene grede z velikimi čudnimi rožami. Tudi veverica je priskakljala mimo njega in se z začudenimi očmi ozirala vanj. Plašno je odskočila, ko se je od nje zakotalila velika rdeča žoga. Otroška roka je segla po njej. Iz bližine je zapel ženski glas.

K drevesu sta se pripodila dva psička. Beli s kodrasto grivo je divje silil v črnega, ki je bil komaj večji od mačke. Odnekod je priletel kamen. Živali sta bevsknili in odskočili za drevo. Štefan se je ozrl v tla. S peto je bil že izdolbel jamico v pesek, da bi vanjo lahko nalil vode in napravil umeten tolmunček, kakor so jih delali nekoč kot otroci. S prsti bi potegnil strugo, da bi voda odtekala in še gnala majhen mlinček, kakršne je tako spretno delal Pažbarjev Miha. O kje so tisti časi! Takrat je bilo poletje dolgo deset sedanjih let. Dan je bil brez ur. Prav za prav je prišlo vse gorje na svet, odkar merimo čas z urami. Čas je kakor prostor, ki so vanj postavljene gore in doline, vode in gozdovi, polja in vasi. Samo da je čas še večji prostor, brezkončen kot večnost. A vanj se postavljajo dejanja. Dejanja naj merijo čas! Pa so ti prišli z urami, kakor da je vsaka ura že dejanje, ali kakor da moreš vsako uro že izpolniti z dejanjem. Kako naj zdaj jaz, to uro, razvozljam vso to mrežo, ki sem se vanjo zapletel z dejanjem, da bom čas pognal naprej. Ne morem. Torej čas stoji? O, čas ne stoji! Kako je torej z urami in z dejanji? Sedim na tej klopici in čakam čudeža. Ali sem že obtičal kakor Lotova žena, ki se je preveč ozirala nazaj? Ne smem gledati nazaj, si ponavljam, in se zalotim pri misli, da živim samo v prošlosti. Ali kako naj se izmotam iz tega, kar je bilo? Kar je bilo, je bolj živo v meni kot to sedenje in čakanje prihodnosti. Pes bi bil in ne človek, če bi mogel zatajiti v sebi Angelico, to čudežno bitje, ki mi je hkrati dekle, žena in mati. Kamen bi bil, niti žival, če bi mogel pozabiti njen glas iz globin: »Ali ti je laže?«

Ni ga bilo v mojem življenju človeka, ki bi me tako vprašal in ki bi mi dal samega sebe, da bi vanj položil strašni ogenj, ki me je grizel do smrti. Ali zdaj je postalo vse tako tiho, kakor da je nekdo umrl...

Štefan se je zdrznil. Prisedel je neznanec. Štefan se je odmaknil bolj h kraju, ker je bil oni videti širok in oblasten. To je bil mož zagorelega obraza, ogrnjen v zakrpan suknjič, v maji s kratkimi rokavi, da je na desni podlakti kazal tetovirano podobo ženskega doprsja, obdanega s srcem. Neznanec se je razkoračil, se pretegnil, pomaknil klobuk na zatilnik, izvlekel iz žepa ščepec tobakovega prahu, pomešanega z drobtinicami in vse skupaj

natrosil v odrezek časopisnega papirja. Ko si je cigareto prižgal, je zapičil pogled v Štefana, ga premeril od nog do vrha, nato pa ga, kakor človek, ki vidi ljudem v dušo, odgovoril:

»Je vrag, kaj! Fina cigareta. Pa še hudič v sili muhe lovi.«

»Hudič že, ampak človek se jim težko privadi...« je odvrnil Štefan nekam boječe, kajti novi tovariš na klopi se mu ni zdel baš prijeten človek. Neznanec se je zasmel.

»Eh, človek se vsemu privadi, če je treba. Živ ne gre nikdo rad pod zemljo... Tako-le vam povem. Če bi že moral iti kar na lepem s tega sveta, bi še prej koga pičil. Če bom potrpežljiv, bom dočakal še lep špas na tem božjem sveti. Baraba sem. No, ali ni res? Ah, prava reč! Sem že preveč izkusil, da bi se še koga bal... Pa kaj, saj vi ste tudi eden tistih, ki cijazijo svojo revščino ponujat, če bi jo kdo kupil. Slabo blago smo. Kaj? Včeraj sem vas videl na borzi. Ne motim se. Moj spomin je kakor slonova glava. Ampak vi ste preveč ponižne sorte. Do sodnjega dne bi čakali, da bi se vas kak krištuš usmilil. Pa ne bo nič iz te moke...«

Štefanu je bilo ob zadnjih besedah, kot bi ga opletel z bičem po obrazu. Moj Bog, ali je res tako težko živeti? Niso bile toliko besede, ki so ga navdale z občutjem popolne zapuščenosti, marveč dejstvo, da je imel neznanec prav, ko je zdvomil nad njegovo žilavostjo.

»Eh, kar ,ti' ti bom rekel, saj sva kompanjona,« je nadaljeval postopač. »Ali se dolgo že potikaš takole?«

»Dva dni,« je vzdihnil Štefan.

»Dva dni. Dva dni,« se je oni zakrohotal. »Dva dni, duša krščanska! Ti si v primeri z menoj pravi buržuj. Kaj pa tedaj sploh veš o demontiranem življenju?«

Demontirano življenje — o tem Štefan res ni prav nič še vedel. Proseče se je ozrl v zgovornega moža in spustil svoj pogled na tetovirano žensko podobo.

»Ti je všeč? Zaradi te sem sedel tri leta.«

»Kako?«

»Enega krištuša sem premlatil, da je videl précej odprta nebesa. Pa potlej se je za silo zlizal. Tako... Nič posebnega. Eh, kdo se še briga za nas! Pa kolikim sem že zdravje rešil.«

»Kako?«

»Kri prodajam. Sem jo. V bolnišnici. Po litru jo plačujejo. Vsakih štirinajst dni sem jo nosil. Moja je najboljše sorte. Prvega razreda. Da. Še vedel nisem, da se da s krvjo kaj zaslužiti. Tako je prišlo. Na postaji sem delal. Skladali smo iz vagonov. Pa me je pobožal železen drog. Pripeljali so me na št. 1. Bila je huda reč. Pa sem že od vraga, da sem se zlizal. Za slovo pa so mi še rekli, da imam kri kot malokdo in da jo lahko hodim k njim prodajat. Bolniška sestra, ki me je cartala, je bila baba, da malo takih. Angel, ti pravim, ne človek. Koliko kruha mi je dala skrivaj, pa še kar je ostalo od drugih. Hrano drugega razreda. Fino, ti pravim! No, in potem sem res hodil kri prodajat. Tako sem se nekaj časa držal nad vodo. Dolgo pa vseeno ne gre. Oslabiš. Zdaj je z menoj hudič. Obupam pa ne... Kaj pa ti? Kam se boš dal nocoj? Greš z mano? Popeljem te v burgundulo. Pakeljč tobaka boš dal, naspal pa se boš kot kralj.«

»Kaj je to burgundula?«

»Boš videl. Kje pa si spal doslej?«

Štefana je obšla tesnoba. Odvrnil je, da je te dni prenočeval pri Amerikancu, kjer se ustavljajo kmetje, toda denarci, ki jih je bil vzel s seboj, so hitro kopneli.

Na njegov odgovor se je neznanec zasmejal.

»Kako pa si vendar predstavljaš tako zadevo? Ta je pa lepa! Brez dela tava po mestu, pa bi si še hotele izbiral! Kdo pa si vendar? No, malo se moramo pošaliti...« je pristavil, ko je opazil, da je Štefana obšla težka mračnost.

Kdo pa sem vendar? Res je. Kdo sem še? To uro, te dni nisem več gruntarski.

Postal je bolj zgovoren. Povedal je, kako je z njim, Angelice pa ni omenil. Oni pa se mu je predstavil prav nakratko:

»Jernač sem. Reci mi, Jernač, pa nič drugega, Jernač s ceste.«

Zvečer je bil že v »burgunduli«.

Do te ure je mislil, da pozna húdo, zdaj pa se mu je húdo razodelo v čisto drugačni obliki: kot občutje strahu, ki ga doživlja otrok, izgubljen v goščavi, iz katere se ne more izmotati več, iz katere ne doseže noben klic matere...

Sama na sebi ni bila burgundula nič strašna. Lesena baraka pritisnjena k zidu pritlične razpadajoče hiše sredi ogromnega, zapuščenega dvorišča, ki je bilo polno razbitih avtomobilov, koles, ostankov starega železja, travers, desak. Morda to dvorišče niti ni bilo tako veliko, ali občutek ogromnosti in brezupnosti, ki se te je polasčal, je izviral odtod, ker temu prostoru prav za prav nisi videl do konca. Zdelo se je, da se širi do obzorja, ki so ga zastirala pritlična lesena skladišča, polomljene žične ograje, razpadli vozovi, poveznjene kadi, kupi zemlje, na katerih se je bujno razraščal osat in koprivje. Usihajoča, osamljena hruška je še povečavala vtis velike zapuščenosti. Ko je Štefan stopil s svojim tovarišem v barako, je bila že trda noč, da ni sprva ničesar razložil. Stopal je po slami, ki se je grmadila v velikih kupih. Pri zadnji steni je segala skoraj do stropa.

»Tako!« je menil Jernač. »Tu boš legel. Nocoj si lahko srečen. Gospodinja ni nič napačna ženska. Rada zatisne oči, če vohajo po nas. Mi pa ji tudi prinesemo kaj v dar. Po navadi nas je tu kar cela kompanija. Nocoj nas bo komaj pet. Lahko si izbiraš. Bolj zgoraj se zarijejo nevarnejši, taki, ki so s policaji v žlahti. Zaradi racije...«

»Kaj pa je to — racija?« je Štefan nemirno vprašal.

»Ti si pa res, kakor da si šele zdajle padel z lune. Racija! Boš že še videl. Pa se vsemu privadiš. Jaz sem policajem že kar dober znanec...«

Štefana je spet objela tesnoba. Čudna so bila pojasnjevanja tega vodnika. Niso tolažila. Nemir so zbujala, da je moral biti človek napet kakor na preži, in iz teme so rastle zveržene pošasti, ki niso bile samo sence, marveč vse več: prikazni, ki jih je spočenjela splašena duša.

»Na,« je šepnil Štefan in pomolil tovarišu dva zavitka tobaka v rahlem upanju, da ga morda omeči in naredi bolj priljudnega.

»Kaj pa govoriš tako tiho, kakor da bi bil v cerkvi? Tu se ti ni treba skrivati. Tobak? Že dobro. Delila si bova. Ne smeš misliti, da je pri nas tako, da bi si tiščali žepe. Pri nas si delimo, med nami je vse kot v družini, kjer ne morejo živeti drug brez drugega.«

Tudi ta opazka, kakor je hotela biti dobrohotna, je nemilo dirnila gruntarskega Štefana.

»Semkaj lezi. Mehko boš spal. Poleg mene je najbolj gvišno. Na ... Nisi še vaje!»

Zdaj se je iz kota prav zadaj nekje pod stropom zamolklo oglasilo:

»Ali si ti, Jernač? Kóga pa si privlekel?»

»Candre gotovo ne.»

»Gobec.»

Oba sta se zakrohotala.

Iz nasprotnega kota je proseče zacvililo:

»Dajta no mir. Spet pričenjata. Še ponorel bom!»

»Spi, Čimbu!» je Jernač zavrnil cvileči glas. »Sanjal si. Kdo ti pa hoče kaj!»

Iz srede kupa je zagrmel bas: »Kje je pa Kajžar? Obljubil je sira in jajc.»

Oglašali so se vsi vprek. Nizki, visoki, srednji glasovi. Štefan je imel občutek, da je bil legel na gadje gnezdo. In zdaj so se živali prebudile in migajo in sikajo na vse strani. Te mešajoče se glasove je dojemal Štefan, ki se ga je jela polasčati dremavica, kot spačene sanjske podobe. Zaril se je globoko v slamo, si popravil suknjič pod glavo, da bi ne slišal ničesar okrog sebe. Poslednja zavestna misel je obiskala Angelico, od katere se je čutil ločenega že dolgo, dolgo ...

In vendar sta se poslovila šele pred tremi dnevi. Poslednji pogovor sta imela v ranem jutru, takrat ko je odhajal. Bilo je še pred svitanjem, ko se je iz mraku izmotavala plašna zarja. Stala sta pri vrbi kraj potoka. Angelica je drhtela vsa razburjena. Gorje, če bi jo kdo opazil. Vso noč ni mirno zatisnila očesa v premišljevanju, kako bi prišla neopažena na sestanek. Ni se ga mogla nagledati po vsem tem, kar se je bilo zgodilo med njima. Strah pred tem, kar jo morda čaka, je dušila z vedno novimi objemi, ki sta se jim predajala zadnje dni ob vsaki priliki. Tudi Štefan je tajil strah pred seboj in pred dekletom.

»Glej, zarjo!» je spregovoril, ko sta stala z roko v roki že nekaj časa in iskala besed. Ko bo dosegla Steno, bom že za hribom ...»

»Štefan!» je zaprosila in mu stisnila roko močneje.

»Ne, Angelica! Ali ni bolje tako? Prej, ko grem, prej bova imela svoj kruh. Prej pa se ne vrnem, to ti povem.

Nič se ne boj. Ne bodo te imeli v zobeh, ne. Vero imam vase, v naju. Prej sem bil slab in vsak kamenček mi je bil v spotiko. Odkar pa imam tebe, mi ni nobena gora previsoka in nobena voda pregloboka, da veš. Ne boj se, Angelica. No, Angelica! Preden bi tisto prišlo, saj veš, če bo prišlo, boš že pri meni. V mestu se ne opazijo take stvari...«

»Saj vem, saj verujem vate, Štefan,« je vzdihnila in sklonila glavo. »Ah, Štefan, kako pa si z materjo opravil?«

»Nič. Pisal ji bom. Bom še videl...«

»Lepo ji piši. Morda pa se le premisli. Mati je...«

»Pa je še sestra. Francka, ta pa... Ogibaj se je, Angelica. Ona te ne more...«

»Ah, težki časi bodo zame, Štefan...«

»Nisva prva in ne zadnja.«

»Molila bom, in tudi ti moli.«

»Angelica, na pošto hodi sama: Drugo soboto te bo čakalo moje pismo. Dolgo pismo.«

»Ná, Štefan...« Izročila mu je zlato verižico, ki jo je imela v spomin na gosposko botro. »Kadar boš v stiski, jo prodaj, da ne boš stradal.«

»Angelica!«

Ni več mogla zadržati solz.

»Štefan, kar s teboj bi šla. Kar takšna. O, kako bom sama! Ti ne veš...« Glavo je naslanjala na njegovo ramo. Nemo sta stala in s strahom zrla v vstajajočo zarjo, ki se je neopazno pomikala proti Steni.

»Angelica, če bodo o meni govorili grdo, nič ne maraj...«

»Kdo neki bo o tebi govoril grdo?«

»Zaradi matere. Ti veš. Druge pa ne briga. Vem, v njihovih očeh bom potep. Pa bodi. Da me le ti poznaš. Nisem edini, ki je moral zapustiti grunt. Hotel sem dati lepo besedo. Ali lagati ne morem. Moral bi zatajiti tebe. Tebe naj zatajim? Saj bi svet razpadel. Zato je najbolje, da je tako, kakor je zdaj. Da, tako je najbolje. Ne more biti drugače. Tako je že prav. Sam Bog ve, da je tako prav!«

S težavo je trgal besede iz sebe. Čuvstvo ga je premagovalo. Nenadoma je prijel Angelico z obema rokama za glavo in ji pogledal naravnost v oči.

»Angelica, povej mi čisto iz srca, kakor pri spovedi: ali me sovražiš?«

»Štefan!«

»Ali me kje čisto na dnu srca sovražiš? Prav skrivaj? Zato, ker sem te potegnil iz tvojega življenja v mojo revščino?«

Dekle je molčalo. Ko pa je le še čakal odgovora, ga je objela s pogledom neskončne otožnosti in vzdihnila:

»Štefan, zakaj se mučiva s takim vprašanjem? Ti sam veš in jaz tudi vem, da so ljudje, ki najino srečo sovražijo in jo nama zavidajo...«

Štefan je zrl nepremično proti hribom.

»Kaj je?« je vzdrtela.

»Zarja,« je dejal mirno, skoraj trdo. »Zarja je prilezla do Stene.«

Poslovila sta se rezko, kratko. On je tako hotel. Da bi bil razhod lažji. Šele ko je izginila vas za hribom, se je upal ozreti nazaj, ker je vedel, da dekleta ne bo več videl. Hribi, njive, gozdovi in križ domače cerkve — pred njim pa neznano življenje...

Prebudil se je. Sprva si ni mogel misliti, kje je, ko mu je na prežeče uho udarilo smrčanje nočnih tovarišev na slami, ga je obšel obup. Njegov resnični položaj ni bil nič lažji od sanjskega tavanja ob prepadu. Samogibno je zaprl oči, da bi zbežal vsaj še za nekaj trenutkov pred resničnostjo. Bil je tako truden, da bi kar ležal in ležal, ne brigajoč se več za svet okrog sebe. Spet se ga je usmili globok spanec. In ko ga je sunil sosed z nogo, ni hotel vstati. Oči je imel rahlo priprte, toliko da je razločil prostor pred seboj, ki so ga za silo svetlili sončni žarki skozi razpoke v lesenih stenah. Torej je res... Nisem več doma.

»Tak kako misliš?« ga je vprašal Jernač. »Bo šlo? Ali te mika na cesto? Davi sta spet odšla dva. Tak kaj boš storil?«

Štefan se je zamislil, odgovoril pa ni. Oni pa je menil:

»Na izbero imaš dvoje: ali vzameta po dva pot pod noge, saj si jih že dosti videl takih po cestah, ali pa čakaj tu konca, dokler te bo pač gledala gospodinja. Na, premisli. Pa saj se spet zvečer vidiva...«

Zdaj je Štefan vedel dovolj. Iz burgundule torej vodi pot na široko cesto križem države. Spomnil se je perzijskega romarja. O, kaj je ta v primeri z njim! Bog ve, če ni tudi Perzijec prišel z burgundulo, preden je prišel do

svojih tamanov. O zdaj lahko póje o plavanju po zraku in o zlatih pticah. Primerjal je Perzijca z Jernačem. Jernač — to je razbojnik na Kristusovi desni strani, razbojnik, ki je prišel s samim Bogom v raj...

Štefan je primerjal in ugibal. Prestar je za na pot. Ne zaradi let, ampak ker se zdi samemu sebi kakor drevo, ki ga ne smeš izruvat. Drevo ni več mladika. Toda Jernač? Ali Jernač spada v tisto vrsto ljudi, ki so vse življenje mladike! Jernač ni vezan, Štefan pa je. Angelica, Angelica!

Začulo se je zvonjenje. Jutro. Samogibno je pričel moliti. Nihče mu ni odgovarjal. Prenehal je. Napenjal je ušesa, da bi zaslišal petelinje klice, kokodakanje kokoši, lajež Hektorja na verigi. Zaman. Stene so se zdaj pa zdaj stresle od ropota avtomobilov s ceste. Zateglo so se oglašale tovarniške sirene. Ne, to ni vas. Štefan ni več doma...

Mesec dni je preživel v burgunduli in v štirih tednih je izpraznil možnjo denarja. Ostal mu je samo Angeličin dar. V teh dneh in nočeh se je seznanil z ljudmi iz vseh koncev sveta. Skoraj niti eno noč niso bili prenočevalci isti. Ta ali oni je privedel novega tovariša, ki pa je morda že naslednje jutro odromal dalje. To so bili po večini odpuščeni delavci iz tovarn, bivši viničarji, celo nekaj kmetov je bilo med njimi. Največ pa dvajsetletnih. Izgubljeni brez gnezda.

Ti ljudje pa so živeli zunaj okvira. Čas, ki zanj otrok in žival nimata čuta, se je tudi njim razblinjal v prostoru brez konca. Če si hotel spati, si moral leči; če te je prijelo, da bi šel kar naprej, te ni nihče zadrževal. Človeška bivališča so samo šotori, pod katerimi se ustavi tak nomad. Odpreš duri, obstaneš v veži, ogovoriš gospodarja, če bi bilo kaj za pod zobe. Morda pade kak dinar, morda ti porinejo skledo mleka, morda te odženejo s kletvico. Kaj zato, pa drugam. Vero moraš imeti. Tudi nomad ima svojo vero. Pa ta vera ni v vseh zavestna. Samo v krvi se še skriva, glava ne ve zanjo. Nekateri pa tudi te vere več ne čutijo. Tudi peti ne znajo več: domače so pozabili, svojih še nimajo, ker še nimajo zgodovine. Beseda jim je redka. Žival pa še besede nima. In kakor nima žival družine, tudi oni ne vedo več za očete in matere, brate in sestre. Deklet z imeni med njimi ni, ker sami nimajo več imena. Ne smejo ga več imeti, drugače bi ne mogli biti kakor otroci in živali, ki ne

vedo za uro svojega rojstva in ki jih ni strah smrti. Na Boga, na starega vaškega boga so po večini pozabili.

Take reči je zvedel Štefan pri svojih novih sosedih. Poslušal je, včasih je katero zinil, največ pa je premišljeval. Vsa ta modrost, ki jo je razbral iz stoterih zgodb, nadrob-ljenih v njegovo prežečo zavest, mu je mešala možgane. Če je postalo vse, v kar je doslej veroval, dvomljivo, je ostalo gotovo zanj vsaj dejstvo, da trpi. Njegovo sedanje življenje je postalo strašno zlo. Zlo pa je občutil v tem, ker naj bi se v življenju, ki se mu je obljubljalo, odrekel svo-jemu imenu, ki je bilo zanj vse. Svoje ime je čutil tako živo kot utrip srca. To ime je bilo srce. In v tem se je ločil od svojih nočnih tovarišev, ki so bili ljudje brez spomina, bodisi da ga sploh niso imeli, ali pa so ga že izgubili. On ni bil od tistih, ki pozabljajo. V njem je bilo sto in sto korenin, zato ni bil človek ceste, nomad. Ta sila — navezati se z vsem svojim bitjem in žitjem na nekaj — je bila premočna, da bi mogel vztrajati v burgunduli, to ga je delalo tudi molčečega. Njegova ljubezen do Angelice je bila svetost navezanosti, je bila moč obljube in zvestobe, usodnost bre-mena, korenina, ki mu je dovajala sok zemlje, da ni omagal, se osušil in odmrli. Doživljal je ure, ko se ga je domotožje po dekletu lotilo s tako silovitostjo, da bi se najraje na vrat na nos odpravil k njej, pa četudi bi padel vasi v zasmeh, samo, da bi ji dal tolažbo, ki je sam ni prejel od nikogar, in da bi se ji nalagal, da ju čaka odrešenje, da bi ji sprav-ljičil svetlobo, ali pa bi ubil sebe in njo. Toda ponos mu je branil vrniti se kot premaganec. Ne, prej ne bo stopil na prag materine hiše, dokler ne bo sam svoj človek.

Tako je živetaril iz dneva v dan, brez najmanjšega upanja na jutri. In ves ta čas ni pisal pisma ne dekletu, ne materi. Dekle bo že razumelo, mati pa — kakor ve in zna ...

Čez dan je postaval po mestu in opazoval. Pritiskal je na kljuke, poslušal mrzle odgovore, ki jih do konca niti slišati ni utegnil, ker so prehitro zapirali vrata pred njim, če so jih sploh odprli. Največkrat se je pokazalo pri linici samo mrtvo oko, brez odgovora.

Tako se je marsičesa naučil. Mesto ni bilo več vrtiljak, ki se suče kar tako, sebi in svetu v zabavo. Tu je imel vsak korak svoj smisel. To je bilo ogromno prebivališče,

v katerem je samo na oči vse gomazelo in trepetalo, v resnici pa je imel vsak človek prav določen prostor za trdo zaprtimi vrati, ki jih stražijo hišniki in vratarji. Videti je bilo, kakor da se vrši nevidna, a tiha in vztrajna borba med temi prebivalci za omreženimi stanovanji in med gostači burgundul. Štefan se je marsičesa naučil. Povedali so mu tisti, ki so bili že precej visoko, pa so po višji sili, ali kakor koli spet zdrknili v demontirano življenje. Taka igra je kakor kvartanje. Če imaš dovolj adutov, dobiš. In potem gre skoraj kar samo od sebe. Vsega potrebnega se sproti naučiš. In drzen moraš biti. Plavač proti toku. Vsaj misliš, da plavaš proti toku, toda pozneje se zaveš, da te tok nese sam dalje, in celo spoznaš, da si plaval v resnici proti toku takrat, ko si se držal vseh človeških in božjih postav. Táko modrost je zvedel Štefan. Drugače pa je bilo njegovo novo plavanje zelo skromno in še čisto pri bregu. Drva je žagal, da si je tu pa tam prižagal kosilce v veži, na stopnicah ali pa na vrtu. Ko je zmanjkalo drv, je pomagal v skladiščih. Izkladal je iz vagona sode, les, zaboje. Več dni je bil tudi zaposlen pri čiščenju kanala, kopanju greznice, zabijanju pilotov v strugo. Navadil se je jesti ostanke, ki so jih pobrali že iz vseh krožnikov, zvijati si cigarete po Jernačevo iz ogorkov na cesti in nositi neprebrano perilo.

Nekoč je stal spet na kolodvoru in pohlepno čakal, kdaj bi mu kdo ponudil delo, pa najsi bi moral nesti samo kak kovčeg in še tvegati, da izkupi udarce od kakega poklicnega nosača, kar se je tolikrat dogajalo. V gneči, ki je prišumela iz vlaka, mu je pogled obtičal kot prikovan na gospodu v izvrstni sivi obleki, ki si ni vedel pomagati, kam bi z dvema velikima rjavima kovčegoma.

»Kje sem že videl ta obraz?« ga je prešinilo. Zaman je iskal po spominu, saj ni imel znanja z ljudmi iz mesta. Ta pa je bil gospod od nog do glave, ne samo po obleki, tudi po vedenju; nekdo tistih, ki se mu ne pozna več, iz katerega kraja se je izruval.

Tudi tujec, ki se je oziral po množici, je ujel loveči pogled delavca in mu pomignil. Štefan je prihitel, in še preden je sunil kovčeg na ramo, drugega pa pograbil z roko, je že vedel: pred njim stoji — perzijski romar. A Perzijec ga ni spoznal.

Ko sta prišla na cesto in je »gospod« žele hotel stopiti na tramvaj ter nosača plačati in odsloviti, se Štefan ni mogel več premagati.

»Gospod, ali se še spominjate tiste smreke, ki se je zvrnila vam pred noge... tisto jutro... neke nedelje je bilo... ko ste mi toliko pripovedovali... o Perziji?..«

Tujec ga je začuden pogledal in čez trenutek ves osupel vzkliknil: »Drvar!«

»Drvar... grobar...« je Štefan odvrnil in še čakal. Za nič ne bi hotel zdaj spustiti sreče iz roke, ki jo je prijel za zlato perot. Proseče je govoril:

»Še se bova srečala, ste mi takrat dejali...«

»Seveda se spominjam. Kdo bi si mislil... Za božjo voljo, kaj pa delate tu? Nosač ste? Kaj pa je z vami?«

Kako bi mogel Štefan z eno besedo odgovoriti na vsa ta vprašanja. Sprva je kar molčal od sreče, da je našel človeka, ki ga je tako živo spomnil na domači kraj in na tisto usodno jutro. Zdajci mu je pred duhovnimi očmi zaplesala vrsta pisanih podob: njegov daljni dom, zarja in vetri čez poljano, polja, gozdovi, Angelica...

»Kaj je z menoj? — Hotel sem poskusiti kakor vi,« se je našel, »pa ne gre, ne gre... O če bi poznali mojo zgodbo... Kako rad bi vam jo povedal, vso, do kraja, in bi vas prosil nasveta, kaj naj storim... Zaupam vam kot nikomur...«

V tujcu se je zganilo kakor nekaj iz davne mladosti.

Tudi on je nekoč tako iskal ljudi, mnogo ljudi, preden se je našel. Povabil ga je s seboj v mesto, kjer je imel začasno sobico. Naročil mu je, naj se drugi dan zglesi pri njem. Štefan je bil pijan radosti. Morda se mu zdaj vendarle odpre pot. Jutri, jutri bo zvedel! Kaj bo zvedel, se ni spraševal, samo upal je vročičen od pričakovanja, ki mu je spletal najdrznejše načrte o bodočnosti.

Zvečer drugega dne se je pojavil v drugem nadstropju predmestne vile, kjer ga je že čakal dobrotnik.

»Prav zadnji čas ste me ujeli,« je menil Perzijec, »zakaj jutri nemara že spet odpotujem za nekaj dni. Gre za važno zadevo. Veste kaj, pojdiva na čašo vina!.. Tako se bova laže pomenila o vsem.«

Stopila sta v krčmo zunaj mesta, Perzijec je naročil za oba izdatno večerjo. Štefanu je bilo, kakor da sanja.

Sprva je bil redkobeseden, ob vinu pa se mu je jezik razvezal, da ni vedel kdaj, in že je bil sredi pripovedovanja o svojem življenju. Spočetka se je prehiteval, se prekinjal z opravičevanji, posegal nazaj v davne dogodke iz svoje otroške dobe, preskakoval v najzadnejše dni, opisoval svoj dom, koprnol, kakor da je sam s seboj, po Angelici, po edini, samo eni, zapuščeni nevesti, ki mu jo je zaupala strašna usoda.

»Tako. Zdaj vidite,« je končaval, »zdaj me vidite kakor na dlani. Moja mati me ne pozna tako kot vi. Takšen sem. Kaj naj storim? Česa, za vraga naj še pričakujem na tem peklenskem svetu? Tu bom zgnil, ali pa bom postal razbojnik. Človek sem že tako prenehal biti!«

»Pamet, pamet! Umreti ni nikoli prepozno,« se je nasmehnil Perzijec.

»O, vam je lahko! Aduti so vas reševali...«

»Aduti, dragi moj, ne padajo kar z neba. Aduti so tu notri,« pokazal je na srce. »Pamet je eno, srce pa drugo. Toda srce moraš imeti na pravi strani. Srce na pravi strani — to so aduti! Ne pa srce, ki se kisa in cmih, če ne gre takoj, kot bi želel. Včasih je tudi dobro, da se ne zgodi tako, kakor bi želelo cmihajoče se srce. Nesreča skriva v sebi srečno bodočnost, pravo življenje. Živeti pa se pravi, družiti se z živimi, ne z mrtvimi. Kdor nosi v svojem srcu spomine kot v zaboji, ta je kot tisti, ki bi nosil na hrbtu mrtvaka. Mrtvak spada v grob. Zaradi spominov so ljudje nesrečni in brezdovski in ne vem, kaj še vse. Srce pa, ki je prazno mrtvih spominov, dela čudeže. In potem se pamet kar sama od sebe odpira in nasvetuje nogam kam in kod. In roke vedo kar same od sebe, kje je treba zasaditi lopato v zemljo in izkopati zaklad. Kaj pa je sreča? Bogastvo, ženska, varno gnezdo? Ne, ne, ne. Človek ni ne rastlina, ne žival. Nevarno živeti, to je sreča! Biti vedno tik brezdna in ne pasti vanj, ampak pognati se na drugi breg in se zazreti v še čudovitejše pokrajine. Sreča je, prežati na usodo kot ribič na ribo, znati pravi čas potegniti, zlasti pa ne imeti spominov. Pravite, da vas je burgundula zdelala. Kaj pa če bi morali živeti v njej pet let? Zakaj ne? Šesto leto bi se morda preselili v vilo, in sedmo bi odprli kantino kje v Aziji. Živeti — se pravi imeti zdravo kri, zdrave ledvice in čisto preprosto pamet...«

Perzijec je imel še besedo na jeziku, ko ga je Štefan prekinil s tako mirnim in odločnim glasom, da je osupnil.

»Glejte, ko vas tako poslušam — saj je res: lepo in pravilno vse poveste — pa se mi vendarle dozdeva, da bi bilo kar bolje, ko bi bil molčal.«

Perzijec je začudeno pogledal.

»Ne, res je tako. Glejte, iz drugačnega lesa sem kakor vi. Bogu bodi potoženo, ampak je že tako. Hrast ne bo nikoli lipa, in lipa ne hrast. In kar nerodno mi je, ko vam kradem drag čas s svojim tarnanjem...«

»Oh, ti ljubi moj človek, ali mislite, da ste mi razodeli nekaj novega? Kakor bi že prej ne vedel tega!« se je zasmejal Perzijec. »Kam bi pa prišli, če bi bili vsi iz enega lesa. Zastran izpovedi pa bodite kar mirni: človeku rad pomagam, če morem. In upam, da boste z mojim nasvetom zadovoljni...«

Po teh besedah je Perzijec Štefana, ki je bil že kar omotičen od pijače, pripovedovanja, pozne ure in tega srečanja po tolikih dneh samotnega životarjenja, prodirljivo pogledal v oči, kakor bi mu hotel videti skozi čelo. Štefan je čutil ta mirni, prodirajoči pogled kot nekaj pomirjujočega, mehkega in božajočega, in laže mu je postalo. Zdelo se mu je, da ga zapušča vsa teža, da se razpršujejo vse skrbi in da plava s svojini mislimi v nekem svetlem prostoru, kjer je vse jasno in dosegljivo. Iz te trenutne omotice ga je prebudil tujčev glas:

»Dobro tako. Da...« Te besede so bile govorjene bolj zase kot Štefanu, in šele z naslednjimi se je Perzijec spet okrenil k Štefanu.

»Čujte, takole se bova zmenila. Za tri dni odpotujem, ali konec tedna sem že spet tu. Pridite takrat k meni na dom in tedaj bova govorila že čisto določno... Zdaj pa vzemite na račun, da boste živeli te dni brez skrbi. Osuplemu Štefanu je izročil Perzijec nekaj stotakov. »Nič hudega. Kar vzemite, ni zastonj! Na račun, sem rekel. Upam, da bo šlo. Še nekaj. Ali poznate vse hribe ob Črnem grabnu? Seveda! Saj sem si mislil. No, v redu... Zdaj pa bova šla in ostalo — kakor sem rekel...«

Ko je bil Štefan že sam na ulici, ni vedel kam bi od prevelike sreče. To je bilo kakor v sanjah. Pot navzgor je bila odprta. Pomislil je na Jernača in njegove podzem-

ske tovariše. Še vedno se je bal, da sanja. Navdajala so ga visoka in plemenita čustva, da bi šel k njim in jih vse po vrsti objel in jim delil po bratovsko svoje bogastvo. In je mislil na Angelico in na odrešenje, s katerim jo bo poplačal za njeno dolgo, dolgo čakanje. Saj prav za prav ni vedel, kaj ga čaka, ali prav namigovanje, da mu pripravlja Perzijec veliko presenečenje — »zaupa mi, to sem takoj čutil« — ga je po pravici gnalo najdrznejšim upom nasproti.

Prvič po enem mesecu je to noč spal spet v postelji. Poiskal si je bil prenočišče v tisti gostilni kakor prvič, ko je prišel v mesto. Zaspati pa ni mogel. Sredi noči je vstal, prižgal svetiljko in poiskal v žepu že pomečkan pisemski papir, ki ga je nosil od prvega dne s seboj, da bi sporočil novice Angelici. Zdaj je prišlo tisto, zdaj ji pač sme pisati, zdaj jo bo lahko potolažil! In pisal ji je svoje prvo, dolgo pismo. Resnica in sanje, koprnenje in zavest skorajšnjega združenja se je prelivalo v tem veselem sporočilu, ki je bilo predahnjeno s tisto skrivnostnostjo, kakršne je bil poln današnji večer. Pisal je kakor v navdihu, kakor v neki umetni uspavanosti in s tako živo prepričanostjo, da je moralo dekletu to uro čutiti njegovo bližino in sanjati o njem.

Toda tega pisma ni Angelica nikoli prejela.

IV.

Štefanovo mater, ki je nabirala solato, so venomer jezila piščeta na gredah, kjer je imela Francka vsajene vrtno cvetlice. Dvakrat, trikrat je prekinila delo in vrgla za nadležnimi putami palico ali kepo prsti, a kokoši so se spet kmalu pripodile nazaj in še bolj željno pikale in kljunčkale po prsti. Mater pa je tudi jezil voluhar, ki ji je davi že spet razgrebal po vrtu in pustil za seboj na gredah vse polno nabreklih. Ta voluhar! Če tudi je že dvakrat preluknjala vso zemljo, da bi s preprihom napravila temu svedraču bivališče neprijetno, ni njen trud nič zalegel. Gorje tej miši, če bi jo zdajle zagledala Štefanova mati, ki jo je poleg tega morila še neka huda skrb. Sosed ji je bil povedal, da je našel v njenem gozdu precej bukev posekanih. Po štorih sodeč, jih je bilo pa še več odnešenih. Ostanke so seveda tatovi pustili ležati, ker jih je gotovo kdo prepodil. Zato je razumljivo, da Štefanova mati navzlic

čudovitemu majskemu dopoldnevu, ko je sonce, kar se zgodi komaj v poletju, vid kar jemalo, in so valoviti travniki in preprogasta polja tonili v neki migljajoči, srebrno zlati meglici, da mati ni bila nič kaj pri volji, ko jo je ogovorila stara Hlebka z vreščečim glasom, stezajoča se čez vrtno ograjo.

»A, ti si? Tebi dobro, Hlebka. Kot ptička živiš. Pridi pomagat. Človek mora delati. Kosilo si boš zaslužila,« jo je ogovorila Brinarica.

»Saj, saj, takšna so moja kosila na stara leta!« je zavzdihnila ženska, ki je bila v svoji dolgi, rjavi ruti, okrogla in majhna, podobni kokoški, ki venomer koka. Bila je ena izmed tistih ženic, katerim se zavoljo njihove jezičnosti ni dobro zameriti. Vedela je vse, včasi celo preveč. Pravili so, da je moral njen mož že pred dvajsetimi leti v grob samo zaradi njenega kačjega jezika. Za vedno se je ohranila v vasi zgodba o rožnem vencu, ki sta ga nekoč molila z ranjkim. Dobrodušni dedec jo je nekoč primahal s semnja nekoliko okajen, pa jezen na svojo ženo, ki mu je kot tolikrat že s svojo jezikavostjo spet razdrla kupčijo. Fantje so vedeli, da bo pri Hlebčevih zabava, pa so oprezovali okrog hiše. Ženska je v zli slutnji odprla oboje vrat na cesto in na dvorišče, da bi lahko utekla moževim udarcem. Podila in lovila sta se okrog hiše kot za stavo, mož s palico v roki, babnica pa z rožnim vencem in na ves glas stokajoč: »... ki je za nas gajžlan bil, češčena si Marija, milosti polna...« mož pa vmes: »Le čakaj me, ti prekleta baba,« opotekajoč se za njo, zaman poskušajoč, da bi jo oplazil s palico. Ona pa venomer: »... ki je za nas gajžlan bil, češčena si Marija... O ti salamenski dedec, to boš gorel v peklu, prav na dnu!.. Oče naš, kateri si...« Fantje pa: »Le daj jo babo, le daj jo!«

Tega dogodka vas ni pozabila, in še nekaj desetletij po tej nenavadni pobožnosti so ženico nazivali Hlebka z rožnim vencem. Kot vdovi pa se ji ni slabo godilo. Iz preprirov vaščanov si je znala kovati kapitalček, ki ji je dal, da se je že kako preživljala.

»Ej, mama,« se je odrezala, »kosilo vam bom pa rajši plačala z rožami. To pot sem nabrala pa že takih, da je ni bolezn, ki se ne bi z njimi človek pocajtal.« Zdravilna

zelišča, na katera je bila tako ponosna, je prodajala celo v mesto.

»O, kaj ti veš o boleznih in težavah,« je vzdihnila Brinarica z važnostjo gospodinje, ki se ne utegne izgublјati z ženskami Hlebkine sorte. »Na, pridi sem, na piščeta mi boš pogledala, že vse dopoldne me veličajo.«

Hlebka si ni dala reči dvakrat, saj je komaj čakala, da jo gospodinja povabi na vrt. Jeziček se ji je razvezal. Ko je obrala že pol vasi, je menila z nedolžnim glasom:

»Mama, kaj pa Štefan? Ali kaj piše?«

Brinarica je obstala, kot bi jo pičil.

»Kaj naj bi pisal, trapa?«

»No, iz mesta,« je vztrajala Hlebka, »saj je v mestu. Povedali so mi... Dva tedna bo že... ka-li.«

Ponos, ki je tičal v Štefanu, je branil tudi njegovi materi, da bi le z besedico izdala, kako jo je prešinila ta vest. Res ji je sin zadnje čase grozil, da bo odšel v mesto za kruhom, ali kje bi mu verjela, saj se je vsakokrat, kadar je zginil za nekaj dni z doma, spet povrnil in se lotil dela še z večjo vnemo, čeprav sumljivo tih in zakrknjen. Upala je, da se bo unesel, da bo pozabil na dekleta in se spet pobotal s pametjo, in zato je njegova naraščajoča zakrknjenost ni preveč vznemirjala. Kako naj bi se človek zaradi ženske, ki si jih dobi kolikor le hoče, odrekel taki dedščini, kakršna se obljublja njemu. To pot vse kaže, da je svojo grožnjo uresničil. Ali Brinarica ni smela tega verjeti.

»Čenča si, velika čenča! Vsakemu précej verjameš, zato pa ti jih natvezijo, kakršne jim padejo v glavo.«

Hlebka pa se ni dala odgnati.

»No, saj meni ni mar. Vsak zase, Bog pa za vse. Še tako je dosti špetira. Saj nič ne rečem, ampak taka ženska...«

Brinarica pa je že ni več poslušala. Temno se ji je delalo pred očmi in iz teme ji je sijal neskončno otožen Štefanov obraz. Strmel je vanjo z velikimi očmi, ki niso nič očitale, ne prosile. Tudi ustnice se niso premikale. To je bil obraz, kot ga je zadnje čase, preden je odšel z doma, večkrat videla, pa ga ni hotela razumeti. Zdaj je morala verjeti. Štefan je zares z doma. Mater je zapustil. V navalu prvega razburjenja jo je obšlo, da bi se kar izkričala. Imela je občutek, da jo je nekdo zagrabil za grlo, da ne

more več dihati. Prijela se je za čelo. Otipala si je potne srage. Morala se je nasloniti na vrtno ograjo. Izkričala bi vse, kar je skrivala dolga leta. Po smrti moža, ki ga je strla izguba sinu, ki je padel v Karpatih, se je oklenila Štefana. Svojega drugega sina se je oklenila z naravnost pohlepno silovitostjo, kakor bi hotela najti v njem moža in sina hkrati. Z bolešno ljubosumnostjo je pazila na vsak sinov korak z doma. Obdajala ga je z ljubeznijo, ki je po navadi ne kažejo kmečke matere. Ni ji bilo žal denarja za obleke in perilo. Poslušna je bila vsem njegovim željam, ki so se tikale popravil in olepšav pri hiši ter gospodarskih poslopih, kajti Štefan je bil nenavadno občutljiv za lep videz. V ljudski šoli je bil najboljši risar, in kdo ve, če ga ne bi že davno izvabile mestne šole, da ni ostal doma, ker pri hiši ni bilo drugega moškega, ki bi kdaj prevzel očetovo dedščino.

Štefana ni...

Vzdihnili je, in v tem vzdihu je bil zatajen obupen krik ranjene živali, ki so ji ugrabili mladiča.

Ko se je ozrla okrog sebe, Hlebke že ni bilo več.

Trudno je dvignila sito z nabrano solato in odšla s težkimi koraki.

Štefanova sestra Francka je krasila šmarnični oltarček na omarici v hiši. S šmarnicami, s spominčicami in poljskimi rožami ga je obdala tako na gosto, da si se zbal za lončene vaze in steklene lončke, ki jih je preobilje cvetja in listov kar dušilo. Nad Marijinim kipom je viselo ogromno srce sladkega Jezusa, pred katerim je družina vsak večer opravljala svojo pobožnost. Zadnje dni pa je bila hiša čudno tiha. Bila je tako tiha, da si se čutil v njej kakor v samostanu. Mati je bila ponajveč zunaj, ali na vrtu, ali v kuhinji, Francka pa je posedala največ v sobi in šivala, ker ji je preslabotno telo branilo opravljati težja dela. Kakor je bila v vsem pravo nasprotje Štefanu, je bila tudi v tem. Bila je namreč grbava. Sicer komaj zaznatno, ali dovolj, da je njena telesna napaka usodno vplivala na njeno duševnost, ki jo je izobličila v zagrenjenko, zavistnico in versko gorečnico. Imela je navado, da je večkrat na dan pokleknila pred sveto podobo in odmolila vsaj troje Očenašev in Zdravih Marij in si nato začrtala križec v svo-

jem nabožnem urniku: Kako sem preživel dan. Ti križci so bili njen najskritejši ponos, prav za prav bistvo njenega življenja. Bog ne daj, da bi šum sveta vdrl v srce. Srce je bil zanjo tudi njen dom, ta hiša, ta soba. Zato je smrtno zasovražila Angelico, s katero sta si sprva bili celo dobri, čim je opazila, da prestopa prag njihove hiše zaradi brata. Samo misel, da bi kdaj Angelica zagospodinjala v tem »srcu«, jo je tako razburila, da ni mogla zaspati, in zoper tako razburjenje tudi molitev ni bila zdravilo. V nekaj letih ji je domišljija ustvarila iz Angelice zvodljivo malopridnico, kakršnih nas Bog varuj, in ki ji je bila tembolj zoprna, ker je slovela kot prva pevka v cerkvi. Še Boga bi prelisičila ta ženska! Vsaka mržnja do tega dekleta se ji je zdela bogoljubna, saj je s to mržnjo branila neskalljenost svoje deviške pobožnosti. Morda pa jo je ljubi Bog vendarle uslišal. Če vsa znamenja ne varajo, se je med Štefanom in Angelico razdrlo, se je tolikrat tolažila, kadar je videla, da je Štefan ostajal doma. Toda, kadar ju je videla skupaj, ko sta se vračala s polja, jo je napadlo še bolj divje sovraštvo. In tedaj se je spet obračala k Devici Mariji, da bi ohranila Štefana njej in materi. Zadnje dni, kar Štefana ni več bilo v hiši, pa ji je odleglo. Kar vzcvetela je. Korak ji je bil prožnejši, beseda živahnejša in gube na licih so se izbrisale. Franckina veselost pa materi ni bila všeč. Tišina, v katero je zdaj, ko sta bili sami, svetila petrolejka, jo je dušila. Tiktakanje starinske ure na steni jo je dražilo, kakor bi jo venomer opozarjalo na bežnost časa in na spremembe, ki se morajo izvršiti.

Kako je zdaj mati pogrešala Štefana, ki je včasih toliko novega povedal, ki je sukal besede tako zabavno, ki je znal vsako reč popraviti. Še lani je preuredil hlev, da ga vsakomur s ponosom pokažeš, poglobil vodnjak, ki je prejšnja leta ob suši vedno usahnil, v podstrešju vzdal lično kamrico. Skratka vedno je napravil kaj novega. Bil je nemiren duh, toda ta nemir je dajal hiši živost.

Mati se je nejevoljno sukala pri oknu in popravljala zatikajoče se oknice, ko je spregovorila z obrazom obrnjenim stran od hčere, ki je iskala nedeljsko obleko za k rani maši.

»Ali veš, da je Štefan v mestu? Nesrečni fant!«

Francka se je zdrznila. Le kaj jo mati spet drami v prejšnje zanje neznosno življenje. Čudna je mati. Prej, ko ji je Štefan pretil, da bo s tisto deklino zagospodaril na domu, se je zatekala k Francki, zdaj, ko bi morala hvaliti Boga, da je vse tako prav obrnil, pa spet tarna.

»Štefan? Nekaj sem slišala praviti o njem...«

»Tako? Samo to mi veš povedati? Saj je vendar tvoj brat!«

»Moj brat. Ali sem ga mar jaz gnala z doma? Sam je šel. Tista Prevčeva pa je največ kriva...« Hotela je še pristaviti:

»Saj ste tudi vi vzrok, da je šel...« pa je molčala in čakala.

Ker pa mati ni nič spregovorila, je pristavila: »Da, tisto dekle je vsega krivo! O, če bi ne bilo nje...«

Na pravo struno ja zedela. Da, zaradi Prevčeve Angelice. Za trenutek se je v materi obudila stara rana ljubosumja. To dekle ji hoče odtrgati njenega edinega sina. V navalu takega čustvovanja je kdaj celo zaželela, da bi bil njen Štefan iznakažen, samo da bi ji ga svet ne odtujil, čeprav ni mogla prikriti ponosa in sreče, ker je videla Štefana zastavnega.

»Poglejte, mama, ali bi mar šli rajši vi od hiše. Tudi jaz bi ne ostala več tu, za vse na svetu ne. Sami veste...«

»Ampak pri delu se le pozna, da ga ni...« se je mati prikrivala, boječ se, da ne bi izdala svoje bolečine hčeri, ki je imela tenko uho za vsak poudarek.

»Vest vam ne more ničesar očitati,« se je znašla Francka, ki je znala z »vestjo« sila spretno ribariti.

Mati je videla, da bo pogovor zastal, zato je utihnila in odšla v kuhinjo. Miru pa ni našla. Noči so bile bolj in bolj neznosne. Ure in ure je prebdela, zaman išoč spanca. Vrtala je v preteklost, da bi našla dno, kjer bi se ustavila: češ, tu je jedro bolečine. Zaradi Angelinih sivih oči je prišlo vse gorje nad hišo. Že od prvega dne je zaso-vražila tiste sive oči, ki so hotele več vedeti, vse vedeti, gospodovati. Tebi, da bi se jaz umikala? Jaz Brinarica? Nikoli! Taka nevesta. Za doto bi prinesla bajtarsko domišljavost, obleke, kakor se v njih postavljajo mestne brblje, in kup revne žlahte.

»Ne bom se ženil z doto, ampak z dekletom, ki mi je po srcu,« je odgovarjal Štefan. Mati pa je napravila slednjič križ čez vse njegovo sanjarenje s sklepom: Meni luč, tebi ključ. Zapomni si Štefan! In Štefan je naposled moral verjeti in si je dobro zapomnil. Zdaj ga ni bilo več...

Klicala ga je njiva — kar krvavo rdeča preproga nemške detelje, klicalo ga je polje z žitom, ki je zakipelo v visoko klasje, klical ga je dom, ki je namesto njega posili sprejel dva hlapčiča s ceste... in naposled ga je začela tiho klicati — mati sama.

Žena ni mogla več dolgo skrivati svoje osamelosti v delu. Nobena reč ji ni šla po volji. Nikoli ji ni bilo dovolj storjenega. Zdelo se ji je, da jo vsi zanemarjajo. Francki je začela očitati brezbriznost do vrta, hlapčiča je ozmerjala za vsak nič, če je našla v magazinu rovnico na kupu krompirja, če so ležale grablje na tleh namesto naslonjene na steno, če so kokoši uhajale čez mejo, če je bila omara odprta... same stvari, ki jih prej niti opazila ni, in ki niso bile gospodinjstvu v škodo. Francka se je prijemala za glavo: »Mama, kaj pa vam je vendar, saj je vse tako, kot je bilo vedno... Moj Bog, kakšni ste postali... Dajte mi že mir. Saj veste, da sem bolehn... Ali vam ne delam, kolikor pač morem?« Francka je bila prav za prav res reva. Ven in ven jo je bolela glava, slabotna in preobčutljiva ni prenesla ostrih opazk, s kakršnimi jo je zadnje čase mati večkrat dražila.

Neko soparno popoldne, ko je Francka odložila šivanje, je v kamro stopila mati s praznično ruto na glavi.

»Da ne boš v skrbeh, Francka, kmalu se vrnem. Le kar šivaj...«

»Kam pa greste?« se je Francka zavzela, ki jo je obšla nemirna slutnja.

»Kam, kam? Ali bo mar mati odgovarjala za svoja pota otrokom?« jo je razdražena mati zavrnila. Francka je odrevenela. Šibki prsti so se ji kar sključili. Še nižje se je sklonila nad šivanje in niti besede ni več črhnila. Čim pa je bila prepričana, da je mati že zunaj hiše, je po prstih odšla iz čumnate, odtod na dvorišče, odkoder je utegnila pregledati cesto daleč naprej. Postavila se je poleg starega kostanja, si zaslonila oči z roko proti ščemečemu solncu in se vzpela na prste, da bi bolje videla.

»Kaj pa delaš, Francka?« je kriknila za njenim hrbtom mati, ki se je pojavila nenadoma, kot bi zrasla iz tal. Dekle je vztrepetaló in v prvem strahu sploh ni našlo odgovora. Potem pa, ko je vsa zmedena iztrgala iz sebe: »Za psa sem se bala ... če ni ušel ...« je mati zatrpela: Laže, laže. Za mano je vohala ...

»Psa, praviš? Pes je na verigi ... Francka!«

Šele, ko je Francka nemo odšla s povešeno glavo v hišo, je mati krenila naprej. Ko se je začutila neopazovano, se ni več premagovala. Dolgo zadržane solze so se ji vlile po trdih licih. Drugače ponosna in ravna, je bila zdaj videti sključena, betežna. O, na težko pot se je odpravila. K Prevčevim! Naj ji vdovi, ki je zdaj še ob sina, povedo, kje se skriva Štefan. Za kriščevo voljo, za pet ran božjih, naj bodo vendar usmiljeni z materjo ...

Vso pot je iskala primerne besede, s katero bi stopila v zasovraženo ji hišo, pa je ni našla. Videla se je v različnih položajih, popravljala si bo ruto, češ soparica pa taka, da človek še dihati ne more več, ali pa bo rekla: Kar slabo mi je, pa sem stopila k vam. Ali pa bo vprašala, če imajo koga na sumu zaradi tatvine v gozdu. Toda, Bog ne daj, se je prestrašila, to bi bilo, kakor da sumničim njih same. Nič, bo že Bog vdahnil pravo misel ... Ne daleč pred seboj je že zagledala Prevčevo s slamo kritó hišo na samem sredi polj. V ravnini, na katero je pritiskala prigrévec, se je čutila neznatno in slabotno. Res, težka je bila ta pot. Njen ponos je bil v živo zadet. Dopovedovala si je, da so ji nalašč zmedli sina, da bi ji dali čutiti moč, češ pred leti, davno že, je bil »naš« za hlapca pri vas, zdaj pa je tvoj sin hlapec naše hčere. Uh, kako trapasta, grda misel. Bodi, kakor že. Kdo bi jo smel zaničevati, če gre popraševati po sinu. Kaj ne more tudi Prevčevka, ki je sama mati, čutiti njene zapuščenosti? Tako je zdaj nebogljena, kot je bila tisto bridko uro, ko je vpila in se vila v porodnih krčih, enaka ciganki, ki jo je popadlo na gmajni, enaka živali v hlevu, ki z zateglim mukanjem kliče ljudi na pomoč. Čutila se je osamljeno in dala bi vse, tudi svoj ponos, le da bi spet dobila sina nazaj. Komu naj živi dom, če ne njemu? Saj je vendar on bodoči gospodar! Kaj pa bo Francka, ki ni za nobeno delo, ki je je samo jalova betežnost. Brez Štefana je kakor drugič vdovela, je kakor za-

vržen cvet za plotom življenja. Prosila bo, če treba, boriti se ne more. Morda pa je naposled res božja volja, da je mati kot seme, ki mora umreti, da vzkali novo življenje. Mora se umakniti in dati prostora novim ljudem. V kot se bo stisnila in gledala od tam na nov čas, ki bo rasel pred njenimi nogami. Prebiral bo molek spominov, medtem ko prebira zdaj molek rožnega venca, trpljenja brez kraja in konca. Morda je njeno sedanje trpljenje kazen za njeno trmoglavost. Tolažba, ki si jo je sama dajala, ji je lajšala korak, ji zanašala misli v brezkončnost novih mogočosti. Zdelo se ji je, da vidno izgublja težo, ki ji je zadnje dni hromila noge, in navdajati jo je začelo upanje na drugo, poslednjo mladost.

Iz takih misli pa jo je nenadoma nemilo zdramila pojava stare Hlebke, ki je pristopicala izza grmičja.

»Jagod iščem, jagodnih cvetov... to ima moč v sebi, moč pa že tako...« se je ženšče prehitevalo. »O, mama, kam pa, kam... Huda ura bo, če me ne varajo noge, po katerih mi kar gomaze mravljinci... uh, kako me trga, gift giften... Ja. Kaj sem že hotela reči... Pri Prevčevih sem bila. To so vam živine, ne ljudje... Toliko, da me niso pobili. Tine me je zapodil kot steklega psa. Ali se mu bo še opletalo! Kar čez prag me je sunil...« Potem je vstala in se približala Brinarici.

Zaupno ji je zašepetala na uho.

»E, Bog že ve, kaj dela...« je migala s čeljustjo in kazala svoji dve škrbini, »kaj pravite, kaj sem zvedela?..«

»Eh, nadležna si bila, pa so se te naveličali...«

Hlebka je kar odskočila. Take zavrnitve vendar ni pričakovala. Mislila je, da bo Brinarica kar zagorela spričo take krivice, ki je doletela ubogo potovko. »No, mama, kako pa govorite. Počakajte, saj vam še nisem povedala. Škrnicelj sladkorja je vredno, kar boste slišali. No, kam pa se vam tako mudi? Glejte, pri Prevčevih je bil preje zdravnik. Anti se je mogla zgoditi huda nesreča, sem si mislila. Pa je nekaj drugega. Angelica je bolna. Bo že menda hudo slaba, kako bi drugače poslali kar po zdravnika. No, kaj pravite?«

»Angela, da je bolna?«

»Kaj bolna! Ali sem dejala, da je bolna? Kaj še. Umrla bo, vam pravim! No, pa pojdite kar sami k njej, če mi ne verjamete.«

Brinarica je debelo pogledala.

»Umrla bo, umrla, jejhata, nemara so poslali tudi že po gospoda ...«

Brinarica se je že spet našla. Čisto mirno se je zlagala, da je tudi ona že nekaj slišala o dekletovi bolezni in da bi bilo, kar prav in spodobno, če bi jo človek obiskal. Zakaj pa ne? Pred smrtjo si moramo biti vsi prijatelji.

Hlebka je široko zazijala. Brinarica se sploh ni več menila zanjo in je šla dalje, toliko da ji je odhajaje odzdravila. Vest, ki jo je pravkar slišala, je bila zanjo tako nova, tako nepreračunljiva, da jo je sprejela kot sam namig božji. Bog ve, če se ne bo zdaj zdaj zamotani vozal sam razvezal.

Angelica je hudo bolna, kar umrla bo, po gospoda bodo poslali ... venomer so ji te besede brnele skozi zavest in v čudno razburjenost, ki se je je polastila, ji je šinila strašna misel. Ta misel, ki je spala morda davno že v njenem srcu kot gad, se ji je zazdela zdaj docela naravna in opravičljiva, misel in želja hkrati:

o, da bi dekle vsaj umrlo, da bi že umrlo, že zdaj, ta dan, to uro ...

In prav tedaj, ko je stopila na prag hiše, kjer jo je čakala, kot je menila, usoda, se je potovka Hlebka ustavila na Brinarjevem dvorišču in klicala Francko, češ da ji mora nekaj važnega povedati.

Že se je večerilo, Brinarice pa še ni bilo domov. Uro po njenem odhodu z doma, je sedel pri Francki Peter Cvajbrot. To je bil edini moški, s katerim je bila Francka kdaj sama v hiši. Kar ji je pripovedoval šepavi dolgin, jo je vso zmedlo. Do te ure ga je komaj opazila, čeprav je bil pri njih že bog ve kolikokrat. Šepavi dolgin, ki ga ni hotelo pogledati nobeno dekle, je bil človek, o katerem so šepetali, da je vsega zmožen, čeprav mu ne bi mogel najbrž nihče dokazati vsega tega. Nihče ga ni videl še opitega, ni kvar-tal, ne kradel, pa tudi delal ni, čeprav je bil vedno na poti. Ker ni nihče vedel, katere matere je sin, ga kmetje niso

šteli med svojega. Živel je v zidani hišici na kraju vasi, ki mu jo je bil svoj čas prepustil neki Amerikanec. Eni so trdili, da dobiva denar od neznansko bogatega strica onkraj velike luže, pa čeprav mu je pismonoša samo enkrat izročil ček za pet dolarjev, drugi so ga imeli za ovaduha, kako bi sicer orožniki šli nekoč iskat prekucuhov prav v tisto hišo, kjer ga je domači sin oplazil z gorjačo po licih, ker je nasilno zalezoval njegovo sestro. Drugače so ga pa često videli v družbi lesnih trgovcev, čeprav sam ni bil ne trgovec, ne mešetar, ne posestnik gozdov. Prišel je v vas v tistih mesecih poveljnih zmed, ko ni nihče vprašal človeka po domovinski pravici. Nekaj let je hodil v Italijo po lesnih kupčijah, ki so mu vrgle nekaj denarja, poslej pa je ostal v tisti hišici, ki pa je bila tudi po več tednov v letu brez gospodarja. Ta človek, ki je tudi Brinarjevi storil marsikatero uslugo, kadar je šlo za denarne zadeve, pa je bil Štefanu trn v peti. Iz nekega nerazumljivega odpora je Štefan mrzil tega samotnika, agenta, kot so se o njem izraževali vaščani, mrzil ga je zlasti zaradi svetohlinskega zavijanja oči spričo Francke, ki ji ni mogel prehvaliti njene pobožnjaštva in njene pridnosti. Takrat, ko so v hranilnicah zmrznile vloge, je kmetom prodajal in kupoval stare vložne knjižice, in tako sicer marsikoga rešil iz trenutne denarne stiske, pri čemer pa je on sam zaslužil lepo provizijo. Kmetje so ga kleli, ali neredki so mu zaupali svoje premoženjske težave kot dušo duhovniku.

Kakor so bila mnenja o njem najbolj različna, v nečem pa so se vsi strinjali, da je mož lakomen denarja kot berač uši. Ta človek je zdaj padel v Brinarjevo hišo, kakor da je čutil, da je v sobi čist zrak, in se mu ni treba skrivati pred Štefanom. Šel je prav za prav že mimo hiše, namenjen v bližnji trg, pa ga je ustavila Hlebka, ki je njegovo radovednost hitro utešila. Agent, ki je Francko že iz navade tikal, je dekleta presenetil.

»Mater sem pričakovala,« je vzkliknila in se presedla na stolu za šivalnim strojem.

»Ne mene?« se je kislo nasmehnil. »Matere, stavim kaj, še ne bo kmalu. Bom pa malo kratek čas delal... Prav? Veš, da so šli mati k Prevčevim? Oh, kakšna komedija vse skupaj... Nikar mi ne pravi... vse vem. Peter vedno vse ve, Francka...«

»Oh, moj Bog! Kako me je sram! In pred mano so skrivali... Proč grem od te nesrečne hiše... To, to je strašno...« je vzklikala vsa razburjena. »Šele Hlebka mi je povedala. In zdaj bo vedela vsa vas... Kako ponižanje! Naša mati! To je strašno... razumete, strašno...«

»Proč boš šla od hiše? Beži, beži, kaj pa govoriš, punčka... Tu boš ostala, in še prav trdnó boš sedela... Angele ne bo nikoli semkaj. To je na dlani. In jaz sem tvoj prijatelj... Francka...«

Te besede je izrekel tako prepričevalno in odločno, da je osupla dvignila hvaležni in začudeni pogled do njega. Bil je čuden v obraz. Imel je drobne, rahlo izbuljene, rjave oči, skoraj brez obrvi, majhno, okroglo plešasto glavo in veliko brazgotino na pegastih licih. Bil je neprijeten človek. Nekaj mrzlega, praznega je velo iz tega bitja, toda dekletu je bil v tem trenutku najdražji človek na svetu.

»Kako?« je drhtela.

»Glej, Francka, zato, ker ne bo Štefana nikoli nazaj...«

Ko pa je videl, da s takimi besedami prav nič ne vpliva na dekleta, je pristavil tišje: »Ker Angela... pa saj se ti ne upam povedati...«

Spodobno je stisnil ustnice in gledal v tla. Dozdevno. V resnici pa je z ozko priprtimi očmi opazoval Francko. Dekle je nemirno dihalo. Pod lažno jopico so ji bile videti prsi močno oblikovane, toliko bolj zaznavne, ker je bilo njeno telo šibko in kakor malce sploščeno.

»Kaj je z Angelo?« je vprašala pritajeno. Nekaj trenutkov jo je gledal napeto, potem pa je dejal počasi in zategujoče: »Angela je ja-lo-va.«

Čakal je, da bi videl, kako je vplival.

»Jalova...«, je ponovila skoraj brezčutno, kakor da je pričakovala, da ji bo povedal nekaj zanjo vse bolj otipljivega, na priliko, da je na smrt bolna, ali da bo zdaj, zdaj umrla...

»Jalova...« je ponovil skrivnostno.

Skoraj sam se je ustrašil teh besed. Vest ga je zapekla. Tedaj je opazil, da je prebledela. Mukoma je iskala besedo in si grizla ustnice. Naposled je viknila:

»Pa odkod veste vse to? To, da je — jalova...«

»Odkod? Odkod?« je ponavljal v zadregi.

»Odkod, da? Kako morete vendar to vedeti?« je trmo-glavo vztrajala, in še preden ji je utegnil kaj odgovoriti, je kriknila: »Oh, kako je vse to brezmiselno! To veste po meni. To je grda laž. Kdor koli po vasi to govori, govori iz mene. Da veste! Ker jo sovražim kot nikogar na svetu, sem jo pičila s tem strupom. Jalova je, jalova je. Tako sem govorčila, ker sem jo hotela osramotiti, ker sem želela, da bi bilo to res, in da bi postala, četudi še ni. Vse to sem govorila, ker jo sovražim, ker mi ona zastruplja življenje že samo s tem, da živi. In sovražim jo, ker sem — nesrečna. O, kako sem nesrečna...«

Ječala je in si podpirala glavo, ki ji je zdaj omahnila na šivalni stroj.

Mož, ki ga je nenadni in nenavadni izbruh bolesti zmedel, ji je razklenil roke in jo pogladil po kostanjevih laseh.

»Francka, nikar ne govori tako. Nisi nesrečna, nisi zapuščena. Če nikogar drugega, mene imaš. Tvoj prijatelj sem. Zahtevaj, kaj naj storim, povej, samo povej...«

Ozrla se je vanj z vodenim pogledom. Gledala ga je kakor, da ne pozna ne njega, ne ničesar okrog sebe. Motno so ji blodili pogledi po sobi, kakor klici, ki iščejo odmeva, pa so se spet vračali nazaj v oči, ki so se zazrle v brezdanjost nekega nevidnega sveta.

Bilo mu je nerodno. Kaj, če ju najde kdo v takem položaju. Že se je hotel na kratko posloviti in zapustiti sobo, v kateri je bilo tako samotno poleg tega čudnega dekleta, da si mislil, da ni žive duše več na svetu. Ali prav tedaj, ko se je tako živo zavedel občutja samote, ki je bila že davno tudi v njem kot temna oblast, ga je obsedla sila, ki je narekovala vsako njegovo misel, besedo in kretnjo poslej. Objel jo je s pogledom, ki se ga je dekle ustrašilo. Oči je imel široko odprte, skoraj izbuljene. Spodnja debela ustnica se mu je povесila še nižje, in roka mu je podrhtevala. Glas se mu je tresel, ko je govoril hlastno, kakor da se boji, da bi ga kdo prekinil:

»Francka, rešil te bom, tebe in sebe... Ne boš več jokala, ne boš se več grizla... poslušaj, poslušaj... Glej, sama sva, čisto sama sva to uro... samo Bog ve za naju... in Bog razume tebe in ti se mu smiliš... in veruj mi, da je prav mene poslal k tebi to žalostno uro... Oživel te bom... poslušaj, glej...«

Francka je s strmečimi očmi požirala njegove besede. Govoril ji je kakor pijan čudne pijače o telesnih stvareh, o stvareh, ki se je že misliti nanje bala, čeprav se je tolikrat zalotila pri željah, ki se jih je že naslednji hip pokesala in je bila pripravljena nase vzeti pokoro kot za najhujši zločin. Takrat se je vedno zatekala v molitve, ali pa je mučila s svojo zbežanostjo še spovednika, ki je ni mogel pomiriti. To pa kar je poslušala zdaj, je bilo za njeno zavest najbolj vročičen opoj. Kot da je že sama plen te pijanosti, je slišala bolj v snu kot v zavesti pretrgane stavke strašnega izkušnjavca: »... in otroka bova imela... vse bo očiščeno... mati boš... dom bo tvoj in naš... Ne Angela, ti boš gospodarila...« Silil je vanjo, da se mu ni mogla več z razumom upirati. Bolj kot pohota ga je gnala misel: Zagospodaril bom!

Vso jo je prepojil s čarom sanjske prihodnosti. Kakor s čarodejno paličico je priklical iz nje leta in leta siloma tajeno koprnjenje po tistem življenju, ki ga nosi v sebi sleherno dekle — po življenju mater...

»O, ali vendar še nisem izobčenka? Mar se bo tudi meni nasmehnila sreča, ki se nisem več upala misliti nanjo?« Vsa je bila presunjena od tega sladkega sna in obšlo jo je čustvo doslej neznanega olajšanja, neke neizmerne sproščenosti, ki jo je napravila v tem svetlem trenutku dovzetno za vse lepo, odpuščajočo, prizanesljivo in mehko. Kakor da je silovit vihar odpihal z njenega srca vso navlako bodičja in osata, s katerim si je mukoma leta in leta prikrivala večno rano v srcu. Kako ne bi vzljubila človeka, ki ji je ponujal življenje. Njeni vdani pogledi so mu povedali več, kot bi mu mogla priznati z besedami. Čutil je, da si jo je pridobil. In zmagoslavno se je tisti večer ločil od nje, češ zagospodaril bom!

V.

Od tiste ure, ko je Angela prvič doživela vso oblast ljubezni ob Štefanu, pa do trenutka, ko je stopila čez prag njene sobe Brinarica in spregovorila z njo prvo odkrito besedo, je trajala vzgoja, ki je iz deklice Angele napravila ženo, ki ne pozna več bojazni in prikrivanja, ampak se

zavzame za pravico svoje ljubezni kot levja samica za svoje mladiče.

Prve dni po Štefanovem pobegu je živela kot mesečna. Poleg domačih se je čutila tujko, ki je tu samo mimogrede in se že pripravlja na odhod.

Domišljija jo je prestavila zunaj časa in prostora, da sprva ni niti občutila teže ločitve, ki je tako nenadoma razdvojila dva človeka, ki sta živela doslej vse življenje v isti vasi. V tej družini je bila Angela prav posebno dekle. Pravega odnosa do svojih ni imela nikoli. Niti mati, nikar šele oče, ki je bila njegova ljubljena, se ji nista upala očitati njenega tujstva, ki je bilo vaškim ženskam kamen spotike, češ, le kaj si domišlja bajtarska ošabnica, ko je še njen oče bil za mlada hlapec pri Brinarjevih. Resnica pa je bila samo ta, da so ljudje zamenjavali ošabnost s ponosom, ki g je dekle očitovalo v visoki meri, ko ni hotelo priznavati vaše hierarhije, ampak živelo samozavestno, ne meneč se za okolico in ljudi. Ljubila je Štefana s tisto preprosto ljubeznijo, ki ne sprašuje, ne tehta, ampak samo ljubi kot žena, ki ji da ljubezen vse pravice do ljubljenega brez ozira na pomisleke in zgledovanja družbe.

Prav za prav pa je živela mimo svojih tovarišic. V cerkvi je pela, toda le zato, ker ni mogla nikjer drugod utešiti svojega nagnjenja do glasbe. Venomer pa je pričakovala nekega čudeža, ki jo bo vso prečaral in ji dal peroti, da bo poletela nekam daleč preko sveta, kamor so jo klicale nejasne slutnje. Srečanje s Štefanom pa ji je začrtalo ris, iz katerega ni mogla več stopiti sama. To srečanje je bilo zanj kakor kak napev, ki jo je vso prevzel, da ga mora peti znova in znova. Ob Štefanu se je pomirila, tako da ni več čutila neznosnosti svoje neukoreninjenosti. Da bi ne bilo njega v vasi, bi lahko zapustila svoj dom kadar koli, tako malo je bila navezana nanj. Štefanov pobeg pa jo je postavil pred dejstvo, ki ji ni več dovoljevalo živeti mimo sveta. Poslej je bila vsa samo še v pričakovanju, ki je imelo zelo določeno podobo — kdaj jo pozdravi prvo njegovo pismo, ki ji bo velevalo zapustiti dom in svojce. Dnevi in tedni pa so minevali, ne da bi prejela najmanjšo vest o njem. Tolažila se je z najslabotnejšimi bilkami vzrokov njegovega molka, ki si jih je morala sproti izmišljevati. Živela je v posebni opojnosti slasti in trpkosti, taječa sebe

vsakomur in vsem. Ali v to pijanost duše, ko se je hranila še in še z izvenjajočimi spomini silnih doživetij, ki so ji pretresali srce in telo, in s porajajočimi se prividi bodočnosti, je zasekala jarka svetloba dneva z vso stvarnostjo tisočerih drobnih stvari in brig, s katerimi je bila povezana. Za Angelo so se pričeli dnevi trpkih spoznanj. Ona, ki ni mogla prenesti nobene žaljivke in ki je bila tudi varna pred njimi zaradi svojega samozavestnega nastopanja med ljudmi, se je morala navaditi na najbolj kruta, drobna zbadanja, ki jih ji ni prihranila niti njena mati. Njena mati, do nje vedno prizanesljiva in preprijazna, dokler je smela upati, da bo njena hčer nekoč zagospodinjala na Brinarjevini, jo je začela poslej gledati krivo. Kako tudi ne. Moj Bog, saj je bila samo uboga ženska, ki se je zgarana od dela in premišljevanj, kako bo spravila kup otrok do kruha, mamila z upanjem, da bo njena hči prišla na grunt, kjer ji ne bo treba ponavljati sivo životarjenje, ki je njo že vso upognilo. Zdaj se je čutila sama prevarano in sama je postala predmet škodoželjnosti, s katero so jo gledale sosede. Nad kom naj znese grenkost, s katero jo je zastrupila igriva usoda, če ne nad hčerjo?

»Glej jo, glej, kako mi viha nos! Anti bi ti Brinarjeva južina bolj dišala od naše? Kali? Pa se boš že morala navaditi naše. Menda se mi ne boš cmerila za tistim falotom, ki ga je mati sama poslala za toliko časa v mesto, da se bo stvar med vama pozabila, in da se bo veternejak dober kup otresel tebe. Faloti! Ti pa si mi res prava...«

Ali pa:

»Če ti že hodi po glavi gosposki, se rajši obesi mestnemu škricu okrog vratu, boš jim vsaj jezike zavezala. Oh, da si takšna trapa. Ali ne vidiš, kako škili za teboj Trznar (to je bil bogat trgovec)? Čemu bi ga ne vzela. Bi vsaj midva z očetom imela na stara leta svoj kot...«

Mati je bila pripravljena tudi prodati hčer takemu pečičniku, le da bi bogato plačal sramoto.

»Zagovarjaš ga, seveda. Da se je sprl s svojo materjo zaradi tebe? O, noričica, malo poznaš gruntarske gade! In da išče službo, da bo tebe in sebe preživiljal? Za kaj pa bo? Za hlapca? Lep hlapec, ki je spal vedno na pirnici. Pa si rajši vzemi, če noriš za hlapcem, Matijevega Janeza, ta zna

vsaj koso držati kot se spodobi. Takih pa dobiš tudi deset na vsak prst.«

Za južino, za večerjo, vedno in povsod je mati našla priliko, da ji je grenila spomin na Štefana, ki ji ga je hotela izbiti za vselej iz misli. Resnica je bila ta, da je res opazila, da bi trgovcu Trznarju deklet ne bilo zoprno, čeprav še daleč ni mogla vzeti stvari za resno.

Angela je samo čakala. Mirno je prenašala vse zbadljivke, čeprav se je včasih sama sebi čudila, odkod jemlje še moč, da lahko vztraja. Kajti tudi tovarišice niso mogle prikriti spremenjenega vedenja do nje.

Prav za prav se zanjo na zunaj ni nič spremenilo. Bila je že vajena čakanja dolgih deset let, ki bi se ji morda zdaj zazdela kakor v pesek iztekla voda, da ni doživela tistih vihnarnih dni, ki so ji vrnile vero v prihodnost. Toda tej veri je začelo pohajati gorivo — Štefan ji ni pisal. Vsako jutro je znova in znova zaživela v napetosti, ki jo je delala izredno zgovorno vse do ure, ko bi se moral v hiši oglasiti raznašalec pisem. Ali že opoldan, ko se je pričakovanje izkazalo za prazno, jo je obšla taka tegoba, da bi si najrajši zaželela smrti.

To neprestano dviganje in upadanje napetosti jo je sčasoma napravilo vzprejemljivo za dvome, ki so jih netila večna očitavanja doma. Da bi prikrila obupanost, se je reševala v razposajenost. Norčevala se je iz vsega, kar je bilo svetega vsem tem »tetam in stricem«, kot je prezirljivo krstila vaščane, na zunaj tako čednostne varuhe nenapisanih starih postav, tesnečih živo strujo novega življenja.

Knjige, ki jih je brala ob brleči oljenki, so ji razpalile hrepenenje po tisočernih življenjih in porušile v njej ravnovesje med srcem in razumom. Čeprav je bila prva med domačimi pevkami, četudi je kdaj pa kdaj nastopila na deskah vaškega odra kot Majda v Divjem lovcu, ali kot Rezika v Tihotapcu, je vendarle tak redek beg v namišljeno življenje ni mogel zadovoljiti, saj je z grenkobo in s strahom spoznavala, da ne bo nikoli mogla zapustiti vasi. Zavidala je tovarišicam njihovo brezskrbnost in vdanost, s katero so živele na polju in v kuhinji kakor ribe v vodi, kakor ptice v zraku, medtem ko se je sama sebi dozdevala podobna ribi, ki jo je val pljusnil na peščeni breg.

Ko je slednjič uvidela, da je zanjo vsak poizkus, povzpeti se v mestno okolje nemogoč, se je vsa vrgla v lju-bezen. Fantje, ki se je z njimi znala tako dražljivo šaliti, so imeli dovolj prilike spoznavati, da je v resnici nedo-stopna. Nenasičenost jo je napravljala nemirno, ognjevito, drzno. A, če si že mislil, da si jo vso pregledal, se je pokazala hladno, tujo, skoraj razžaljeno. Že se je zdelo, da je ena tistih, ki lahkomiselnostjo upravljajo dediščino lepote, ena tistih, ki zbirajo ženine in neopazno zorijo v jalovo devištvo, v poklic starih tet, ki jih gleda vsakdo s pomilovanjem, ko se je ustavila ob Štefanu.

Prav ta navidez hladen, za ženske brezbrizen fant, je proti svoji volji osvojil to močno dekle. Prav za prav ga je osvojila ona.

Sprva ji je šlo nekam na smeh, ko je opazila tega velikega otroka. Otrok se ji je zdel zato, ker je bil tako navezan na mater. Razmerje med materjo in sinom je bilo tako tesno, da so kazali ljudje nanj kot na vzor, ki bi ga moral posnemati vsak sin. Štefan, ujet med mater in sestro, je bil Angeli predmet ljubkovalnega posmihanja. »Kot v oltarčku te varujeta,« ga je dražila. Njegovo močno razvito lepo telo pa ji je vzbujalo občudovanje. Ker je bil odrezavih besed in malce zamišljen se ji je zdel celo zanimiv, zlasti ker je kazal do nje tisto vedro čustveno odmaknjenost, ki je bila hkrati vljudna, a nevsiljiva. Ta nevsiljivost pa ni bila morda narejeno, preračunano vedenje osvajalca deklet, marveč izraz zdravega, tovariškega fanta, ki še ni plen ljubezenskega nemira.

»Iz oltarčka te bom iztrgala materi in sestri, bom videla, če znaš že hoditi s svojimi nogami!« Tako se je šalila z njim, kadar se je oglasil pri njenem starejšem bratu, mor-narju, ki je vedel povedati toliko zanimivega. Sicer pa sta se z Angelo poznala še izza otroških let, od takrat, ko je njen oče hodil k Brinarjevim pomagat, kadar je bilo obilo dela, ob košnji in žetvi. S Francko sta si bili sošolki. Poznejša Franckina mržnja do nje, je izvirala še iz šolskih klopi, ne toliko zaradi neenakosti v učnih uspehih (Angelica jo je kot odličnjakinja visoko prekašala), marveč zaradi nekega na videz neznatnega dogodka, ki pa je naposled do-vedel do čisto drugačnega razmerja med obema prvotnima prijateljicama, kakor bi kazalo. Neka sošolka je v jezi očitala

Francki njeno telesno napako, češ le kako hoče lepa Angelica občevati s tako krevso, ki je vrhutega med najslabšimi v razredu. Angelica se je seveda postavila za svojo užaljeno prijateljico, ki ni mogla pozabiti žalitve. In zgodilo se je nekaj, česar ne bi nihče pričakoval. Francka je prav zaradi usmiljenja, ki ga je Angelica poslej kazala do nje, začela tovarišico mrziti, dokler se ji ni sploh umaknila, češ, meni ni treba iskati zavetišča pri lepi odličnjakinji, ob kateri je bila njena nelepa telesnost še bolj vidna. Z leti se je v Francki razvilo ljubosumje, ki ga ni mogla več krotiti, zlasti po vojni, ko se je doslej revnim Prevčevim sreča nasmehljala v obliki majhne dedščine po nekem daljnem stricu, da so lahko poplačali dolg pri Brinarjevih in se postavili na svoje noge.

Štefanova mati se sprva ni dosti brigala za sinovo shajanje z Angelico. Dekle ji je bilo celo všeč, in morda je natihem želela, da je s tem odvrčala sina od kakih drugih poti, ki bi mu utegnile biti nevarne. Leta pa so tekla in fant in dekle sta se tako navezala drug na drugega, da ju je družila močna ljubezen, ki ji nihče ni mogel več zoprati. Zdaj pa je vso nevarnost te vezi prva občutila Francka, ki je z neko vročično prežavostjo in vztrajno borbo zoper nameravano ženitev izsilila pri svoji materi obljubo, da Angelica ne bo nikoli prišla v njihovo hišo kot »mlada«. Župnik, ki je bil obema družinama naklonjen, in je nago-varjal Brinarjevo, naj privoli v sinovo izbero, je moral naposled spoznati, da je celo njegova beseda zaman. S tesnobo je spremljal tiho dramo mladih ljudi, ki sta se začela zavedati, da si bosta morala dati slovo, ali pa se boriti zoper najbližje ljudi. Tudi Angelica ni čula več lepe besede o Štefanovih.

Napet lok v čakanju že tako preizkušenih Angelinih živcev pa je bil v nevarnosti, da se zlomi, kajti temu dekletu odpoved brez borbe ni bila v krvi.

Toda pred prenagljenim korakom jo je obvarovala narava sama. Telo ni več preneslo — Angela je zbolela. Povod njeni bolezni je bil navaden prehlad, ki si ga je bila nakopala pri košnji. Letos je prvič prišla delat kopice kot »vdova«, kot jo je podražil njen brat Ivan, najglasnejši v odpočivajoči se skupini fantov in deklet, ki so posedali na kopicah z velikimi kosi kruha v roki in s čutaro sadjevca,

ki so si jo vneto podajali. Bilo je tako vroče, čeprav že pozno popoldne, da jim je še v senci lil pot v curkih.

»Le še natoči!« je velel Ivan bledemu fantiču kraj sebe, »saj smo letos morda zadnjič tako skupaj.«

»Pa se menda ne misliš obabiti?« mu je zaklical Mihol.

»Ali pa umreti,« je vzkliknila Mlinarjeva Tona.

»Zadela sta. Ženil se bom, a moja ženka bo smrt, pa ne samo moja, nas vseh. Če kaj vem, bo počilo po vsem svetu. Da. Kaj delate take oči, kot bi se odprla sama sveta nebesa? Hudič, saj tudi kaj slišim in oči imam tudi, da berem še tam, kjer vidite samo prazen papir. Prišlo bo, da bo front nič koliko po vseh deželah. Kaj ne čutiš, kako nas duši?«

»Zato pa pij,« ga je zavrnil Mihol. »Pij, vse drugo bo prišlo samo od sebe. Nas ne bo vprašal nihče. Kaj ti tedaj mar?«

»Seveda, vam ni nikoli nič mar. Živite kakor strigalice, zato pa je tako...«

»Godrnulja priskutna!« se je razjezil Mihol, »tebi, fabriški Ivan, pa je res treba venomer gosti. Kaj pa še hočeš? Delaš od ure do ure, potlej pa hajdi na kolo in domov. Če te pa kje kaj vščipne, pa imaš bolniško blagajno! Kaj še hočeš?«

»Kaj bomo pa mi rekli, ki smo samo kmetje?« se je oglasil starejši možak, kravar Jaka. »Pri nas ni šihtov, krave nimajo službenih ur. In če katero prime, da bi vrgla, tedaj ne bo čakala, če se ravno tebi zdi, da bi bil pri njej. Sem že prenekatero noč prečul ob živalih. Ali misliš, da bodo tudi živali delale punte?«

»Slepec tudi pravi, da ni barv,« mu je odvrnil Ivan. »In vi vsi ste slepci!«

»Fabrika je fabrika, hlev pa hlev,« je vztrajal Mihol. »To je kakor, če bi rekel, da bodo imele matere uradne ure za dojenčke...«

Ivan je že hotel spet spregovoriti, ko se je oglasila Mlinarjeva Tona:

»Ali ste puščobni. Kdo vas bo poslušal! Mrtvaške raglje. Stavim, da še plesati ne znaš. Ali ne, Ivan? In v nedeljo bo gasilska veselica!«

Gasilska veselica. Edina zabava po dolgem času mrtvila. To jim je razvezalo jezike. Vsak je imel kaj povedati, in Ivan je moral kar molčati.

Pa tudi Angelici ni šla beseda z jezika. Nenadoma se je pomračila.

»Glej jo, glej! Angelica!« jo je podražila Tona in si spogledljivo prevezala rdečo ruto. »Kaj se ti je jezik prilepil na nebo, da ne črhneš nobene več?«

»Namesto tebe molčim, drugače bodo ljudje mislili, da so se tu zbrale žabe...«

»Si pa danes hudo pikasta,« je užaljeno vzkliknila Tona, o kateri je šel glas, da jo je fant pustil samo zato, ker ima žabje široka usta. »No, Angelica, fantov pa se res ne manjka,« je pikro dodala. »In stavim kaj, da bo prišla plesat celo Brinarjeva Francka, če Bog da, in če jo bo povabil Peter...«

»Kateri neki?«

»I, tisti agent. Cvajbrot.«

Vsi so se zakrohotali.

»Pa imaš volka...« se je nekdo oglasil in pokazal po poti proti gozdiču.

»Saj zato...«

Po poti je prihajal »agent« Cvajbrot v zelenem lovskem suknjiču s trdim ovratnikom, podoben nekdanjim grajskim upraviteljem.

Malomarno se je ustavil in ošinil počivajoče kosce s sladkobnim nasmehom.

»No, pa pravijo, da je kriza in da se ljudem godi slabo. Dober dan, veseli dečki in lepa dekleta, pa še meni ga privoščite... O, kaj vidim, tudi vi Angelica. To ste pridni...«

Tuje je zvenela njegova govorica. Glas je bil nosljajoč in zoprno visok.

»Zdaj nas vidite, zdaj, pri delu pa ne,« je menil Mihol.

»Čisto tako, čisto tako kot mene. Razumem, razumem, je že tako, je že tako... no, nihče ni več zadovoljen s seboj... Lepa mrva, lepa mrva... Po čim bo?«

»Saj je ne prodajamo,« se je odrezala Tona, »ni vse za denar.«

»Na svetu se za denar dobi vse. Vse...« je prišlec pripomnil in se cmokavo zasmeljal.

»Ni res!« je zdaj nenadoma zaklicala Angelica s plamenom jeze v očeh. Kako se ji je studil ta človek, ki se ji je nekoč v mraku vsiljeval, ko jo je prestregel v gozdu. Šele udarec po licih ga je zmodril, pa tako da je imel poslej

veliko spoštovanje pred njo. Prihuljeno vdano je prikimal: »To drži, drži... gospodična Angelica...«

»Kakšna gospodična neki,« se je oglasil Ivan. »Pri nas ni gospodičen, ne gospodov. Jih ne maramo...«

»Seveda, seveda, to pravim le za šalo... za šalo, pravim. Domači ljudje smo, biti si moramo, saj vsi vemo, kje nas čevelj žuli. V žepu, v žepu...« se je hihital.

»Pa menda ne nosite čevljev v žepu,« ga je zavrnila Tona. In spet so se smejali »agentu«, ki ga niso mogli.

»Čevelj v žepu, to je dobro, zelo dobro...« je odvrnil in čakal, da ga bodo povabili medse. »Da, da, čevelj v žepu. Jaz ga sicer ne nosim, to delajo bolj tisti, ki morajo vzeti pot pod noge. In nemara imajo prav... Če ni dobro tu, pa bo kje drugod. Sem že izkusil take reči...«

Angelica je čutila, kako jo duši. Ali ni ta človek namigoval na Štefana? Tona se je, če prav vidi, postrani ozrla nanjo. Mihol, ki je že vstal, da bi prijel za grablje, je počakal. Agent je užival, češ, zdaj jim moram zagosti. »Jim,« to se pravi Angelici, kajti udarec po licih ni zadeva, ki jo kar tako pozabiš, in misel, da bi se kdaj povrnil Štefan, mu ni dala miru. On, Cvajbrot, je imel velik načrt.

»O, velik je svet, velik,« je pričel, »prenekateri najde zunaj denar, ki doma zaman stika za njim. Poznam moža, ki je preromal vso Perzijo. Morda ga kdo od vas pozna? Vriščevega iz Zelenega brda. Zdaj je gospod.«

Menil je Perzijca, s katerim se je bil seznanil pri svojih skritih trgovskih opravilih. Strmečim je po svoje pripovedoval zgodbo o Perzijcu, ki da se spet odpravlja na pot. Nenadoma pa je potajil glas in z lokavim pogledom dejal: »Kaj pravite, kdo še bo šel z njim?« Zapičil je pogled v Angelico, ki je nemirno prijemala držaj grabelj.

»Da, da,« je nadaljeval, »nisem mislil, da je fant toliko moža. Štefan,« je zaklical, »Štefan bo odšel z njim v svet. Angelica, povem ti, da se ti bo še dobro godilo. Štefan se bo vrnil kot gospod nazaj. Seveda, jutri še ne, ampak takole čez kakih deset, dvajset let, takrat se bo postavljaj, vso vas bo lahko kupil... da, Angelica...«

»Ali res kaj veste o Štefanu? Saj je kakor, da se je v zemljo udrl,« se je oglasil Angelin brat Ivan.

»Roko v ogenj, če ga nisem videl na svoje oči. Bilo je pred dvema dnevoma. Gospod od nog do glave. V kavarni.

V gosposki družbi. Me ni opazil. Ha. Tega ne bo več nazaj. Kaj mu mar zdaj naša žabja vas. Samemu vragu se je menda zapisal.«

»Glej ga, glej,« so se čudila dekleta. »Pa kako veste, da bo šel v svet?«

»Kdor hodi s Perzijcem, ta je že vzel pot pod noge. Poznam tako zadevo, človek nima poslej več miru. Kaj bomo mi, ki smo že stari gadje.«

»Zlomka, tak tako,« je počasi spregovoril Mihol. »Da je tako? No, ta pa je vzel stvar preklemano zares. Špasov pa ne pozna. Čisto materin je. Trma. Ampak, kaj bo dejala Brinarica? Saj bo ponorela. Kje pa je mislila, da bo tako naredil. Prav ji je. Toliko časa je bezala v sršenovo gnezdo, da jo je izkúpila. Pa Angela...«

Po teh besedah se je ozrl po dekletu, ali na veliko začudenje je ni več opazil.

»Angele ni... Ni bilo prav... Saj veste, da jo mora taka reč prizadeti... Pa bi molčal... Bo že prebolela... Kaj nisi videl, kako je nalašč meril nanjo...«

Vsevprek so govorili, medtem ko je agent že šel svojo pot dalje. Potem je Mihol prvi prijel za grablje in za njim so se zvrstili drugi...

Tisti večer so Prevčevi Angelico zaman čakali. Mati je viharila po kuhinji, da je zasmodila še edino jed — mlečno kašo, ki so jo nejevoljni molče povžili. Brat Ivan je mrko gledal predse in s svojim molkom potrjeval očetove zle slutnje: «— po Štefanovi poti je šla.» Pozno v noč so pustili vrata odprta. Ivan, ki je bil ves zbit od košnje in ki se je moral naspati, da bi se drugo jutro lahko že ob treh odpeljal na zgodnje delo v tovarno, se je uprl, da ne bo čakal nikogar, pa če bi šlo tudi za smrt, nikar še svojo sestro, ki se žene za gruntarskim falotom. Zavlekel se je spat pod streho. Mati se je obregala ob starega moža, češ naj gre še on ležat, saj so vsi skupaj trepetlike in za napotje. Sporekla sta se, naposled je stari odnehal in se umaknil v kamro. Žena je hotela sama počakati hčer in z njo govoriti iz oči v oči pošteno in dokončno besedo. Na srcu ji je ležala stara želja. Mladi trgovec Trznar ji je res namignil, da bi mu Angelica ne bila nevšeč, da pa se je sam ne upa prej prositi za roko, preden mu poti ne ugladi bodoča tašča. Mati je vedela, da bo Angelica, čeprav brez

prave dote — nekaj drobiža je imela po stricu — prinesla v zakon mnogo več kot marsikatera druga nevesta, kajti njena gibkost, uglajenost, privlačnost in njen nastop so bile prednosti, brez katerih ne sme biti trgovčeva žena. Hkrati pa bi Prevčeva mati dosegla s to ženitvijo popolno zmago nad gruntarskim bahaštvom Brinarice in njenega sinu, o katerem je bila prepričana, da je kar nalepem zapustil njeno hčer.

»Ti sveti Anton, usliši me!« je okrenila pogled k stari podobi nasproti peči, ko hčere le še ni bilo domov, čeprav je v zvoniku odbila že deseto in so začele prve deževne kaplje trkati na šipe. Stopila je od peči k okencu, komaj za dve glavi širokemu in pogledala ven. Nebo je bilo prepreženo s težkimi negibnimi oblaki. Čeprav ni bila kajsi pobožna in navzlic norčevanju njenega sinu, ki je trdil, da so vsi ti leseni in poslikani svetci močno v rodu s tistimi kitajskimi, ki se iz njih norčujejo misijonarji, je vendarle ostala zvesta starim in pravim, poštenim svetnikom, med katerimi je imela v časti zlasti Sv. Antona, pa Sv. Florjana, Sv. Jožefa in Sv. Štefana. Sv. Anton ji je vedno našel kako izgubljeno stvar, zakaj je ne bi tudi nocoj uslišal. Vneto je žebrala dolgo molitev, med katero pa so ji misli tudi uhajale na travnik, kjer je ostala mrva še v kopicah, ki jih bo, kot vse kaže, dež hudo namočil.

Okrog enajste jo je svetec uslišal. Angelica se je vrnila vsa zasopljena.

»Križ božji!« je zavpila mati, ko je zagledala svojo hčer blede kot zid, premočeno, razmršeno in s tako vročičnim izrazom v očeh, da jo je obšel strah, ali se ji ni pripetilo nekaj hudega.

»Angelica, pa kaj ti je? Angelica!« V materinem vzkliku se je izražala nenavadna miloba.

»Nič, prav nič, samo ne izprašujte me. Dajte mi mir, da grem počivat. Glava me boli. Saj vidite, da sem vsa premočena!«

Nič se ni zgodilo? Kakšen odgovor. Strmeči materi je dekle ušlo kar spred obraza.

Nič se ni zgodilo. In vendar je bil ta dan zanjo najmočnejše doživetje zadnjih tednov. Bila je pri agentu Cvajbrotu.

Morda ni nikoli doslej tvegala tako nevarnega koraka, od katerega si je obljubljala dokončne razjasnitve vsega,

kar jo je grizlo in trlo zadnja leta, kar jo je pretilo zadnje tedne zadušiti. Saj je naposled šlo samo za jasnost, pa naj bi se ji razodela tudi v podobi smrti.

Ko je vsa potna bdela v postelji in iskala v temo, ki se je pretakala skozi zamreženo okence kot izpuhtevajoče zlo, zgoščeno med zemljo in nebom, od zunaj v tesno sobico, kjer je bilo slišno le škrabljanje deževnih kapelj, jo je davila bolečina spoznanja: Moj Bog, ali se res moram odreči, ali sem res že pri zadnji postaji? Zakaj moram toliko trpeti? Ali je vendar še kaj upanja? Kaj sem vendar zagrešila? Ali je ljubezen med Štefanom in menoj greh, ki ne ostane nekaznovan? Ali se mora človek res prodajati na ljubo staršem in drugim ljudem, če hoče biti miren? Ali moram res biti kakor drugi, ki se posmehujejo velikim mogočnim čustvom, zaradi katerih je vredno tudi umreti?

O, že davno nisem več Angelica. Ali je bila vsa moja moč samo kipenje dekleta v prvem razcvitu, ali so res zadostovali samo štirje meseci, da sem ovenela in izgubila trdnost, da trepečem kot preganjana žival? Štefan, Štefan, ali me ne čutiš v tej uri in mi ne prideš na pomoč? O, da bi vedela, kje si, še to noč, še to minuto bi se odpravila peš k tebi, takšna kot sem, in ti bi me pomiril, vse strahove bi odgnal in prosta bi spet bila. To je kakor bi butal človek ob steno, ki je ne prebiješ. Ali butati moraš, moraš, ker se vdati ne moreš, nočeš, ne smeš. To je kakor bi klical mrtvece na odgovor, še smrt nima več moči nad njimi. Ali se ne bo svet razpočil? Ponosna Angelica je šla prosit plazilskega pohotneža, naj se je za božjo voljo usmili in ji pove resnico o Štefanu! Le kje je vzela moč, da se je ponižala do zemlje, da je prestopila prag Cvajbrotove sobe. Od tiste ure, ko je na travniku spregovoril o Štefanu, pa do trenutka, ko je stopila sama pred človeka, ki bi se doslej zgrozila biti sama z njim v njegovi sobi, je bila kakor obsedena po neki nadčloveški volji. Kot ranjena žival se je po odhodu agenta Cvajbrota neopaženo zavlekla v breg in se vlegla na mah v gozdu, odkoder se niso več videli kosci. To pokrajino, ki jo je gledala zdaj v poslednji sončavi, potem v prvem mraku in v bledi mesečini lune, ki se je kmalu skrila za goste oblake, je občutila kot nekaj tujega. Dolina s sedmerimi cerkvicami, zasajenimi v okoliške hribe, je bila zanjo tako nova, kot da jo gleda prvič

— sama sebi je bila tujka. Štefan je odšel daleč na tuje, morda je že onkraj morja... morda jo je res zapustil. Pisma ni. Saj je že nehala čakati. Venomer jo je tolklo po desnih sencih, železen oklep ji je stiskal znojno čelo, ki ga ni mogla ohladiti vlažna noč.

Ležala je zleknjena, na smrt trudna. Zagledala se je v debele žice daljnovoda nad njeno glavo. Od takrat, ko so zasadili prvo lopato v zemljo — tudi Štefan je nekajkrat pomagal — in vrgli prva debela, pa do danes — kakšno razdobje. Z očmi je lovila vejice, štela pajčevine po grmovju, lovila daljne šume in klice prenasičenega poletja. Šele mesečina jo je zdramila, ko je čutila vlago pod seboj. Žalost v njej je bila tako globoka, da se je vanjo potopila poslednja misel na odpor. Žalost zapuščenega dekleta, ki čuti, da nosi v svojem telesu — plod.

Da, zdaj, prav zdaj, v tišini prihajajoče noči, ko je drevje utihnilo, ko so se ptiči poskrili, ko so se ljudje že porazgubili po domovih in ko se je v dalji lovil le še posamezen, blodeč zvok, zdaj ko je pričela zemlja sproščati nevarne sile, se je zavedla resnice materinstva, ki je sami sebi ni mogla, ni smela več tajiti: v meni živi otrok. Ljudje božji, otroka nosim, človeka bom rodila, ali razumete! Ali ne bo vsaj zdaj in poslej utihnila vaša grda govorica, vaše tisočere žaljivke, ali se mi ne boste umaknili s poti in dali prostora pod soncem njemu, Štefanu in meni?

Za trenutek je, premagana po hipni slasti tega odkritja, pogasila grizočo žalost in se z neko neumljivo lahkotnostjo na ves glas zasmejala. Začutila se je tako srečno. Njeno telo je bilo uslišano. Njeno lepo telo, lepo, ker nosi novo telo mladega življenja! Z rokami je šla preko prsi, ki bodo dojile, šla je preko bokov in se s čudno razburjenostjo dotaknila telesa, ki je nekoč sprejelo vase ogenj zdravja in moške moči, in ki bo nekoč rodilo. Žival ima, da se kam zateče z mladiči, človek kakor ona pa ne...

In znova jo je obsedel obup. Čast, ponos, kljubovanje — jalovo mahanje po zraku za človeka, ki se potaplja.

In tedaj se je odločila. Vstala je in se odpravila. Potrkala je na domu nekdanjega zalezovalca agenta Cvajbrota.

Zadnja stopnja njenega ponižanja. Res zadnja? Morda pa ne, morda jo čaka presenečenje, stvari je treba samo drzno pogledati v lice. Angelica bo zmagovalka. Vitka in

gibčna, lepa še v svojem strahu, ki se zrcali v blodečih pogledih in lahno zmršenih laseh, ki ji uhajajo izpod rute. Zapeljivec Cvajbrot jo gleda kakor prikazen in ne razume. Kako se mu je stresla roka, ko je segel v njeno, in jo povedel v svojo sobo. Ta soba, dolgočasen prostor, mrzel, z neposlikanimi stenami, s starinsko pisalno mizo, nad katero visi trgovski koledar in dvoje napol golih žensk na razglednicah.

Buljil je vanjo drobne, rdeče obrobljene oči in si mencal debele mesnate roke. S slinastim glasom se je sukal okrog nje, kako in s čim bi ji postregel in ustregel, in se oziral na široko posteljo v kotu, da jo je obšel kar stud. Ali v bojazni, da ne bi opazil njene naraščajoče negotovosti, se je v trenutku spet zbrala in ga prodrila z jeklenim pogledom. Zdaj se zmede on: »Gospodična Angelica, Angelica, res ste me zmotili... Kje bi si mislil, da me obiščete vi, in še to uro. Pravkar je odšel od mene gospod kaplan, novi kaplan, ki je naročil pri meni mlatilni stroj za župnišče... Veste zastopnik sem tudi prodaje poljskega orodja, in če bi vam, ali pa vašim mogel kdaj postreči, obrnite se name... poceni in na obroke... Res, gospodična Angelica...« Angelici je šlo na smeh kljub čudaškemu položaju, v katerem je bila, ko je videla skakajočega človeka pred seboj, ki se je vedel kakor kak pomočnik. Naposled mu je zmanjkalo besedi. Šaril je po pisalni mizi, kjer so se kopičili ceniki in računi in bil v zadregi. Angelica mu je odgovorila: »Vi ste pa res vnet trgovec. Dobro, pa govoriva stvarno, čeprav nisem prišla kupit mlatilnega stroja. Prišla sem, da mi poveste, kaj veste o Štefanu, o katerem ste govorili popoldne na travniku. Povejte mi pošteno, kot se spodobi človeku, ki sem se mu zaupala.«

Odločnost, ki je spremljala njene besede, je močno vplivala nanj. Skušala je zatajiti sleherni utrip ženskosti v sebi, hotela je biti le človek.

Jecljaje, kakor je bila njegova navada, kadar se je razburil, je zlogoval: »Šte-fan, Šte-fan, da, da, zadnje ča-se mnogo občuje z Vriščevim, s tistim, ki se je vr-nil iz Perzije. Mor-da ga ce-lo poz-nate...« Da, Štefan ji je svoj čas pravil o njem.

»Dva-krat sem ga videl v Ljubljani. Štefana. Gotovo me je opazil, čeprav me ni hotel poznati.«

»No, pa kaj veste določnega?«

»Določnega? Določnega? Prav za prav nič takega, ampak gospodična Angelica, v eni sapi vam res ne morem kaj prida povedati. Vi pridete nadme: govóri kaj in kako. To ne gre tako hitro in tudi ne vem, kaj bi radi zvedeli... ne vem. Počasi, počasi... posedite malo. Pri meni je sicer pusto in prazno... ni ženske roke v tej kapelici... Vidite, gramofon na omari, tega si včasih navijem... Ah, kako sem neroden... Tole boste pokusili...« Po teh besedah je vstal in stopil k omari, iz katere je prinesel zeleno steklenico.

»Mareličen je, mareličen liker...« In medtem ko je natakal njej in sebi, je venomer govoril:

»Angelica, glejte Angelica, škoda, da niste prišli že prej. Dal bi vam recept, pa bi ga sami skuhal. Prvovrstne marelice... le poskusite. Ne boste? Tak, bodite no. Saj ste, upam, prišli k prijatelju. K volku ne pride nihče sam od sebe. No, no, no ali sem hudoben?... No, saj bom tiho. Veste, kar zveselil sem se, ko sem vas zagledal. To je zame praznik...«

Ker je Angelica ves čas molčala, je moral slednjič le utihniti.

»Torej ne veste nič določnega?« ga je znova opomnila.

Tedaj pa si je pomel roke, zvrnil čašico, in pogledal obiskovalko izpod čela.

»Takole vam bom rekel, Angelica, tudi kar naravnost. Tista hiša ni za vas. To bi bila vaša nesreča.«

Vstala je, igrala ogorčenost, čeprav ni imela namena oditi.

»Za božjo voljo, gospodična, saj nisem mislil nič hudega. Lepo vas prosim, sédite. Pozabite, kar je bilo tistikrat v gozdu. Poskusil sem grdo šalo. Odpustite mi jo. Takrat nisem vedel, kdo ste. Zdaj vas poznam. Pozabite. Častno besedo vam dam, nikdar več vas ne bom užalil.«

Glas mu je bil proseč. Z očmi jo je kar požiral. Neka ogabna prislinjenost, izvirajoča bolj iz tajene pohotnosti kakor pa iz spoznanja grdobije, se je izražala iz vsake njegove kretnje.

»No, prosim vas, poslušajte me. Iz srca vam govorim, Angelica. Pozabite na tisto hišo. Njegova sestra Francka vas sovraži. Mrzi vas.«

»Nisem vas vprašala po njej. Ona me ne zanima.«

»Mati je napravila čez Štefana križ. Nikoli ne bo posestnik...« Napeto je čakal, kako bo nanjo vplivalo.

»Kaj se toliko trudite. Skoraj bi mislila, da ste skrbnik Brinarjevih. Ali pa morda...« Stisnila je ustnice. Hotela je izdati misel, ki jo je v tem trenutku preblisnila. Hotela je reči: Ali pa vam je Štefan napoti?

»Potrpite, Angelica, da vam povem, kako gledam jaz na to zadevo. Mislim, da mi ne boste očitali, da sem udeležen. Zato utegne biti moje gledanje bolj pravično od vašega. Če me poslušate do konca, dobro, v vaš prid bo. Le tedaj lahko odgovorim na vaše prvo vprašanje.«

Ker mu ni oporekala, ampak se igrala s prsti po pisalni mizi, se je opogumil in nadaljeval:

»Vzemimo Brinarjevo posestvo. Nič ne rečem, lepo je, obširno. Morda najlepše v vasi. Toda danes, morda jutri že — ne več. Iz časov je še, ko je imel stari Brinar vinsko trgovino. Vinograd je držal to posestvo po koncu. Vinograd jim je donášal denar. Tako so lahko kupovali zemljišča, gozdove, dajali tudi v hranilnico. Zdaj so ostali samo vdova in oba otroka. Nič ne rečem, vdova zna ohranjati, toda kdor samo ohranja, ta gre že nazaj, navzdol. V današnjih časih še posebno. Francka je prešibka za delo. Štefan pa ima samo okus. Fin dečko, priznam, toda on vam ne bi znal iz blata delati zlato kot je to uspelo staremu, on bi znal iz blata delati kvečjemu kipce. To pa je velik razloček. Verjemite mi, da je tako, sem izkušen. In zato se jaz ne bi nikoli možil na Brinarjev grunt, zlasti ne, če bi imel tako fine bele prstke, kakor jih vidim tukaj pred sabo...« Hlastno je pograbil njeno roko in jo hotel dvigniti k ustnicam.

»Pustite me,« je vzkliknilo dekle in vstalo.

»Ne, ne, Angelica, to je bil samo spomin. Bili so časi, ko sem mislil, da si bova lahko rekla »ti« in da vas bom smel ljubiti. Poslušajte. Moram vam to povedati. Če zahtevate, se odmaknem v kot, samo povedati vam moram...«

Bilo je videti, da ga je prevzelo neko silno čustvo. Ni mogla vstati in zapustiti tega neprijetnega prostora.

»Imejte me za podleža, ne branim vam, če mislite, da je bilo tisto podlost, tisto, ko sem vas v gozdu nadlegoval. Če je bila tisto podlost, tedaj je večina mož podlih. Zapomnite si Angelica, strast je eno, ljubezen drugo. Ljubezni

nisem nikoli poznal, morda je tudi nisem zmožen. Zato gledam na življenje mnogo bolj trezno kot marsikdo. Da, računar sem, ne prikrivam tega. Kdo pa ni računar? Bodiva to uro oba računarja. Roka roko umiva. Podajva si torej roke. Drug drugemu si lahko pomagava. Kaj me gledate tako neverno. Resnico govorim. Midva si nisva na poti. Velja?»

»Prav nič ne razumem,« je dejala zamišljeno in ga začudeno pogledala. On pa je s svojimi rdeče obrobljenimi kakor vnetimi očmi izdajal vtis tolike otožnosti in zapuščenosti, da mu je morala zares verjeti.

»Me ne razumete? Kmalu me boste. Pomagal vam bom, sem rekel. Mož beseda bom. Zveze imam, poznam ljudi. Recite besedo, pa vas spravim odtod. Poiščem vam službo, vam primerno. Trgovina, to bi bilo za vas, ne bajta, ne njiva. Vidim, da sem uganil. Mesto je za vas. No, ni res? Niso to sanje, vse se da doseči. Že kdaj sem mislil na vas. Toda, saj se vam nisem upal približati. Šele nocej se mi je nudila prilika pozdraviti vas pri sebi. Bodiva oprezna. Gorje, če zvedo, da ste bili ponoči pri meni. Ne omenite živi duši najinega razgovora. Saj poznate ljudi. Čenče so že marsikoga spravile v nesrečo. Molčati znam kot grob, če je treba. Torej velja?»

»In čemu vse to?« je vprašala radovedno, dasi se ni mogla otresti občutka vrtoglavosti, ki zajame človeka tik ob prepadu.

»Čemu?« se je nasmehnil malomarno. »Zaradi Štefana. Ljubite ga. Morda se bosta tudi vzela. Zakaj ne? Vse najboljše vam želim. Toda Brinarjeve hiše se izogibajte, kakor se je bo Štefan, če kaj vem. In pomagal vam bom...«

Angelica je pridržala dih. Vse to je bilo tako čudno, kot bi bilo v sanjah.

»Toda, česa zahtevate? Kaj naj storim? Nihče ne pomaga zastonj.«

»Samo to zahtevam, da mi ne boste v ničimer nasprotovali. Obljubljam vam, da se bom za vas zavzel, kadar boste želeli, in da ostanem vaš zvesti sluga. Toda, kakor sem dejal, ne smete mi nasprotovati v mojih načrtih, ki pa se ne tičejo vas, to vam moram še posebej poudariti. In zdaj mi odgovorite. Velja?»

Molčala je.

»Zakaj me mučite?« je slednjič vzdihnila.

»Angelica, samo dokazati sem vam hotel, da nisem nikaka pošast. Mene se ne bojte. In, če smem torej upati, da boste o vsem molčali, tedaj sva opravila. Jutri se odpeljem v mesto in če vidim Štefana, kaj mu naj povem?«

Vsa razburjena, ko ji je omenil njegovo ime, je kakor, da je sama s svojimi mislimi, zašepetala: »Povejte mu, da ga čakam in...«

»In.«

»Da mu imam nekaj povedati, kar...«

Utihnili je. Nenadoma so jo premagale solze.

Mokrih oči se je ozrla v moža.

»Lepo vas prosim, povejte mi, ko vse veste, ali me morda Brinarica ne mara k hiši, ker so raztrosili, da sem — jalova? Bog nebeški, kdo se je tako daleč spozabil, da...«

Ni mogla dokončati. Planila je kvišku in ne da bi se poslovila, ušla strmečemu možu izpred obraza, stekla v noč in, ne meneč se za naliv, bežala proti domu...

VI.

Angelica je tedaj zbolela tako nevarno, da so poklicali zdravnika, ki ob vročični bolnici ni mogel prikriti zaskrbljenosti. Dva tedna ležanja sta dekleta tako zmučila, da je skoraj ne bi prepoznal.

Brezbrižna in shujšana je podremavala in se zdaj pa zdaj splašena budila iz nemirnih sanj. Pljučnico pa je vendar prebolela. Ko je prišel zdravnik drugič, se ji je že toliko obrnilo na bolje, da so lahko spravili svečo, ki ji je bila namenjena za zadnjo uro. Tisto popoldne je stopila v tiho vežo Prevčevega doma — Brinarica. Negotovo je obstala pred ognjiščem in oklevala, ali bi šla dalje, ali pa bi rajši počakala koga. Oprezovala je kot beračica, ki se boji, da jo bo zdaj-zdaj nahrulil osorni gospodar. Kdaj je že videla poslednjič te okajene stene, to tesno vežo z dvema klopicama in z nakovalom od Bog ve kje in kdaj, te vegaste stopnice, ki so vodile pod streho! Na tleh je stal velik lonec malin, okrog katerega so se prerivali piščanci in stikali po raztresenih krušnih zrnih. Skozi odprta vrata na drugem koncu veže se je svetil travnik ves v soncu.

Na obzorju so se kopičile grude belih oblakov. Iz sobe se je slišalo tiktakanje ure.

Kako utrujajoče je vplivala ta tišina! Kaj ni žive duše več na svetu? Če je dekle res tako bolno, bi moral biti vsaj nekdo pri hiši. Seveda so doma, kako bi drugače bila dvo-riščna vrata odprta. Po prstih je prekoračila vežo in se ustavila pred vrtičem nedaleč od hleva. Kot pravi gospo-dinji so ji oči takoj našle to in ono napako.

Že ograjica ji ni bila všeč. Potem pa grede. Same rože. Ni jim kaj reči: lepo so gojene, astre pa dalije, velike žive zvezde, toda mar bi te skromne gredice rajši izrabili za bolj koristne rastline. Nekaj paradižnikov je res opazila, tudi krpo solate, toda kje so kolerabice, pa majaronček, pa grah, fižol, in še marsikaj bi lahko tu rastlo, če bi bila gospodinja prava. Če imaš malo zemlje, moraš pa tisto umno razdeliti, ne pa same rože, kamor pogledaš. Baha-vost. In hlev! Brinarica je boječe pokukala. Kakšen hlev! To je kletka. Čudno, da se živina ne zaduši. Videti je, da imajo dvojne glav. Najbrž je France z njima v hribu. »Pri nas pa toliko vsega in nobene domače delovne roke,« je zavzdihnila in se spet zavedla, katera bolečina jo je pri-gnala semkaj. Oh, Štefan! Ta bi napravil tukaj red. In tale vodnjak. Saj se bo kar sam vase porušil. Tak je že menda od pamtiveka. Bi se pa Ivan lahko kaj pobrigal, saj je izučen v takih stvareh. Jeseni jim blatnica prav gotovo lije skozi reže teh zanikrno zbitih desk v kotanjo. Pa hruška pri vodnjaku. Ta pač ne bo rodila. Čemu je ne posekajo? Prostoru ni kaj reči. Kakšen sadovnjak bi lahko stal. Štefan bi zasadil gambovčkov, šmarnic, lovrenčkov in kosmačev. Na trg bi jih lahko peljali. Zemlja kot nalašč za drevje... Kaj, zajce imajo tudi? Iz hleva so prikukali trije črnuhi in spet odskakljali v temo. Svinje so pa res debele. Čudno. Pa kar dve? Kdo jih neki pita? Primerjala je s svojim posestvom, kakor da je prišla kupovat.

Ah, njeno posestvo! Trije konji hrzajo v hlevu, ki ga ji zavida vsakdo. To ni hlev, to je gosposko stanovanje. In deset glav goveje živine. V svinjaku cvili dvajset rilcev, če šteje še male. Njen dom s petimi gospodarskimi po-slopji, s tremi vozmi in eno kočijo! Če je žetev dobra, namlatijo najmanj petnajst štantov. In dva vodnjaka, ki dovajata bistro vodo v kuhinjo in v hleve. Pa sadni vrt,

desetkrat tolikšen od te trate. Njive in travniki v domačem hribu, na Brinjem, v Zaseki, na Brezju, v Dolini. In gozdovi, pa kakšne bukve so vmes, pod Goro, v Preseki, za Gmajno. O, če primerja to bogastvo s tem prgiščem zemlje, tedaj so Prevčevi res bajtarji. In sem se hodi ženit njen sin! Znova jo je popadel ponos in kar sram jo je bilo, da tu sploh oprezuje. Tedaj pa je zaslišala za svojim hrbtom vzklik: »Križ božji! Kako sem se prestrašila. Kaj, vi ste?« Pred njo je stala Prevčeva mati. Brinarica je lahko vztrepetala. Stali sta si iz oči v oči. Zdaj se bosta zgovorili.

»Angelico imate bolno, sem slišala, pa sem dejala, moram jo pogledati. So pravili, da ji je neki zelo hudo. Pa menda vendar ne...«

»Veste, kadar želijo komu smrt, tedaj mu gotovo priželijo zdravje,« se je odrezala Prevčeva zadirčno.

»Da bi bilo le res,« je vzdihnila Brinarica.

»O, hudo je bilo, pa še kako. Ampak za obiske še ni dovolj trdna in nočem, da bi se dekle spet razburilo. Bolnik naj ima mir. Še zdrav človek se rad otrese zija, kadar niso potrebna.«

Brinarico je zadelo, kot bi jo naravnost zapodil. Še v hišo je ni povabila, še sesti ji ni velela na klopico pri zidu.

»Da, ni je hiše, ki je ne bi kdaj obiskalo trpljenje,« je začela, ker je hotela govoriti o Štefanu.

»Ljudje si ga tudi sami delajo, potem pa stokajo, kakor da je Bog vsega kriv. No, ko sva že skupaj: Štefan pa je lepo naredil...«

»Oh, ne govorite mi o tem,« se je branila Brinarica, vsa srečna, da je nanese beseda na njenega sina.

»To vam povem,« je povzdignila Prevčeva osoren glas. »Pazi se naj, kadar pride domov. Ivan mu ne bo pozabil, kaj je storil z Angelo.«

»Kaj je storil?« je viknila Brinarica vsa osupla. Takega napada ni pričakovala.

»Ha, tak dajte no... Nič morda? Deset let varati dekleta, to vam ni nič, vam gruntarjem? Mislite, da vam bo vse odpuščeno, kaj. So pa že drugi časi.«

»Kaj pa veste?« je zavpila Brinarica.

»Dosti. Sem tudi jaz mati. Angelo ste prišli obiskat.

Kako ste dobri. Najprvo jo vaš spravi ob dobro ime, vzame ji leta, nakoplje ji bolezen, potem pa pošlje svojo mater, naj zapuščeno obišče in jo lepo pogleda, pa bo spet vse dobro. Počasi, počasi, tako pa ne gre. Tako poceni pa že ne...«

»Nisem se prišla prerekat, da veste. Če pa že hočete, pa vam tako povem, da nismo bili še zmenjeni in tudi na oklicih nista še bila, da veste...«

»Nismo bili zmenjeni, na oklicih nista bila...« jo je oponašala Prevčeva, »Sveta Devica, kakšna hinavščina. Ali to ni nič, da je vohal za njo in lazil za vsakim oglom, kjer jo je mislil dobiti? Smo tudi mi ljudje, čeprav nimamo prve klopi v cerkvi. Da.«

»Tak, dajte no, saj se lahko mirno pogovorive,« je mirila Brinarica.

»Mirno? Dobro. Dajte mi hčer nazaj, takšno kot je bila pred desetimi leti. Lahko bi se omožila malo višje kot v vašo hišo. Kdo ji bo vrnil leta, čast in ime? Ogoljufali ste jo. Povrnite, pa sva bot. Štefan pa naj se pazi!«

»Za božjo voljo, povem vam, da je Štefan nedolžen.«

»Nedolžen! Reči hočete, da ga je ona zapeljevala. Torej je ona zapeljivka. V obraz mi povejte, za hrbtom ste že dosti čenčali. Kdo pa je trosil po vasi grde reči o njej. Če je Angela vse to požrla, je zato, ker je imela obzir do vaše hiše. Jaz pa ne bom več tiho. Odslej ne več. Vaša Francka naj kar samo sebe pogleda, pa jo bo kmalu minilo govoriti grdobije.«

Brinarica je onemela. Svoj živ dan ni doživela kaj takega. Za meje so se pač ljudje lasali in grizli, da so bili bolj podobni volkovom kot krščanskim ovčicam, toda tudi zaradi mej ni imela nikoli sporov s sosedi, da bi bilo vredno govoriti o njih. Vajena je bila ukazovanja, vsakdo je doslej govoril z njo spoštljivo, za žaljivke potepuhov in barab, kakor je nazivala brezposelne, pa ni imela ušes. Odpravljala jih je s kronico, ali pa s kosom suhega kruha, ne meneč se za njihove grožnje, da ni več daleč dan, ko bodo gruntarji pred njimi še na kolenih. Zdaj pa mora mirno prenašati najhujše žaljivke. Ali se ni že dovolj ponižala, da se je sploh semkaj napotila spraševati po Štefanu? Ali ni bila v srcu že pripravljena kloniti, in če bi ne šlo

drugače, sprejeti Angelico v svoj dom? Ta pa ji sploh ne da izgovoriti besede. Tudi prav.

Še enkrat je poizkusila:

»Lepo vas prosim, dajva se mirno pogovoriti. Nemara bo treba res kaj izravnati. Kdo pravi, da se ne bi dalo uglasiti? Saj zato sem tudi prišla k vam, k Angelici!«

»Ni treba Angelice zraven. Angelica je to že prebolela. Mar ji je vaš dom. Ne bojte se. Nikoli ne bo prestopila praga. Ampak, če pride sramota na dan, potem glejte...«

»Kakšna sramota?« je kriknila Brinarica. Strašne slutnje so jo obšle.

»Sveta Devica, menda vendar nista vseh deset let prebirala rožnega venca. Vaš Štefan pa tudi ni iz lecta...«

Prevčeva je tvegala drzen poizkus, da bi zastrašila nasprotnico, čeprav ni niti malo verjela v izrečeno domnevo. Nemara se ji posreči do tal ukloniti ošabno vdovo. Zadelajo jo je v srce. Pred njo je stala skrušena žena, ki se ji je žila na tilniku napela, da bi jo lahko otipal. Čelo so ji orosile znojne kaplje. Obleka se ji je zdela kar preohlapna, tako izsušena je bila videti v tem trenutku.

Nasprotnica je čutila, da jo je dobila v svojo oblast. Zdaj je ne sme izpustiti iz rok. Navidez prizanesljivo je menila:

»Če bi se taka stvar dala spraviti s sveta samo z denarjem... Denar. Hm, hm. Angelica ni prosila še nikogar in tudi ne bo. In lahko bi se možila v mesto...« Dalje ni utegnila.

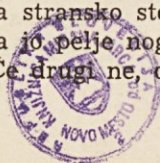
Zgodilo se je nekaj nepričakovanega. Skozi okno se je zdaj razlegel krik Angele, ki ju je opazovala z izrazom skrajnega razburjenja v upadlem in mrtvaško bledem obrazu.

»Mati. Kaj govorite! Molčite, prosim vas! Ali vas ni sram? Vsaj zdaj mi prizanesite. Zame ne bo nihče barrantal.« Okenca so se spet zaprla. Dekle je omahnilo nazaj na posteljo.

Prevčeva je, ne da bi se še ozrla na Brinarico, odhitela v sobo in pustila Štefanovo mater samo.

Ta je tavalala po tujem zemljišču kakor omamljena.

Šele spotoma, ko je že zavila na stransko stezo, ki je vodila proti cerkvi, se je zavedla, da jo pelje noga k župnišču. Še z župnikom bo govorila. Če drugi ne, on ji zdaj

pomore in nared je izpolniti vse, kar ji bo svetoval. Njena moč je zlomljena.

Tisto uro je sedel župnik v starinskem naslanjaču in čmerno gledal predse. Spet ga je mučil star revmatizem, da se je zbal najrahljšega zgiba z nogo.

Novi kaplan, ki je sedel pri mizi, mu očitvidno ni bil po srcu. Kaplan je spraševal svojega gospoda, kako bi se tu izvedla prepotrebna organizacija telovadnega društva.

»Kakšni, da so tu ljudje?« je odvrnil župnik in nagrbančil čelo, ko ga je zasekala nova bolečina.

»Hm, kakor povsod. Bog bo pač moral njihove grehe pogledati skozi prste, pa še eno oko bo zatisnil. Doba ni kaj prida. Težko je z rodod, ki ga je rodila vojna. Pa kjer je Bog milostiv, kako bi ne bil duhovnik, ki je samo človek.«

Mladega gorečnika v Gospodovem vinogradu pa je nemilo dirnila taka popustljivost ali pa lenobna udobnost, ki jo je razodeval tudi prijetni nered v župnikovi sobi.

»Kje pa telovadijo?«

»I pod milim nebom, če jih je volja. Zdaj bodo imeli prilike na pretek. Žetev je pred durmi. Kje vam pa človek more misliti na mestne razvade, ko še za pod zobe nima kaj dati. Je križ na kmetih, to morate sami vedeti. Ko sem bil vaših let, sem imel tudi jaz take muhe... Ampak, to je vse odveč. To ljudi samo odvrača od družinstva in dela. Ali je svet kaj boljši kot včasih, ko nismo poznali nobenih takih potreb? Za dušo poskrbimo malo bolj, telo že itak preveč nase misli.«

Tako sta besedovala oba duhovna gospoda že dolgo uro in bi morda še, da se ni župnikova bolezen začela oglašati ostreje. Mož je bil videti hudo truden. Skrita boleost mu je senčila obličje. Morda se je zavedal, da je star. Kmalu se bo moral umakniti. Kar čutil je, da je mladi njegov pomočnik nosilec novega življenja v župniji. Čutil je, da se mu ne more upirati, ker ni bojevnik.

Toliko da se je kaplan poslovil, že se je oglasilo močno trkanje. Župnik je nejevoljno zaklical.

V sobo je stopila — Brinarica.

»Oh, sitna ženska,« je spreletelo župnika, ki se je spomnil, da ji je že dvakrat prigovarjal sinu v prid, pa ga je nemilo zavrnila. Česa torej išče zdaj pri njem?

Sprva jo je mrk poslušal, bolj in bolj ko mu je vsa zbegana slikala zapuščenost svojega sedanjega življenja, pa se je tajal in bil vidno prevzet. To so zadeve, je pomislil, ki morajo razgibati človeka, ne pa tiste kaplanove organizacije. Tu pomagaj ljudem, da bo vse prav. Ko je žena utihnila, se je globoko oddahnila, kakor da ji je leglo breme s srca. Napeto je prežala na najrahljejši utrip na župnikovih licih, kakor da od njega zavisi njena usoda. Duhovnik pa je čmerno, čeprav v srcu ganjen, zagodrnjal: »Na, na, sem vedel. To imate. Tako vas tepe vaša ošabna trma. To ni krščansko. Ali vam nisem takrat govoril, takrat, ko ste imeli sina še doma, da bodite pametni. Vi pa ste bili gluhi za vsako pametno besedo. Pretentana kmečka trma. Satanska sebičnost, ki jo uganjate. Človek, ki dela zoper naravne zakone, se sam izobči iz življenja. In nasprotovati sinu, da bi se oženil — in kako dober sin, malo takih — tako nasprotovanje mora roditi le zlo! Prepozni ste. Kaj naj zdaj opravim? Ali vam ga naj iz omare privlečem? Sami ste ga pognali z doma, zdaj ga pa iščite. Hm... In vaša Francka! V kloster naj gre. Nič kaj nisem zadovoljen z njeno pobožnostjo, da veste. Človek, ki dela zdrahe, ni Bogu všeč, pa če premoli štiriindvajset ur na dan. To je moja beseda, da veste...«

»Glejte, gospod župnik,« se je skušala ženska opravičevati. »Vem, nisem prav ravnala, toda ravnala sem iz strahu. Toliko sem slišala praviti, kako grdo delajo mladi s starimi, da se ne smete čuditi...«

»Glej jo, glej sebičnost v ovčji koži. Ali bi radi zmeraj samo uživali? Človek se mora na stara leta pripravljati na pokoro. Sicer pa je greh, tako trditi o vašem sinu, in kar se tiče njegove neveste, no kar odkrijmo se ji. To je moja beseda. Brez srca ste, tako vam povem, in potrebni ste trde besede, če mislite, da sem pretrd. Tu gre za mlado življenje, tu gre za mlada človeka, gre za nastajajočo družino, tu moramo kar utihniti in se umakniti. Svoj kot si boste zgovorili, pa amen. Francka pa naj bo teta, ki je vsaki hiši potrebna, posebno kadar pridejo otroci. Se bo morala že ukloniti. Taka je tudi božja volja. Ali se upate zopraviti samemu Bogu? A?«

Na take besede se ni upala vdova odgovoriti.

Župnik pa je še dejal:

»Ali hočete pognati posestvo v propast? Ali naj pride posestvo na tuje ime? Vaš rajni bi se v grobu obrnil, če bi vedel, kaj se godi pri vas. Jaz sem rekel, vi pa storite kakor veste. Ampak, to je moja zadnja beseda in ne pridite mi več stokat, da veste...«

Ko je že odhajala, se je pri vratih okrenila:

»A, skoraj bi bila pozabila, gospod župnik. Ali bi brali mašo za dober namen, da bi se pri nas vse lepo izšlo.«

»No, no,« je zamrmral, »pa morate sodelovati z dejanjem!« in položil sprejeti denar na mizo.

Domov grede je vdova vso pot razmišljala, kaj naj ukrene, da bo dobila Štefana nazaj. V mislih je že sestavljala dolgo pismo. Pisala mu bo o zadevah, ki ga morajo zanimati, saj visi ves na njih. Domotožje ga bo priklicalo nazaj, če bo bral novice o ljubljениh bitjih in stvareh, ki so del njegovega življenja. Z njimi je rastel, samo z njimi lahko tudi živi in umre. O, Štefan ni potep, ki bi iskal prazne sreče križem sveta. Samo, da bo začutil, da se mu je razprožila žalostna roka: Pridi sin, vrni se k materi, že bo šel na pot, in vse, kar je bilo hudega, bo pozabljeno. In če danes še ne ve, kje biva njen izgubljeni sin, zvedela bo, saj so uradi v mestu, ki te najdejo, pa če si že na koncu sveta.

VII.

Novi, nepričakovani dogodki pa so Brinarico iznenadili, da ni utegnila napisati pisma. Od vseh njenih namer se je uresničila samo ena: brala se je naročena maša, pa še ta brez njene pričujočnosti. Vdovo je namreč. popolnoma vrglo iz ravnotežja spoznanje, da se je njena hči Francka v zadnjih dneh za čudo spremenila v vsem svojem vedenju in govorjenju, kakor bi bila prevzela čisto drugo naravo.

To ni bila več tista pobožnjakinja, ki je mrzila ves svet in se skrivaj veselila nesreče drugih, ljubosumno razdraženo skrivajoča svojega Boga v sebi kakor v kaki trdnjavi, ne, bila je zdaj dekle, ki se je predramila v življenje. Mati je strmela. Nikoli doslej še ni slišala Francke, da bi pela zaljubljene pesmi. Zdaj je imela priliko opazovati dan na dan, s kakšno živahnostjo se hči loteva gospodinjstva.

Še bolj kot ta živost, pa je bil vdovi nerazumljiv Franc-kin molk glede na Štefana in Angelo. Nobene žal besedice ni več spregovorila zoper svojo nekdanjo nasprotnico. Štefana pa se je kdaj pa kdaj spomnila celo s sočutjem in z željo, da bi čimprej našel sebi primerno življenje. Kar z neko zagonetno gotovostjo je prepričevala mater in sebe, da se bo Štefanu že posrečilo in da bo prišel domov, ko se mu ne bo treba poniževati kot izgubljenemu sinu.

Podobno pesmico je znal zapeti tudi agent Cvajbrot, ki je zdaj prihajal v hišo češče, kar pa se vdovi ni zdelo nič nenavadno, saj je bil že prej, kadar ga je spraševala svéta v kupčijskih zadevah, ljub gost, tembolj zdaj, ko je čedalje bolj občutila, da potrebuje pri hiši nekoga, ki bi ji bil opora v gospodarstvu, zlasti ker se je po tako silovitih čustvenih vzvalovanjih in pretresih čutila v svoji dosedanji samozavesti čisto omajana.

Zdaj je Cvajbrot opravljal zanjo vse posle pri davčni upravi, se razgovarjal in sklepal kupčije z lesnimi trgovci in se kar neopaženo ustalil v hiši, kjer je od dneva do dneva naraščal njegov vpliv. Poglavitno je bilo, da se je znebil svojega hudega nasprotnika — Štefana.

Vdova, ki jo je svoj čas strašila misel, da bi ji snaha utegnila kdaj iztrgati gospodarstvo iz rok, se zdaj ni niti enkrat vprašala, ali ji ni morda bistri agent prav tihotapsko izmuznil vajeti iz rok. Vaščani pa so imeli ostrejše oči, in Cvajbrotovo zahajanje v hišo jim ni bila nobena skrivnost več. »Ta ti je pa kerlc. Kar dve hoče imeti hkrati, vdovo in hčer: eno staro, drugo grbavo... Tako je, če vdova znori. Mlade se je bala, pa je dobila vraga v hišo. Pa da ne vidi, kako novi škili po njenem premoženju! Bog jo razumi! Ali je dal obema ženskama praške in ju začaral? Sram jo bodi! Njen sin, ki je bil fant, da malo takih, pa se klati kot deseti brat bog zna kje in kod. Kristus, bo to ples, kadar se vrne Štefan!«

Agent se je smehljaj. Njegov čedalje bolj veder obraz je dal slutiti, da ubira prave strune. Mož je imel posla na pretek. Za zgradbo društvenega doma je dobavil ves les. Veliko besedo je imel tudi pri oddaji del domačim obrtnikom, dober je bil tudi z županom, ki je bil sprejemljiv za njegove načrte, skratka mož se je začel ukoreninjati v sos(es)ko. Vdova je pač slišala te in one opazke, ki niso bile

prijazne njenemu svetovalcu in jih je tudi zavračala s tolažbo, da jih raznaša zavist, vendar si ni mogla prikriti dejstva, da mora v hiši, kjer je doslej veljala njena, kar precej molčati. Vendar je rajši trpela na tihem, kakor da bi s tarnanjem izzvala posmeh hčere, saj se je predobro zavedala, da je pač sama kriva, če se je zdaj naredilo tako, da ji tudi ni prav.

V tolažbo pa ji je bilo, da je v njeni hiši spet zavladalo življenje, kakor ga je poznala prav za prav samo še v tistih časih, ko je še živel njen mož. Čutila je, da veje nov veter. Cvajbrot je pregledaval račune, prijemal stare dolžnike in pomirjal upnike, (tudi teh je nekaj bilo).

Nasvetoval je prodati velik gozd v Preseki, da bi vdova prišla do gotovine, ker ji je dobršen del denarja zmrznil v hranilnici. Cvajbrot pa je imel še drugačne načrte. Postavil bi mlin z žago, mehanično delavnico (na električni pogon, na jesen bo nemara res že zagorela elektrika), zgradil bo prostore za letoviščarje, na misel mu je prišlo, da bi gojil sadje za izvoz, in še sto podobnih na pogled pametnih poizkusov mu je rojilo po glavi. S svojo brigo za posestvo je vdovo polagoma tako pridobil, da mu je vse zaupala, zlasti, ker je znal govoriti ponižno in sebe tajiti. Za žetev ji je znal nabrati delavcev, da so pri Brinarjevih prvi pospravili žito pod streho. Pomlatili so s strojem, ki je brnel od ranega jutra do trdega mraku. Tisti večer, ko so opravili mlačvo, je bila vdova prav židane volje, saj ni pričakovala, da bo šlo vse tako gladko, kot že vsa leta ne. Zdaj ni skoparila z zahvalo Cvajbrotu. Bilo je že po večerji in vsi trije — ona, Francka in agent — so sedeli v vrtni utici. Prva mesečina je risala križasto ograjo po tleh. Cvajbrot je držal v roki čašo vina, ki se je rdeče svetila v mehkem odsevu. Tiho se je smehljaj in menil: »No, dobro smo opravili!«

»Smo?« je opomnila vdova s posebnim poudarkom. Besedica »smo« jo je nemilo dirnila.

»No, ali ne?« se je nasmehnil. »Kar je res, je res. Tako se mi zdi, da sem že napol v vaši družinici, ali ne, mama?«

Zadnje tedne je nagovarjal vdovo kar z »mamo«.

»O, ko bi vedeli, kaj klepečejo čenče za mojim hrbtom!«

»Mi ni nič novega,« ga je prekinila vdova, »vam kar jaz povem: da vas moram plačevati za najkrajšo pot, ki jo

storite zame, in da hočete, da bi vam pod nič prodala parcele in vse take stvari...«

»Ah, to ni še vse nič,« je odvrnil, »prav danes sem slišal deklo in hlapca, ki je podajal snope: 'Tako pa je že domač, saj ni čuda, ko pa se ženi...' Mislila sta kakopa mene. Zanimivo, kaj?«

Vdova se je zdrznila, tega ni pričakovala. On pa je nadaljeval: »In veste, mama, kaj bi jim najrajši odgovoril, če ne bi bila ravno hlapec in dekla. Dejal bi, da se ženim. No, in če se že, ali je to kaj čudnega?« —

Vdova, ki jo je zadnja opazka pikro zadela, je skušala dati pogovoru šaljiv značaj. »Pa je res čudno, da se niste doslej še za nobeno ozrli, malo bolj seveda, da bi jo povedli pred oltar.«

»Ozrl? Seveda sem se. Ampak zaljubljenost še ni spričevalo za zakon. Recimo takšna kot Štefanova. Zakaj pa ne bi človek ostal kar stric, kaj praviš, Francka? Kaj pa ti, bi se možila? No povej! Vem, da ne...«

»Oh, naša Francka pa zakon!« je vzdihnila vdova. Na obraz ji je dahnila mesečina in v tej zeleni mrtvaški svetlobi, je bil videti njen obraz truden, naguban, star, oči pa steklene, kakor da se bodo zdaj-zdaj za vedno zaprle. So trenutki, ko se človek z vso jasnovidnostjo razgleda po svoji notranjosti, da vidi svoje bistvo kar razgrnjeno pred seboj. V takem trenutku je doživela vdova popolno žalost žene, ki je obsojena, da je brez moža, brez sina, in da bo ostala brez vnukov. Morda je šele zdaj zavpilo v njej drugo materinstvo, materinstvo žene, ki bi pred svojo smrtjo še enkrat rada vzela v naročje dojenčka, da bi se čutila staro mater.

Francka je zaslutila, kakšna žalost je zavela iz materinega vzdihla: »Oh, naša Francka pa zakon«, in v zapuščenost matere, ki je nemo zakoprnela po Štefanu, je vzkliknila čudno izzivalno:

»Kaj pa, če bi se prav jaz omožila!«

Mati je vztrepetala, kot da se je predramila iz neke dolge dremavice in objela hčer z boleznim pogledom.

Francki je hušknil preko lic čuden, kljubovalen smehljaj in s kretnjo razigranosti se je dekle okrenilo k Cvajbrotu: »No, Peter, pa odloči ti. Povej, ali bi ne bila tudi jaz lahko prav čedna nevesta?«

Franckina nenavadna, njej čisto neprimerna spogledljivost pa je mater zdražila.

»Prismoda, le kaj ti pade v glavo!«

»Ne, mamica,« se je oglasil agent sluzasto mehko, »zakaj bi ne bila Francka čedna nevesta? Jaz sem prvi, ki bi ji čestital. Recite kar hočete, tej hiši je treba moža in žene, ki bo pridna kakor je Francka.«

»Moža, moža,« je zagodrnjala vdova. »Vsi mi to požete. Saj vem, stara sem, umakniti se bo treba, na poti sem...«

»Mamica, mamica, dajte no, kakšne pa govorite? Vi, da bi se umaknili? Komu neki? Kar pokažite mi ga, da ga poženem čez prag. Kdor bi vas ne spoštoval, ni vreden, da bi stopil v to hišo!«

Govoril je že kot lastnik, in prav ta poudarek je zagrenil vdovi prejšnjo dobro voljo. Za nekaj trenutkov so vsi trije umolknili. Sredi vase zamišljene, tako tihe mesečinske pokrajine (— regljanje žab iz daljnega ribnika, pretrgan lajež bog ve od kod je dojem tišine še povečal —) so vplivali ti trije ljudje — postarana vdova, mrzki gost in grbavo dekle — neveselo, kar temačno, kakor da je legla nanje težka slutnja.

Vdova je vstala.

»Francka, počivat! Vidim, da že sanjamo. Jutri bo treba zgodaj na delo. Peter, kaj če si zarana ogledava gozd v Preseki. Moram biti zraven. No, Francka, kaj čakaš?«

Ko je bila mati že v hiši, je prijel domači gost dekleta trdo za roko. Pogled mu je bil prodirljiv, da se je kar zganila. V njenih očeh se je zrcalila suženjska voljnost.

Bolestno je zaprosila: »Ah, pusti me nocoj, saj vidiš, da moram v hišo.«

On pa je mrko ukazoval: »Na, na, saj nisi pet let stara. Tak glej, da boš vse uredila. Mater pripravi na to, pa čimpreje. Ni me volja predolgo čakati. Pa da mi ne napraviš neumnosti. Kot sem rekel: mati ti morajo prepisati posestvo, vse drugo se pomenimo pozneje. Do jeseni mora biti vse urejeno. Brez mene ne moreš živeti, to sama veš! Torej, kakor sem rekel!«

»Brez tebe ne morem živeti...« je zlogovala kot mesečna. In ko je že odhajala, je še zrl za njo, kakor da jo hoče premrežiti s strašnimi pogledi. Ko so se zaprla vrata, je naglo odšel na cesto.

Ustavil se je streljaj dalje pred pritlično, raztegnjeno hišo, nekdanjo grajsko pristavo, ki je bila last Brinarice. V njej je že tri desetletja krčmaril najemnik Bobnar, ki je sprejel »agenta« s prihuljeno prijaznostjo, saj je vedel, da mož vedri in oblači pri njegovi gospodarici, odkar je šel domači sin z doma. V prostorni hiši s široko kmečko pečjo je sedelo samo troje pivcev. Na enem koncu dolge mize je pil zagorel delavec in kdaj pa kdaj vrgel besedo proti mesarju na drugem koncu, ki je bil v razgovoru s posestnico Marto.

Cvajbrot je sedel za gosposko pogrnjeno mizo v kotu pod sveto podobo in buljil z drobnimi očmi trudno pred se. Kadar je bil sam, ga je docela zapustila napetost, ki mu je bila potrebna v družbi, tako da je bil videti zdaj najbolj nepomemben in dolgočasen človek na svetu. Malomarno se je razgledaval po sobi in brezbrizno odgovarjal krčmarju, ki se je trudil, da bi našel za važnega gosta všečnih besedi. Že dolgo ga je tlačila želja, da bi mu posestnica znižala najemnino, saj je bila gostilna zadnje čase čedalje slabše obiskana. Ampak Cvajbrot ni bil nocoj nič kaj prave volje.

»No, Miha,« je zaklical agent proti delavcu, ki si je nalival že iz druge steklenice, »nocoj pa si pri denarju, čeprav ni sobota!«

»Sem ga pa za to še bolj potreben...«

»Pri elektriki dela,« je pojasnil krčmar in privil petrolejko, ki je že motno svetila.

»Ej, Miha, tak dajte no že napraviti kaj, drugače bomo še v temi. Kakšen petrolej! Spet bo treba priliti. Cilinder pa tudi ni očiščen. Rekli so, da nam bo že v maju zasvetila.«

»Smo mislili, da nam bo svetila že za šmarnice. To bi bilo lepo v cerkvi,« je pristavila ženska.

»Kaj, hudiča bo. Mislite, da gre to tako, kot bi zemlje pekel?« se je oglasil delavec in trdo postavil čašo na mizo. »Táko delo, prave vice! Ni vsakdo za to. Kakšen zdrži komaj dva dni, pa gre. Jaz sem že dve leti pri podjetju. Ampak toliko še nismo garali kot to pot. Kar črne rame imam od vzdigovanja traverz. Ej, je zguba. Si ga rad privoščiš po takih težavah. Od treh zjutraj sem že na nogah. Do tam imam tri ure. Potem si lahko misliš. Pa po kakšnih bregovih postavljamo droge! Kar v šupah prenočujemo,

tudi mehanik. Nobene postelje. Štiri dinarje na uro. Ampak ob svojem ...»

»Da, elektrika,« je zazdehal krčmar, ki ni vedel, kaj bi rekel.

»V Podpeči ga ni kmeta,« se je oglasila ženska, »ki je ne bi želel imeti v hišo. Hribovci so vsi vneti. Kupili bodo motor in si ga izposojevali. Pravijo, da bodo vsi mlatili samo na motor. Dolinci pa se upirajo. Na ja ...»

Potem se je spet obrnila k mesarju, ki ji je dejal:

»Tak do prihodnjič mi pripravi drugega telička. Ta je bil kar dober. Kaj pa pri vas, ste že mlatili?«

»Letos je pšenica kot zlato,« je pripomnil krčmar, »ampak, če bo vojna?«

»Če jo boš ti naredil,« je dejal delavec.

»Pišejo ...»

»Pišejo! Naj pišejo, in v uho naj se pišejo,« se je norčeval delavec. »Kar brez skrbi bodi. Jaz sem jo že poizkusil.«

Delavec je še nekaj robantil, potem pa utihnil, ko je videl, da ga nihče več ne posluša. Mesar in posestnica sta že odšla, Cvajbrot pa je imel opravka s klobasico, ki mu je šla vidno v slast. Krčmar, ki ni imel nobenega opravka v prazni hiši, je obsedel pri Cvajbrotu in kramljal o vsem mogočem.

»Oh, ravno prav. Kaj sem vas hotel vprašati. Ali je res, da so v zaplotniških hribih odkrili rudo? Baker?«

»Nič nisem slišal.«

»Pa bo že menda res. Saj so žovnirji ves mesec stikali tam okrog. Sam sem jih videl. Še pri meni sta bila dva.«

»Kaj še. To so bili elektrotehniki.«

»Pa mi je danes o tem nekaj pravil tudi naš župan. Pravijo, da bodo že v kratkem pričeli kopati. Denar že imajo. Glavni delež je dal tisti Vriščev, ki je prišel iz Perzije. Nič ne veste?«

Šele zdaj se je Cvajbrot zganil. Odložil je nož, vzel zobotrebec in se zazrl v krčmarja.

»Vriščev? Perzijec? Kaj, ali je ta človek še vedno doma? Kaj ni še odpotoval? Saj so pravili, da bo vzel Štefana s seboj ...»

»To so pač pravili. Ali Štefan živi vendar v Ljubljani.«

»Je bil. Zadnjič ko sem ž njim govoril,« je agent lagal, »mi je povedal, da gre na Nemško. Saj sta se z materjo že po pismu tako zmenila...«

Zdaj je stopil nov gost v hišo. Krčmar ni utegnil agentu odgovoriti.

Cvajbrota je ta vest o rudniku neprijetno zadela. Obšla ga je zla slutnja. Slutil je, da tičita Perzijec in Štefan vedno skupaj, in se je že veselil, da bo tujina pogoltnila nevarnega tekmeca. Zdaj pa ta bajka z rudnikom! Vzel je v roke tri dni star časnik in bežno preletel z očmi vsak dan ponavljajoče se vesti o morebitni vojni.

Sam je bil v sobi. Krčmar se je v veži z nekom pogovarjal. Kar predolgo ga ni bilo nazaj. Cvajbrot se je naveličal čakanja. Prav zdaj si je želel imeti nekoga pri sebi. Ko je pogledal že vse podobe na steni in premeril z očmi že vso širjavo in dolžino stropa in sten, se je vrnil krčmar z izpremenjenim izrazom.

»Hudiča, kaj je prišel starešina?« se je oglasil Cvajbrot. Misлил je financarja.

»A še tega bi se manjkalo,« je odvrnil krčmar. »Neki tujec me je spraševal za pot,« se je izgovoril. Beseda pa mu ni več šla tako gladko kot preje.

Cvajbrot je izpil še kozarec in se odpravil domov.

Tisti tujec, ki ga je imel krčmar v mislih, in ki je tako naglo zaprl vrata za seboj, da ga ne bi kdo opazil, je bil naprosil krčmarja za prenočišče in mu izsilil obljubo, da bo o njegovem prihodu molčal kot grob. Bil je — Brinarjev Štefan.

VIII.

Že se je daniло, ko je rahlo trkanje zbudilo Štefana iz kratkega jutrnjega spanja. Skočil je iz postelje in se prežavo ozrl po sobici. Zadnje dni in noči je doživel toliko presenečenj, da se sploh ni več našel, in življenje se mu je dozdevalo kakor drzna igra plesalca na visoko razpeti vrvi. Miru ni več poznal. Bežen pogled skozi okno na počasi budečo se pokrajino s holmci in s smrečjem, nad katerimi se je bočilo nebo v višnjevo rumenih barvah, mu je obudil spomin na tisto daljno jutro, ko sta se na ravnini nad gozdno preseko srečala z možem iz Perzije. Takrat se je

pričela drama njegove trpeče mladosti, ki se bo kmalu, kmalu končala, tako ali tako.

Ni se utegnil zbrati, spet je potrkalo, zdaj močnejše. Vrata so se odprla, pred Štefana je stopila — mati.

Sprva sta se samo tipala s pogledi. Materi, ki je imela težko hojo, se je zazdel sin shujšan, kar bled, poteze v obrazu izostrene. Precej drugačen je bil, odkar sta se zadnjič videla, zjeklenel. Sin je osupnil. Táke še ni videl svoje matere doslej: za deset let se je bila postarala. Zasmilila se mu je. Njej pa je bilo tesno. Čutila se je krivo. Še več: čutila je, da pomeni njegov povratek konec njenemu gospodarjenju. Naj bo. Ne bo se več upirala. Prav je tako.

Glas prvih besed, ki jih je po dolgem molčanju spet zaslišala iz sinovih ust, je bil miren, topel, kar ljubeč. Oddahnila se je.

»Mati, ne zamerite mi. Nisem vas hotel tako zgodaj klicati. Krčmarska neroda. Poprosil sem ga samo, naj vam pove, da sem prišel in da ne sme razen vas nihče zvedeti o tem. Ta pa je skočil po vas kar na vrat na nos v trdi noči. Na! To vas je prestrašil! Tak zdaj se spet vidiva. Kako je mati?« Krepko ji je stisnil roko.

»Križ božji! Štefan, tak tu si? Sam Bog te je poslal. Bodi no tak... daj, da te pogledam v oči. Nisi zdrav.«

Poljubila ga je na čelo, da se je stresel. Tako čudno ga je obšlo. Samo enkrat v življenju ga je poljubila, takrat, ko se je vrnila od pogreba za svojim možem.

»In vi, ste zdravi, mama?«

»Kaj sem tako slaba videti? Prida res ni z menoj. Leta so, leta... Saj ne veš, koliko teže so že morale prenesti moje trudne rame.«

Kakor bi hotela reči: Sin, zakaj si mi to storil... Pa se je spet zavedla svoje krivde in obmolknila.

»Saj bo bolje, upam, za nas vse,« je dejal nekam topo, brez veselja.

»Bo, mora biti, zadnji čas je že,« je menila v zadregi.

»Pa drugače?« je spraševal. »Kako je s Francko?«

»Saj boš videl. Spremenila se je. Že po tem vem, da te res dolgo ni bilo. Hudo se je spremenila. Nič več ni taka.«

»Kakšna?«

»Tako pusta, saj veš.«

»Kaj pa drugi ljudje?« je vprašal naglo, kot bi se bal, da se bo izdal. Mislil je na Angelico. Ni se upal pogledati materi v obraz. Natikal si je čevlje, čisto nove rjave polčevlje, in se sklanjal k tlom, da so mu gosti, črni lasje padli na čelo. Pridržal je dih.

»Novega kaplana imamo. Stari gospod bolehajo za udnico. Radi te imajo.«

»Hm,« je odvrnil. Potem pa malce razdraženo menil: »No, saj bom sam vse videl. Pa ne danes...«

»Kako da ne? Saj greš vendar z menoj. Takoj, zdaj...«

»Ne, mati. Rekel sem, vrnil se bom kot svoj gospod, ali pa nikoli. Zdaj pa sem prišel... no saj boste slišali.«

Dvignil je obraz in pogledal materi v oči. »Veste, to je dolga storija. Kaj bi vam pripovedoval, kako sem živel. To je hvala Bogu za menoj, in ne bojim se več, pa če pride še slabše. Šole ni nikoli dovolj. Ampak, mati, sedite vendar. Oh, čisto sem pozabil, da stojite.«

»Nič zato, saj greva takoj k nam... Oh, kaj vidim, kako lepo novo obleko imaš,« je pristavila, ko je oblekel moder suknjič.

»Ne, mama, tu se morava pomeniti. In, če boste za stvar, se takoj odpeljeva v mesto.«

»V Ljubljano? Čemu?« se je začudila.

»Če vam ni vseeno, kaj bo z menoj! In, če hočete ohraniti dom zase in...«

»Bog te razumi! Štefan!«

»Družabnik sem pri velikem podjetju. Baker bodo kopali. Na, vidite,« je govoril hlastno. Stal je pri oknu in s prsti risal po šipi.

»Tako? V službi si?«

»Ne, ne v službi. Pri tistih sem, ki drugim dajejo službo. Nekaj časa bo šlo bolj težko seveda, potem pa se nam obeta lepa bodočnost. Še vam bom pomagal. Ampak...«

»Čudne reči mi pripoveduješ.«

»Boste videli. Potem pa, kakor hočete.«

»Ampak, kako si prišel do tega?«

»Saj to je tisto. Mama, ali podpišete menico,« je izrekel hlastno, kakor v strahu, da že naslednji hip ne bo več imel moči za tako drzno prošnjo. Nepremično jo je gledal.

»Menico? Me-ni-co?« Obraz se ji je zdaljšal, ustnice napele.

Prešli so trenutki popolne tišine.

»Da, menico, v posojilnici,« je odvrnil navidez mirno, kot da je tak podpis najbolj lahka stvar v življenju. Ali njegov glas je bil suh, brezoseben.

»Menico!« je ponovila samogibno, potem pa krčevito vzkliknila:

»Ne, ne, kaj si iz uma? Nikoli! Bodi pameten, pa pusti take reči. Pridi domov, delo te čaka, vse bo dobro. Saj ne veš, otrok, kaj je menica. Jaz vem. Dajva spregovoriti pametno besedo, pa bo...«

»Glejte, mama, tam kjer sva nehala spomladi, ne moreva več nadaljevati. Čas je stvari premaknil, ne jaz. Domu sem bil na poti, torej sem šel. Še za delež vas nisem hotel terjati. In ni mi do tega, da bi živel zdaj doma ob milosti sestre...«

»No...« Mati je spet privzela poteze kmeta, ki se bori za svoje posestvo, voljan, da popusti, če res ne gre drugače.

»Glej, Štefan, tudi zaradi Angelice se bo našla lepa beseda,« je vzkliknila, kot da je vrgla zadnjo karto, češ zdaj se bo vdal. Odvrnil ji je z žalostnim nemim pogledom. Ona pa je nadaljevala:

»Veruj mi, vse se bo dobro izšlo. Zaradi Angelice si žalosten, kar vem. Povem ti, da sem se hudo ponižala. K njim sem šla. Česa še hočeš? Vse sem storila. O, da bi ti nikoli ne hodil take poti! A šla sem. Zaradi tebe!«

Oči so se ji orosile in zadnje besede je izrekla jokaje.

Sin je molčal. Še vedno ni nič vedel o Angelici, materin namig pa je bil tako nejasen. Vprašati naravnost se ni upal.

»No, vidiš,« ga je mati opogumila.

»Hm,« je vzdihnil. Šele čez čas se je odločil:

»Kako je Angelici?«

Osupnila je.

»Saj ne vem prav nič o njej. Enkrat sem ji pisal.«

»Bolna je bila.«

»Bolna?«

»Hudo bolna. Potem me ni bilo več tja. Govorili so tudi, da bo šla za šiviljo v mesto... pa nič ne vem...«

»Tako!« Čez nekaj trenutkov molka: »Kako pa ste si uredili, kar mene ni več?«

»Saj boš videl. Zelo boš moral prijeti za delo. Marsikaj bi se dalo drugače napraviti. Pa saj boš sam videl, kaj in kako.«

»Saj sem vam povedal, da je treba vse še premisliti. Človek se ne vrne kar tako, kot kak izgubljeni sin. Prosil ne bom, sem rekel. Glejte, pri podjetju bi lahko zaslužil lepe denarce. In če bi vsa stvar šla, kakor pravijo ljudje, ki se spoznajo na tako reč...«

»Nimam zaupanja, Štefan. Sploh ne vem, kaj ti je še treba o tem govoriti, ko sem ti že povedala, da ti je dom odprt in da bova vse drugo uredila...«

»Mama, ali nekaj je... saj ne vem, kako bi vam povedal...«

»Ti si trma, prava Brinarska trma. Da bi te!«

»Ni tako, mama. Glejte, tisto menico...«

»Ne govori mi več o menici...«

»Menico sem že podpisal!«

»Podpisal? Menico? Katero? Kako?« je zastrmela. Oči so se ji široko razprle. Za hip je bila ko soha. Pa se je že zavedla:

»Podpisal? Na, kaj pa čenčaš? Ali si mar posestnik? Govóri po človeško, da te razumem!«

»Kakor sem rekel. Podpisal sem jo. Družba potrebuje denarja in tudi jaz sem podpisal. No, in zato ravno gre. Denar so že izplačali. Odtod vsa zmeda. Toda, če uredim vse v pravem času, ne bo nič hudega. Namreč...«

Iskal je izraze, se zatikal, beseda mu kar ni šla.

»Tak govóri, kaj je in kaj ni!«

»Prijeli so me zaradi podpisa, češ da moj podpis ne velja, ker nisem posestnik. Denar pa je posojilnica družbi že izplačala.«

»No, naj gleda družba, kakor ve in zna.«

»Pa ni tako. Mene so prijeli, češ da je moj podpis nekakšna goljufija. Ne bi smel podpisati, ker nimam na kaj. In zdaj mi preté s sodnijo in z zaporom, če...«

»Če?«

»Ne dobim poroka, ki kaj velja. Z zaporom mi pretijo. Na, zdaj veste vse. Odločite se, kaj in kako bi se dalo napraviti. Če ne, pa ne. Če sem že na cesti, pa naj pridem še v zapor. Dobro sem mislil sebi in vam, umakniti sem

se vam hotel, iskal službe povsod, prestradal tudi nekaj. Zdaj pa vi odločite...«

Umolknil je in si obrisal čelo.

Mati je kriknila, kot da se je šele zdaj zavedla porazne resnice.

»Sveta Marija! Z zaporom ti grozijo? Kaj si storil časti našega imena? Ni ga bilo Brinarjevih, ki bi zakrivil kaj nepoštenega, šele ti... O Bog, kaj me tako tepeš! Za čast naše hiše gre, ali razumeš? Bog, ti mi pomagaj!«

On pa je stal bled kakor stena, nepremičen.

»Storite kakor mislite, da bo bolje za dom. Zase vas ne prosim pomoči. Če mislite, da ne, pa ne. Vse sem že pozkusil in, verujte mi, meni je bila pot do vas strašna.«

Mati je molčala. Štefan je zrl v pokrajino, ki se je kopala v jutrnjem soncu. Ljudje na valovitih poljih so bile črne pike. Na vrhu pobočja je stal samotni črn konj, daleč viden po vsej dolini.

»Pojdiva!« je velela mati z mrtvim glasom.

»Kam, mati?«

»Tja. Kaj vem, kam. Ti veš. Naše ime ne sme biti omadeževano, da veš.« Govorila je trdo, suho.

Še tisto uro sta se odpeljala s prvim vlakom v mesto.

Posojilniški ravnatelj je gledal na urna kazalca. Še tri ure ima odloga. Na seji bodo obravnavali zadevo na novo ustanovljenega rudnika 'Baker'. Poročila o članih uprave novega podjetja niso bila nič kaj zadovoljiva, posojilnica pa je na ravnateljevo samovoljno ravnanje in brez poprejšnjega posebnega jamstva že izplačala del gotovine, in se krila z menicami, katere so se ravnatelju zazdele sumljive. Včeraj pa je izvedel, da Brinarjev podpis sploh ne drži, ker fant še ni posestnik. Dal se je bil zavesti po tistem Perzijcu, ki je imel najbolj glasno besedo pri vsej stvari, kar preglasno, čeprav je njegov podpis res veljal, saj je mož dokazal, da ima dovolj premoženja. Ravnatelj je poklical na pomoč policijo in dal poslati detektiva na Štefanovo stanovanje. Štefan je bil kot iz uma, ko so ga bili privedli pred ravnatelja, kjer je šele spoznal, v kakšno nevarnost ga je pahnili njegov neresni podpis. Po Štefanovem preplahu je ravnatelj takoj spoznal, da stoji pred njim nesrečen, zapeljan mlad človek, a nikak poklicen prevarant. Dal mu je štiri in dvajset ur odloga, da privede

podpisat svojo mater. Štefan je tedaj na vrat na nos odpotoval domov.

Uro pred pričetkom usodne seje sta stopila v ravnateljso sobo Brinarica in njen sin. S tresočo se roko je mati podpisala menico. Čast Brinarjevih je bila oprana, ravnatelj se je globoko oddahnil in hranilnica je bila krita.

Vse do tega trenutka pa od onega večera, ko ga je Perzijec pridobil za svoj veliki načrt in mu izročil predujem, je živel Štefan v opoju, ki bi mu podlegel še marsikdo drugi, nikar kmečki fant iz grunta, razgrizen v sebi zaradi prostovoljnega izgnanstva, nevajen borbe za kruh med brezposelnimi in štokglajzarji.

Godilo se mu je kakor v sanjah. Medse ga je sprejela gospoda. Okrog njega so bili sami »imenitni trgovci, inženirji in podjetniki«, kot se je izražal Perzijec, v resnici pa mladi današnji ljudje, gibčni v besedah in kretnjah, oblečeni po poslednji modi, vajeni govorjenja o vsem, domači v športu, v filmskih novostih, v denarništvu, nespoštljivi in neprizanesljivi osvajači, ki jim mora vsaj za prvo uro uspeti vse, česar se lotijo, če pa jim spodleti, kaj zato, njih ime ne more biti omadeževano, ker ga sploh nimajo.

Če pa je že Perzijec, ki je vendar premeril pol sveta in bo imel vsakega človeka takoj na dlani, občeval s takimi ljudmi, je že vedel kaj dela, in Štefan je Perziju zaupal. Ali ga ni Perzijec rešil iz najbolj golega životarjenja in ga obvaroval pred strašno usodo križarjenja in cestarjenja brez konca in kraja?

Večeri, ki jih je Štefan odslej doživljal z ljudmi, so bili nasičeni z nekim nedopovedljivim čarom. To brezbržno, svobodno posedanje po kavarnah, kjer si slišal novice iz vsega sveta, to pozabljanje samega sebe v zabaviščih, kjer so se ob pritajeni godbi in v soju zastrtih svetilk kazale pol gole plesalke, sanjarenje po stanovanjih ob pripevu radia o najbolj drznih načrtih, ko lahko kar čez noč postaneš vpliven človek, tako življenje je Štefana docela zmedlo. Prav za prav sam ni vedel, kdo je združil vse te ljudi, ki so lepega dne odkrili zlato jamo.

Nekdo, po vsej priliki, tisti golobradi mož s črnimi naočniki in z naprej štrlečo brado, ki so ga klicali za inženirja, je izpustil čarobno besedo: baker. Perzijec, ki je

venomer tuhtal, kam bi vtaknil svoj denar, ki ga je prigaral po rudnikih in pri težških delih na nasipih iranskih železnic, je bil takoj ves v ognju. Nekdo je na hitro izračunal, koliko bi trebalo gotovine za prvo silo in tako je postal Štefan čez noč kar važna oseba. Dobili so še nekaj drugih takih pomagačev, in lepega dne je bila družba ustanovljena.

Potem se Štefan ni več zanimal za razvoj nastajajočega podjetja. Predal se je toku razgibanega življenja, ki ga naj bi ne ponesel samo novim pristanom nasproti, marveč naj bi tudi pogasil spomin na njegov dom. Tudi spomin na Angelico? Res? Oh, v teh mesecih, kar je bil proč od zemlje, od tihe, potrpežljive, počasi dihaajoče zemlje, se je čutil kakor riba na bregu — riba, ki srka samo še mlako, ki jo je pljusknil jezik razburkanega vala na suho.

Angelica! Saj se je prav zaradi nje sprl z domom in z materjo, in šel iskat novega doma zanjo in zase!

Ali ga je zdaj morda res našel? Zakaj ne! Ali ni dovolj trpel? Oh, morda pa ni ničesar našel. Bolj ko se je zapletal v mreže tega novega, nekam tujega življenja, bolj je postajal samemu sebi neznan. Dozdeval se je podoben okornemu možaku, ki se hoče kosati s prevejanimi akrobati, kakršne je videl v cirkusu. Ne, z njimi se ne more primerjati. Ne, ker bi bil morda prestar. Saj so starejši od njega, pa so gibčnejši. Nekaj drugega je. S kmetov je, gruda se ga drži kot prst noža, njegov dih je počasen, pa čeprav se je imel za najbolj gibčnega na vasi.

Ti pa so iz mesta. On ne more pozabljati, njegova Angelica mu je v spominu kakor otrok v materi. Ti ljudje pa že drugo jutro ne vedo več, kaj se je zgodilo včeraj, ker včeraj nima zanje več cene. Z življenjem se igrajo kakor da gre za šalo. Dekle, s katerim je tak človek prebil še včeraj skupno noč, je zanj že pozabljena, čim si kupi drugo, medtem ko se je Štefan zaradi ene same vaške šivilje mučil deset let in se odpravil v svet kot junak v pravljici, ki gre nad zmaje, da bi si priboril kraljično.

O, saj se mu zdi, da že ve odkod ta razloček med njim in onimi: njega je plug učil gledanja na življenje. V krvi mu je, da previdno ocenjuje sleherno stvar, tehta vsako misel in besedo, kajti sleherna brazda, ki jo zaorješ v dihaajočo grudo, je neizbrisna, je živa in važna, saj bo v njej

nekoč počivalo seme, ki bo pognalo iz sebe novo življenje. Ti ljudje pa samo čakajo v zapisnike, kakor bi oral v zrak, in če ni kaj prav, iztrgajo list, pa je že izbrisano. In še nečesa nemara ne cenijo: časti.

Moj Bog, so stvari v življenju, ki ne moreš mimo njih z brezbržnim posmehom. Za tvojo čast gre, za ime, ki si ga podedoval od očetov od vekomaj. Če si se ves zavzel za eno stvar, tedaj živi z njo ali pa umri. Ti ljudje, ki jih je kar čez noč moral sprejeti za svoje prijatelje, pa preskakujejo vse, kar se jim zdi pretežko, da bi človek prebrodil. Kolikrat so se prepirali zaradi te ali one stvari, ki se je zdela Štefanu nepoštena, kaznjiva, pa so ga brž poučili, da on tega ne razume, ker je pač iz kmetov, in naj bo le miren, tako reč bodo že sami opravili, da bo za vse prav.

Vsega tega pa se je Štefan zavedel šele, ko je bilo že prepozno, ko je že podpisal menico. Potem pa mu je bilo, kakor bi mu padle luskinе z oči. Zastudili so se mu vsi po vrsti, vsi ti polizanci s tujimi, mrzlimi očmi.

Dva dni pozneje, takrat ko ga je ravnatelj denarnega zavoda pozval k sebi zaradi nedovoljenega podpisa, se je zatekel k edinemu človeku, ki še ni izgubil vere vanj, k Perzijcu, in mu ves nesrečen povedal vse, kar mu je težilo dušo. Perzijec, ki si je pred visokim ogledalom zavezoval novo ovratnico, se je sprva samo nasmehnil:

»Vidim, da se te drži še kmečka zemlja. Kdor nič ne tvega, nič ne dosega. Kakor da si prvi, ki se je, recimo, urezal. Tudi zadnji nisi. Jutri pa tudi še ne boš umrl. Pred teboj je še življenje, če si pravi tič za letanje. Poskusil si že, zdaj vztrajaj. Vzemimo, da smo ga vsi skupaj, namreč vsi, ki smo podpisali menice, polomili. Vzemimo, da iz tega bakra ne bo nič. Saj lahko tožimo. Pa recimo, da nič ne iztožimo. Moj Bog, zato še ne boš šel v smrt. Jaz pa pravim, dokler sem živ, nisem še gnil. Ali misliš, da ne morem izgubiti tudi jaz? Več nego ti. Jaz sem z garanjem po prekleti azijski zemlji izgrebel svoje tisočake, tebi pa so jih položili že v zibelko. Pa ne bom tarnal kot stara baba. Misliš, da je samo na enem kraju morja trda skala, kamor se lahko zasidraš? Kaj še! Če se ti maček utrga, pa si poiščeš trdino drugod. Čakaj, povem ti kaj iz življenja ameriških milijarderjev ...«

Toda Štefana so ameriški milijarderji kaj malo zanimali, in ko je Perzijec videl, da s svojimi zgodbami ne vpliva, je poizkusil potrtega prijatelja opogumiti:

»Sicer, kdo ti pa je dejal, da je že vse založeno? To si si sam izmislil. Kar pa zadeva tisti nerodni podpis, ti dam tudi jaz tak nasvet: stopi k materi, ona naj podpiše zate, ali pa naj ti prepiše posestvo, pa je stvar v redu in mir v srcu. In če ti tudi to ne uspe, prava reč, če te malo zapro. Ko boš prost, se še vedno lahko razgledaš po širokem svetu!« In govoril mu je in govoril, da ga Štefan še prekiniti ni utegnil. Štefan je moral molčati. Ali naj bi dajal svoj pojem o časti v zobe človeku, ki mu ni bilo nič sveto razen romanja križem zemlje.

In tako mu res ni ostalo nič drugega, kakor da je sedel na vlak in se odpeljal v svojo rojstno vas.

Kam zdaj?

To je bilo prvo vprašanje, ki se je zasvedralo vanj. ko sta z materjo stopila iz posojilnice na šumečo ulico. Prežeči molk med njima ni obetal nič dobrega. Mati je komaj dohajala sina, čeprav je zadrževal korake. Kosila sta v stari krčmi, kjer so se vedno ustavljali kmetje. Po kosilu je stara žena potožila sinu, da ji ni nič kaj dobro. Če se je še tako premagovala, noge je niso več nosile. Izgovarjala se je na tesne čevlje, potem, da jo boli glava, ker se je na vlaku prepihala, naposled jo je moral Štefan odpeljati na svoje stanovanje v četrtem nadstropju stare hiše sredi mesta.

»Da bi le ne bilo kaj nevarnega,« ga je zaskrbelo. ko je položil mater na posteljo. Skoraj do večera je prebil pri njej, ki jo je izdelavala mrzlica. Zdaj pa zdaj je zastokala kakor v hudih sanjah, vsa potna v glavo. Štefan je pomagal kakor je vedel in znal. Pri gospodinji si je dal zavreti čaja, iz lekarne je prinesel praškov, in si dal, kolikor je mogel in znal, opravka, da bi ustregel bolni materi. Ona pa se mu je trudno nasmehnila, češ, kaj meni treba čajev in zdravil, ko pa tiči bolezen drugod. Vendar pa je noč prebila mirno in proti jutru ji je že čisto odleglo.

Ko se je zbudila, ji je prva misel poletela domov. Štefanu, ki se je ljubeče sklonil nad njen obraz, je dejala mirno: »Bo že bolje. Zdaj je tu notri mir.« Z velim prstom

je pokazala na srčno stran. »Vse je mirno, Štefan, in urejeno.«

Pomembno ga je pogledala. In, ko Štefan še ni razumel, mu je položila koščene prste na ramo: »Tako sem premislila Štefan, in mislim, da sem dobro premislila. Dolgo sem se borila in mislim, da sem se doborila. Do kraja. Težko breme si vzel nase, tudi jaz sem tega kriva, Bogu bodi potoženo, ali ti si mlad, jaz pa sem stara. Če je božja volja taka, pa bodi. In vem, da hoče Bog tako. Z menoj boš šel, da bova uredila, kakor je treba. Od danes naprej je posestvo tvoje, ti boš gospodar. Kaj bi še govorila. Mislim, da se strinjaš z menoj. Meni luč, tebi ključ, sem vedno pravila, zdaj se je to zgodilo. Stara sem postala, da veš. Tako je prišlo, kakor nisem pričakovala. Tudi zmanjšano posestvo bo še dovolj lepo, da te ni treba biti sram. Za tisti denar pa se boš že moral pobrigati, morda še ni izgubljen. Advokata boš vzel, on bo že kako uredil, čeprav se nisem hotela nikoli sukati okrog advokatov. To žre domačijo. Nečesa pa te prosim: vrni se domov, vrni se zaradi našega imena, zaradi spomina na očeta. Samo zato sem podpisala zate. Zaradi doma, da veš. Še danes stopiva k notarju, da vse uredimo. Tudi za Francko in zame.«

Angelice ni niti z besedico omenila. Bila je zares trudna stara žena, ki si je zaželela samo še mirnega kotička.

Še isti večer se je begunec Štefan vrnil na dom svojih očetov kot pravi lastnik in posestnik.

Agent Cvajbrot je sedel za belo javorovo mizo v kotu, na katero je postavila Francka svetilko, in si prižigal cigareto, ko so se duri odprle. Vstopila sta mati in Štefan. Štefan je obstal na pragu in z nemim pogledom objel sobo.

»Dober večer!« je zaklical veselo.

Cvajbrot je odrevenel, Francka je vzdiknila:

»Marija! Štefan, ti?«

»Jaz, živ, ne duh moj. In zdaj ostanem tu.«

Mati se je potuhnila v kamro, iz katere je ni bilo tako kmalu nazaj. Naj se sami pobotajo in sprijaznijo s položajem, kakor vedo in znajo. Slutila je, da bo šlo težko.

Cvajbrot je še vedno molčal. Štefan je pogumno stopil k sestri in ji krepko segel v roko: »No, Francka, nisi mislila kaj, da se bova še videla? Tudi jaz nisem mislil, pa je

prišlo drugače. Zoper mojo voljo. No, upam, da se bova zdaj drugače razumela kot doslej. Pozabimo, kar je bilo, in živimo na novo.«

Toliko je bilo dobre volje in srca v kretnjah, v pogledih in v zvoku njegovega pozdrava, da še opazil ni, kako obotavljajoče mu je sestra dala roko. Pričakoval je besed, kakršnih koli, vsaj nekakega toplega odmeva njegovi prisrčnosti, saj ga je ob pogledu na to sobo, kjer se je spet čutil tako varnega, prevzela resnična ganjenost.

Ali že naslednji trenutek, ko se je srečal z očmi agenta Cvajbrota, ga je dosegel val mrzkosti.

Hladno je vprašal:

»Vi tukaj?«

Spomnil se je, da je bil agent že pred njim v hiši in, da se je vedel, kot da je doma. Torej se je bil, odkar je Štefan blodil kot deseti brat, udomačil v hiši. Težka slutnja je legla nanj.

»Vasujete?« je rekel kar tako, da je vsaj nekaj spregovoril.

»Odkar vas ni,« ga je pičil agent, »vodim posestvo.«

»Res? Lepo. Bova pa jutri obračunala. Zdaj, hvala Bogu, bom že spet lahko sam vodil,« je dejal Štefan mirno in odločno.

Agent je osupnil. Pogledala sta se s Francko, ki je v hipni zmedenosti povabila pogled in stopila korak nazaj.

Bil je mučen položaj.

»Oprostite, gospod Cvajbrot, ampak zdaj bi bil rad sam, in če vam je prav, se pomeniva jutri, kar treba. Prav, kaj ne?«

Agent je vstal, ni rekel besedice, objel Francko in jo poljubil, češ tudi jaz imam tu svoje pravice.

Štefan je obstrmel. Kaj vse se je medtem že zgodilo na njegovem domu?

»Torej jutri si pojasniva vse, gospod Štefan!«, »Gospod' je izrekel s posebnim poudarkom. Obrnjen proti kamri je zaklical:

»Pa lahko noč, mama,« in mirno odšel. Za njim je odšla Francka. Štefan je slišal, kako sta v veži še naglo govorila. V sobi je ostal sam.

Nenadoma se mu je zdela ta hiša pretujena. Tukaj se je bilo zgodilo nekaj velikega, je zaslutil. Ta dom ni več

prejšnji. In mati mu ni niti z besedico namignila o spremembi doma. Kaj je to? Zdaj je on gospodar, kakor stoji črno na belem, ali pa je gospodar tudi v resnici? Znova bo moral graditi, boriti se bo moral, že zdaj čuti, da zlepa ne pojde. Spet se je zavedel: saj nisem iskal teh ljudi, Angelico sem klical venomer, Angelica mi bo razjasnila temo, ki se je spustila na ta dom.

Stopil je v vežo. Napravil se je lep večer. Že zdaj je kazalo, da bo noč polna zvezd. Objel ga je rahel hlad. Na dvorišču je lajal domači pes. Žive duše nikjer, kot da so vsi izumrli. Od nekod je prihitela Francka, vsa zbegana. Ustavil jo je in jo prijel za roko. Molčala je.

»Za božjo voljo, kaj pa je? Vsi ste tiho, kot da je smrt v hiši,« se je razburil. »Tak, naj no kdo spregovori vsaj besedo. Saj mi je kot da se me vsi bojite. Ali naj mar kar spet obrnem hrbet in odidem kot prvič? Francka, lepo te prosim, govóri!«

»Vprašaj.«

Izvila se je iz njegove roke.

»Štefan, kje te je mati dobila? Saj nisem nič vedela, kam je odšla. S Petrom sva bila vso noč v skrbeh...«

»S Petrom. Kaj sta si tako domača?«

»Poročila se bova,« je dejala mirno, samozavestno.

»Poročila?!«

»Štefan, ali res misliš tu ostati? Pa si drugače govoril. Saj vendar veš, da Angelice ni...«

Ves je vztrepetal in se naslonil na podboj.

Ona pa je govorila dalje, kakor da pripoveduje čisto nepomembne novice:

»Seveda je ni. Že več kot en mesec je tega, kar je za zmerom zapustila dom. Z domačimi so si bili čedalje bolj navzkriž. Morda zaradi tebe. Ko pa je videla, da s teboj ne bo nič...«

»Kaj govóriš!«

»Je že nemara kje zvedela, kaj vem. No, pa je odpotovala. Čudne stvari raznašajo o njej. Najbrž same čenče...«

»Govóri,« je zavpil in jo trdo prijel za roko, da je kriknila.

Mati je prihitela v vežo.

»Kaj pa imata? Križ božji, ali se je spet začelo? Ali res ne bo nikoli več miru pri tej hiši?«

»Zaradi Angelice se razburja. Če je ni, je ni. Sam bi gledal...«

Štefan je samo vzdihnil. Ne da bi črnil, je stopil na dvorišče. Od tam je šel na vrt. Blagodejna svežina mu je hladila čelo. Koliko časa je ostal zunaj, ni vedel. Nebo je bilo posuto z gostimi, živimi zvezdami. Iz dalje se je oglašala fantovska pesem. V vrhovih dreves je rahlo šuštel. Občutek strašne samote je bil bolj in bolj neznosen. Samo, da bi že ta noč minila, dan bo prinesel jasnost, da bo človek spet lahko dihal, pa naj ta jasnost prinese še tako odločitev. Ves razklan v srcu se je zavlekel na pod in se vlegel na mrvo.

Tako je novi gospodar prespal prvo noč zunaj svoje hiše, kakor potujoči berači.

V sobi pa nista vso noč zatisnili oči ne mati, ne sestra...

IX.

Deseti dan po svojem povratku je bil Štefan do dobra naveličan dóma, kjer ni mogel več strpeti. Kaj zato, če je imel pisano pravico v žepu, ko pa ga je vsakdo gledal po strani kot vsiljivca, ki nima v hiši ničesar iskati. Vsakdo — to je bil sleherni, ki je imel opravka pri hiši, ne samo mati, sestra, ali Peter, marveč tudi oba hlapca, ki ju je bil najel Cvajbrot. Če je Cvajbrot ob Štefanovem prihodu pobledel in bil že pripravljen umakniti se mu, se je že naslednje dni spet zbral v upanju, da zase reši vsaj nekaj tistega, kar je bil že dosegel za Štefanove odsotnosti, zlasti ker je imel v Francki vso oporo. Mati pa je bila brezbrizna do vsega, kar se je dogajalo v hiši, češ gospodinja nisem več, gospodari pa ti kakor veš in znaš. Štefan se je le s silo premagoval, ko je videl, da mu vsi nagajajo. Na vsako vprašanje glede gospodarstva je dobil odgovor: »Cvajbrota vprašaj, on je vodil... on bo že vedel. Pa bi bil ti doma... Nekoga sem vendar morala imeti, in da ni bilo njega...« To je bil seveda le prazen izgovor. Mati, ki so se ji šele zdaj odprle oči glede Franckine zaroke s Petrom, se je delala, kot da je bila to njena želja.

»A, tako? Ali ste vendar slepi?« je vzrotil Štefan. »Angelice niste pustili v hišo, mene ste prisilili, da sem se potikal po tujem, on pa...«

»Tak bodi no tiho! Ali nisi zdaj gospodar? Česa še hočeš?«

»Ne, ne, mati. Cvajbrota, ki vsakdo ve, kaj velja, ste sprejeli mirnodušno... Ah, to je že kakor storija o lisici in ježu. Dobro. Naj se ženi, ampak na moje ne. Da veste. Bomo kaj kmalu videli, če mu bo še dišalo...«

Toda matere že ni bilo več v hiši.

Po takem razgovoru se je po navadi izmuznila v kamro, v kuhinjo, na dvorišče, samo da ji ni bilo treba odgovarjati. Ko je nekoč spraševal, kje je njena vložna knjižica, ki jo je najbrž že pobral agent, ga je jezno zavrnila: »No, ali si ti gospodaril kaj bolje. In če jo tudi ima, on mi ni napravil škode za pol milijona. Komu pa sem podpisala menico, njemu ali tebi? Kar tiho mi bodi!«

Taki očitki so Štefanu zaprli usta. Videl je, da temu zbadanju ne bo konca ne kraja. Štefanu so nagajali v vseh ozirih, v najbolj smešnih malotah.

Če je poslal ženske okopavat krompir, so gotovo odšle na zeljnik, češ da je tako naročila Francka; hlapec, ki mu je velel, naj gre navozit vej, je odšel v kamnolom po pesek za posipanje dvorišča; če je prijel Francko zaradi njene kljubovalnosti, je moral slišati odgovor, ki ga je imela tudi mati vedno na jeziku, povrhu pa še opazko, da naj bo vesel, če mu še hoče zastonj gospodariti, kajti, preden jo bo spravil od hiše, bo moral še naštet petdeset tisočakov, kot stoji v pismu. Vedela pa je, da Štefan zdaj ne premore niti tisočaka. Štefan si ni vedel pomagati.

Bilo je neznosno. Kosila in večerje so potekali brez razgovora kot med tujci. Nejasnost, v katero se je potuhnilo življenje, pa se je morala prej ali slej razpršiti, saj ni mogla dolgo več trajati zgoščenost nasprotstev, ki so se tembolj večala, čim bolj so jih skušali tajiti. Cvajbrot je še vedno prihajal, ne sicer vsak dan, toda kot človek, ki je v hiši domač. Štefan se je ob takih prilikah umaknil sestri in njenemu ženinu. Tako umikanje pa je bilo naposled le preneumno in preveč poniževalno. Ali dokler ni mogel priti na jasno glede Angelice, ni imel volje, ne poguma, da bi razčistil razmere doma. Prevčevim pa se doslej nalašč ni približal, ker bi hotel stopiti pred bodočo taščo kot človek, ki ima urejen dom. Tako se je predajal čakanju, ki mu je slabšalo položaj na vse strani. Naposled ga je nenadno

naključje le prisililo, da je posegel dejansko v tek dogodkov. Vrnil se je bil iz gozda z vozom debel, ki jih je dal posekati za prodajo. V veži je že čul živahen razgovor iz hiše, ki pa je nenadoma utihnil. V njem je vse zakipelo. Medtem ko je v njegovi pričujočnosti vladala po sobah nemila tišina, so se v njegovi odsotnosti njegovi ljudje očitvidno dobro počutili. Hkrati pa je bil prav zdaj kaj malo dostopen spravljeni besedi. Preveč mu je bila natvezila stara Hlebka, ki ji je v gozdu razvezal jezik s tem, da ji je navrgel za tri cize vej. Babnica je čenča, si je mislil, ali če je polovica tega res, kar mi utegne naklepetati, bo že to dovolj.

Česa vsega mu ni našepetala! Kako je Cvajbrot šaril z materinim denarjem, in da je vlačil v hišo svoje prijatelje, ki so se gostili kot svatje. Pa to še ni bilo vse. »Ali, če bi vedeli, Štefan! Oh, pa saj se bojim povedati... Ne smete me izdati, lepo vas prosim. Oh, če bi le vedeli...«

In skrivnostno mu je pošepetavala, da je agent tudi Angelico zalezoval, in da je bil najbrž on tisti, ki ji je navdahnul misel, zapustiti dom; kako da ne, saj ga je Angelica večkrat celo obiskala na njegovem stanovanju, in nekoč je ostala pri njem baje do jutra... »Potem je dekle zbolelo in od tedaj je ni več v vasi... Pa naj drugi povedo, če ni to čista in gola resnica... O, čudne stvari so se godile, kar vas ni bilo doma...«

Štefan je obstal kot zakopan. Potem pa je planil na voz, udaril z bičem po konju — starka je odskočila v stran, tako se je ustrašila njegovega divjega pogleda — in zdivjal domov.

Zdaj je stal v veži. Potuhnil se je in skušal biti kar se da miren. Prisluhnil je. Da, v hiši govori Cvajbrot. »Zgodi se kar koli, vstopil bom,« si je rekel in odprl vrata. Vstavil se je sredi sobe Z mrzkim pogledom je ošinil Francko, ki je skušala skriti steklenico vina in krožnik s kruhom, mater, ki je objokana sedela za pečjo, in Cvajbrota, ki je nič dobrega sluteč vstal izza mize, da bi odšel.

»Ne tako!« je zaklical Štefan. »Zdaj smo vsi skupaj, pa se bomo pomenili, kot je že čas!« Potem se je obrnil k sestri in zakričal: »Kóga pa gostiš... Zame ni, kot vidim.«

»Saj ne za tvoje...«

»Za čigavo pa?«

»Za moje. Saj delam tu. Povrhu pa si tudi moj dolžnik. In če le zahtevam...«

»No, o tem se bova pozneje pomenila, mnogo pozneje, ljuba sestra. Midva, gospod, pa bova kar zdaj obračunala.«

»Nimava kaj,« je dejal agent s suhim glasom.

»Kar sem storil tej hiši, sem storil vaši materi in sestri, ki sta me prosili pomoči, ko ste ju zapustili tako na lepem.«

»Počasi, počasi, prijatelj.« Štefan se je komaj še pre-magoval, »— najprvo, kje je denar za prodana gozdova? Za čigav denar ste šarili v moji hiši? In tretjič: dajte mi odgovor zaradi Angele...«

Agent je molčal.

»Nič? Res nič? Bom pa jaz odgovoril, kakor gre,« je zakričal Štefan, in stopil proti agentu, ki se je umaknil za njegovo sestro. Francka je zavpila in si zakrila obraz. Mati je stopila za Štefana in ga prijala za roko: »Za božjo voljo, bodi no človek, saj se lahko še o vsem mirno po-govorimo.«

Agent, ki je čutil, da mu zdaj ne preostane dosti izbere, se je hotel rešiti v predrznost. Z zaničljivim posmehom in zroč proti oknu je siknil skozi zobe: »Kako mi naj grehe očita človek, ki je sam obremenil dom z lažno menico!«

Vsi štirje so se zganili. Štefan je zardel. Zganil je ra-mena in pretegnil roke. Zdelo se je, da je zrastel do stropa. Stal je in čakal.

Kar je kdaj pretrpel ponižanja, zatajevanja, prezira in krivic, brezupnost burgundule, miloščine — vse to se je zdaj zgostilo v strašen molk dveh, treh trenutkov. Pred njim je stal človek, ki je že zalezoval njegovega dekleta, omrežil mu sestro, si pridobil mater, da mu je za vedno odtujila dom, pred njim je stal človek, ki je bil zanj podoba mestnih prevarantov, ki so ga spravili morda ob celo posestvo, pred njim je bil njegov večni nasprotnik, ki ga je samo v drugačnih podobah srečaval povsod v življenju. Zdaj, zdaj je odbila ura, da se spopade s svojim zoprnikom.

Že naslednji hip je pozabil na samega sebe. Videl je samo še dvoje drobnih, rjavih oči, v katerih je zablisnil nepopisen strah. Bilo je prepozno. Štefanova koščena, težka roka je udarila v mehko, da je kar plosknilo. Nasprotnik je obležal na tleh.

Francka je vrisnila kot nora. Brez uma je letala po sobi in kričala, da jo je bilo slišati na dvorišče. Mati je obsedela nepremična. Človek na tleh je težko sopel. Iz nosa mu je curljala kri, na čelu je imel kot oreh veliko bunko, oči pa krvavo podplute.

»Tako, mislim, da boš pomnil. In Boga prosi, da se ne srečava še kdaj v življenju. Če ti še ni dosti, pa povej, in če ti ni prav, pa me toži. Na sodišču tudi lahko še poveš, da pridem za teboj, da se bova pomenila o tvojem gospodarjenju. Tako! Zdaj pa glej, da se mi zgubiš spred oči!« Štefan se je umaknil.

Agent se je potuhnjeno stokajoč spravil na noge in preklinjajoč zapustil sobo.

Vest o tem dogodku se je bliskovito raznesla po vasi. Prevčevi so ravno kosili otavo na travniku tik Brinarjeve njive, ko jim je Štefanov hlapec prišel povedat o pretepu. Prevčeva je sočutno zavila oči proti nebu, potem pa modro prikimala: »Na, na, pri nas se kaj takega ni nikoli zgodilo. Vsega tega je samo Brinarica kriva. Sam Bog je dal...« Pa ni spregovorila. Možu doma pa je omenila:

»Sam Bog je dal, da se Angela ni omožila v tako hišo. Mladi se je vrnil, ampak kakšen pekel!«

»Štefan se mi smili,« je menil stari.

»Šleva je. Pravijo, da je v mestu zapravil pol posestva. Ostalo pa je požrl agent. No, zdaj bi rada videla Brinarico. Zdaj je menda sita. Angelici pa res moram pisati o tem. To ji bo vsaj v tolažbo, da ne bo več jokala po svojem žalostnem ženinu. Če bo res otrok prišel na svet, moramo Štefana prijeti. Bom že videla, če bo tudi on nosil glavo kot stara...«

»Daj no, kako govoriš. Štefana poznaš. Smili se mi.«

»Že dobro, že dobro. Takoj mora Angelica zvedeti o tem.«

Takoj — to pa je bila nekoliko prehuda zahteva, kajti to uro je živela Angelica precej daleč od svojih, na Dolnjskem pri neki daljnji teti, ki se je je bila usmilila potem, ko ji je doma postalo neznosno.

Mati ni hotela ničesar več vedeti o hčeri, čim je opazila, da je noseča, toda po Štefanovi vrnitvi se je že toliko omečila, da bi se lažje sprijaznila s hčerjo, če bi seveda

zagospodarila na Brinarjevini. Otrok ji lahko odpre vrata v ta dom, ki je sicer medtem že mnogo izgubil. Še isti večer je poslala Angeli pismo o novih spremembah na vasi.

Nekaj dni pozneje, ko se je vračala z njive, pa jo je ustavil Štefan. Kar prestrašila se ga je. Svojim očem ni mogla verjeti. Bil je ves potepen kakor hlapec v najbolj umazanem delu.

»Na, mati, ali me sprejmete za kravarja?« se je trpko pošalil.

»No, no, tako hudo pa le še ni pri vas, čeprav vedo ljudje marsikaj povedati...«

»Eh, pri nas je zdaj žalostno. Danes pa me je pustil na cedilu še edini hlapec, ko je že drugih križev čez glavo. Saj ne vem, kaj bi prijel v roke. Zavidam vam, mati... Pa kaj bi vam pravil, saj veste nemara več kot jaz sam.«

»Tak, da si res prišel! Glej, glej... Veš, tebe sem še najbolj obražala od vseh vaših. Pa tudi nate sem bila huda. Sicer pa še zdaj ne vem, kako je s teboj. Agenti pa si pošteno pretresel.«

»Kaj pa pravijo?«

»Kaj bi! Vsi so s teboj.«

»Mislim, da ga ne bo več blizu.«

»Župan je našemu povedal, da se je že izselil.«

»So mu postala tla prevročča.«

»Kaj pa Francka? Skoraj bi nekaj rekla, pa je bolje, da pozabimo...«

»Francka, saj to je tisto... Ali si lahko mislite, da je zdaj kot iz uma? Ne já, ne govori. Kako se mi smili. Sam Bog ve, kako se bo pri nas končalo... Ah, ko bi prej vedel, kaj me čaka doma, bi rajši ostal, kjer sem bil, slabše bi mi tudi ne šlo. Samo delo drži človeka pokonci. Pri nas pa še delati ni več mogoče...«

»Pa bi stopil zvečer malo k nam, na pomenek. Kam pa se ti tako mudi?«

Izgovoril se je z delom in obljubil, da pride prav gotovo. Gledala je za njim, ki je stopal, kakor da ga zanaša pijača. Računala je: »Grunta ostane še vendarle toliko, da ga ni izpustiti iz rok. Vse pa tudi ne bo res, kar čenčajo. Glavno je, da je on gospodar...«

On pa je že izginil za goščavjem. Mislil je samo na Angelico.

Če je te dni delal kot črna živina, da bi vsaj za silo spravil hišo v red, ga je danes potrpežljivost minila. Noge so ga zanašale po vseh tistih ljubljениh krajih, kjer sta se shajala v lepših časih. Ali zdaj je bila jesen.

Lahno je pršilo iz nizkih, sivih oblakov, ki so temnili pokrajino. Ljudje so spravljali zadnje plodove iz zemlje in z dreves. Vozovi so se vdiralı globoko v blatne kolovoznice gozdnih potov, da jih izbičana živina ni mogla premakniti ne naprej ne nazaj. Brozgal je po glinastem blatu. Brodil je brez cilja zdaj v hrib, zdaj skozi borov gozd, zdaj čez polja, ki so jih preletavale lačne vrane, ne meneč se za dež, ki je že lil v močnih curkih.

Vse misli so se osredotočile samo okrog ene bolečine: ali se je Angelica res spečala z agentom? Čenča, ki mu jo je natvezila vaška klepetulja, je postala v njegovi razboljeni domišljiji že jasno, otipljivo, naravnost razumljivo dejstvo. Življenje je začelo izgubljati ceno in smisel, potopilo se je bilo v jesensko deževno somračje, ki je smrt brezdomskim popotnikom. Štefan pa je bil še vedno brezdomec ...

Zvečer se je zglasil, kakor je obljubil. Ko se je s Prevčevimi pozdravil in bežno porazgovoril, sta se z materjo umaknila v kuhinjo. Prvo vprašanje, ko sta bila sama, je veljalo Angelici:

»Povejte mi, za božjo voljo, povejte mi, ali je res, da je Angelica zahajala k Cvajbrotu?«

Prevčeva je ogorčeno vzkliknila:

»Kdo to laže?«

»Govorijo tako ...«

»Tako?« Prekrižala je roke, da je bila videti mogočna. »Tako torej! In ti, ki si trdil, da bi šel v ogenj za njo, kar mirno verjameš takim grdobijam? Ona da bi lazila za pokvečenim agentom? Križani Bog! No, no, so se ji pa ponujali že drugačni ženini, še bolj petični, kot bi bil lahko ti. (Mislila je na trgovca Trznarja, ki ga je svoj čas silila v hišo.) In, če tudi bi se Angelica komu odzvala. Deset let te je čakala, koliko je pretrpela zaradi tvoje neodločnosti, sam Bog ve. Meni ni hotela nikoli povedati, ker je preponosna. Vidiš, to je resnica. In vse te mesece,

kar si bil z doma, si molčal ko riba. Ali je bilo to prav? In potem se še čudiš, če bi kaj storila, kar bi ne bilo po tvojih željah. Kdo pa je kriv, to mi povej? Čakala in čakala te je, čas je bežal, ti pa misliš, da je ona mar Lotova žena, iz soli ka-li...» Zdaj ni znala nehati. Ni varčevala z očitki, ki jih je že davno imela prihranjene zanj. Štefan jo je poslušal vdano in potrpežljivo, in ko se je naposled umirila, je spregovoril on. Vso zadržano bol je razodel tej ženi, ki se mu je to uro zdela edina vredna zaupanja.

»Potrpi, Štefan,« mu je dejala, ko ji je povedal vse, »ni še vseh dni konec. Nekaj ti bom povedala, da boš zavriskal, če je še kaj moža v tebi. Angelica pričakuje otroka.«

»Otroka!« Prebledel je.

»Vajin bo, tvoj...«

Prevčeva mu je namenoma šele zdaj razodela skrivnost Angelinega pričakovanja.

Tisti večer se je vrnil domov lahak, kot že davno ne. Otrok bo, otrok bo! Življenje se mu je vendarle nasmehnilo v zadnji uri. Naj se zgodi odslej kar koli, zdaj je močan, da bi se spoprijel z vsem svetom, in ni ga viharja, ki bi ga uklonil in zlomil. Otrok se bo rodil, njegov otrok.

Zdaj ve, kóga je čakal, zaradi tega upa je vzdržal, trpel in prenašal vse preizkušnje. Zdaj se ne boji dela. Naj mu ostane od vsega posestva samo še krpa kraševne zemlje, preoral jo bo v najbolj črno prst, ki bo rodila desetero. Iz skale bo priklical vodo kakor Mojzes, ki bo spremenila trdino v cvetočo livado, blagoslov bo lil iz njega, da bo zemlja, na katero bo stopila njegova noga, rodila cvet in sad. Otrok se bo rodil! Ta otrok ga bo privezal na dom, ki ga ni poznal morda sploh nikoli, ta otrok mu bo napravil dom v njegovem srcu, žejnem ljubezni, dela in miru. V teh trenutkih je bil Štefan najsrečnejši človek na svetu.

X.

Pri teti Barbki je Angelica našla zatočišče. Angela je dobila lično sobico z razgledom na reko, v kateri je namestila čim prej odpreti šivalnico.

V težki duševni razklanosti, v kateri se je razjedala prepričana, da jo je Štefan zares za vselej zapustil in odšel daleč po svetu, kakor ji je nekaj dni pred njeno preselitvijo povedal agent Cvajbrot, je upala najti vsaj nekaj utehe v šivanju, čeprav je čutila, da je zanjo poslej življenje mrtvo. Z grozo se je ozirala na svoje telo, ki je bolj in bolj kazalo znake, da Angelica ni več dekle. V tem stanju ni imela nikogar, ki bi mu mogla razodeti vso svojo nesrečo tako, da bi res z njo čutil. Domačih se niti spomniti ni hotela, saj se je bila razšla z njimi kot tujka. Mati ji je komaj segla v roko, ničvrednici, ki se je tako lahko-miselno spečala, zavrnila pa edino pametno, naravnost od Boga ji poslano rešitev — trgovca Trzrnarja, ki bi jo bil vzel, pa četudi bi moral sprejeti nase še tuji greh. Bratov niti doma ni bilo, ko je odhajala, edino oče je imel žalostne oči, ko je poslednjič zaprla vrata svojega doma.

Teta se je njenega prihoda sprva sicer razveselila, ko pa je spoznala, kako je z nečakinjo, je za hip zdaljšala obraz, toda kot izkušenska v vseh težavah življenja, je menila, da se bo že kako uredilo. Večer za večerom sta se pogovarjali o vseh rečeh tega zmešanega, a vendar zabavnega sveta.

Nekega večera pa jo je teta po daljšem razgovoru vendarle skušala pridobiti.

»Ne bodi no, vendar taka, Angelica. Kaj se zmeraj opazuješ, kakor da je to taka nesreča. Vidim, da si še zelo boječa. Poglejmo stvarem naravnost v lice. Kaj pa se je takega zgodilo? Fant te je zapustil. No, to si že prebolela, upam. Zdaj ti je samo otrok na poti. Tudi to bova uredili. Kar mene se okleni, pa bo vse šlo, in boš spet vesela. Pravo življenje te šele čaka!«

In na dolgo in kar moči mikavno ji je začela praviti »o pravem življenju«.

Angelica je obstrmela. Rdečica sramu ji je šinila v obraz. S široko odprtimi očmi je buljila v to ogabno žensko, v srcu se ji je nabral tolik gnev, da bi najraje planila in zbežala daleč proč odtod. Zaman je iskala besede. S silo je potlačila v sebi silno boleost, nemo je vstala izza mize in naglo odšla zvodnici spred oči. V svoji čumnati se je zjokala bridko kakor še ne morda v življenju.

»Štefan! Štefan!« je klicalo in se vilo zapuščeno srce. Osamelost, v katero jo je zdaj pahnilo življenje, jo je pretila zlomiti. Od nikoder tolažbe, nikjer usmiljene roke, ki bi jo prijala sklanjajočo se nad prepadom, od nikoder ljubečega pogleda. V bojih med ponosom in zavestjo slabosti so ji minevale ure, dnevi, tedni. Venomer je premišljevala, ugibala, upala, pa spet zdvajala. O, da bi kako prespala to mrtvo dobo in se potem nenadoma prebudila, češ bile so zgolj grde sanje! Ali zaman. Materina pisma so ji jemala še tisto trohico upanja, ki si ga je siloma netila. Ta pisma so jo potrjevala v strašni domnevi, da jo je Štefan zapustil. Iz njih je zvedela, »da se Štefan klati nekje po Ljubljani, ali pa tudi Bog ve kod, in da vse kaže, da bo na Brinarjevini zagospodaril agent Cvajbrot, ki si je pridobil — Francko. Brinarjevina pa, da sploh ni kaj prida, saj je Štefan napravil baje dolgovi za cel grunt, in da bo Brinarica morala pričeti prodajati. Še kravja dekla bi ne imela več skomin po taki podrtiji...«

»Saj to ni mogoče!« je viknila nesrečnica. »Saj nosim otroka pod srcem, njegovega otroka,« se je tolažila. »Ne bo me pozabil.« In misel na nerojenca, ki ga je nosilo njeno trpeče telo, ji je dajala moči, da ni klonila. Nekoč pa je doživela najglobljo žalost — pred časom je porodila. Otrok je umrl še tisto jutro.

Kot brezumna je gledala mrzle, pretanke ročice, ki jih njeni blazni poljubi niso mogli oživiti.

Zdaj pa je bila res popolnoma sama.

Čim je vstala, se ji je začelo vračati življenje. Nanovo je vzcvetela, še brhkejša kot kdaj koli prej. Rahla bledica na licih jo je napravila še mikavnejšo, mrzel pogled iz njenih sinjih oči je sijal še bolj zagonetno. Ali v njenem srcu je kljuvala smrt.

»Angelica!« je spet zavabila ženska. »Prosta si. To je znamenje. Pametna bodi...«

Ali njeno vabljenje je bilo zaman. Angelica ni imela več obstanka v tej hiši. Po napornem iskanju se ji je naposled posrečilo dobiti službo pri neki družini v Zagrebu.

»Tu je moj novi naslov,« je dejala ob odhodu svoji teti, »morda pride zame kako pismo. In če bi kdo naših povprašal po meni, pa mu povejte, kje sem...« je pristavila obotavljaje, sramežljivo, da ne bi izdala svoje misli na Štefana.

Vaščani so zmajevali z glavami, ko so videli, kako mirne duše je Štefan privolil, da se je hranilnica vknjižila na posestvo, ki se je nekoč zdelo postavljeno kot za večnost. Še s prstom ni mignil. Vsak drugi človek, vsak bajtar bi se bil na žive in mrtve za ped zemlje, ta pa gleda — meni nič, tebi nič — kako mu podirajo dom. Kmet pa res ni, in za mesto tudi ni rojen.

Ali pa ga je vse skupaj tako vrglo iz tira. Štefan je bil res kar ravnodušen, toda kot človek, ki so mu že zdavnaj prej vzeli vse. Kaj mu mar ti mrtvi zidi, v katerih ni imel drugega skrivati kot svojo žalost. Saj je bil že davno prej siromak, kaj mu tedaj zdaj mar grunta, časti in ponosa — znamenj kmečkega veljaštva.

»Za vas, mati,« je govoril, »bo dobra tudi bajta v Zalogu. Ta nam vendar še ostane. Se bova pa tja preselila. Meni je vseeno.« Bilo mu je res vseeno. O Angelici ni zvedel ničesar... Na svoji pismi ni prejel nobenega odgovora.

Francka je hodila po hiši kot duh. Čudno vdana in tiha kakor, da je zanjo poslej ves svet mrtev...

Mati pa je bila z vsem zadovoljna. Kimala je z glavo kakor stroj brez duše. Vsa domačija v rokah hranilnice — to je bilo preveč. Smrt pa starke ni marala. Na svoje oči je morala betežna vdova gledati razpadanje vsega, na kar je bila nekoč tako ponosna. Prehuda nesreča človeka ali uniči ali pa ga napravi brezbriznega. In usoda je bila stari ženi milostna, saj jo je obdala s slepoto uma, da je popolnoma otopela. Ta nekoč tako možata žena, je bila zdaj še samo kos pohištva. Posedala je za pečjo in mrmrala pred se, venomer hudujoč se na pručico, češ, da je prenizka za njene noge, in da bi ji mizar že davno moral narediti drugo, saj to stoji nemara tudi v pogodbi, ki sta jo naredila s sinom takrat, ko mu je izročila celo posestvo. Le kako, da je sin tako brezbrizen, da še ni poklical mizarja.

Štefan, ki je slutil, da bo hranilnica pograbila posestvo in ga prodala morda še pred pomladjo, je vse dni prebil z računanjem, kako bi si uredil novi dom v Zalogu. Kakih deset tisoč mu bo po vsej verjetnosti vendarle ostalo, pa če gre vse pod nič. V takem mračnem nastroju je pisal Angelici in stopil še k Prevčevim, ki mu pa niso večeli o hčeri

ničesar povedati, češ da tudi njim nič ne piše. »Otrok, otrok, kako je z otrokom?« ga je greblo.

Taval je kakor v megli, ki ga je zapredala, da ni več videl skozi. Bolelo pa ga je tudi, ko je opazil, da ga Prevčevi ne sprejemajo več tako prijazno kot prve dni, kakor da si ne želijo več njegovih obiskov. Spet je ostajal doma, hodil v Zalog in se v nekem postopajočem razpoloženju prebijal skoz zadnje tedne jeseni.

V takem brezdelnem nastroju ga je neko popoldne presenetil — Perzijec, ki je osuplemu Štefanu molil jabolko naproti.

»Štefan, dobro znamenje, ne brani se ga. Ob to jabolko sem zadel, ko sem stopil na vaš vrt. Perzijski izrek pravi: sad, ki se prikotali pred noge, je znamenje velikega bogastva, ki čaka človeka. Na, imej ga, da bi ti bil v srečo.« Štefan pa se ni razveselil.

»Jabolko mi ponujaš, ko si me pripravil ob grunt...«

»Kaj bi,« je menil Perzijec, sedel za mizo in povžil šilce slivovke, s katero mu je Štefan postregel. »Svet se vrti, danes meni, jutri tebi. Z lastovkami grem na jug. Mraz mi nič ne diši. Pa po tebe sem prišel, če hočeš. Glej ga no, mrkuna. Tudi jaz sem ob vse, pa ne tarnam. Svet je širok, kar preširok za taka dva kot sva midva. Tu pa me ne mika ostati. Tu se vsak cekin spremeni v blato, tam zunaj pa delajo iz blata zlato, v tem je ves razložek, vidiš. In če ti vse spodleti, tujska legija je tudi še pribežališče. Francozi kar love ljudi. Plača imenitna. No, kaj praviš...«

Perzijec se je na široko razbesedil in do večera priganjal prijatelja na pot.

»Delati moraš povsod kot črna živina,« se je branil Štefan, »čudežev pa ni nikjer. Enkrat sem šel na led, nikoli več. Pa tudi zaradi matere, tako same je vendar ne morem pustiti, in sestre...«

»Mater spraviš v zavetišče, to je mala stvar. Zaradi tiste nerodne špekulacije pa ni vredno, da bi si glavo belil. Žene nimaš, otrok tudi ne... kaj boš tu sameval.«

Ob teh besedah je Štefana prešinilo trpko čustvo.

Žena, otrok... Angelica! Molčal je, ker za ves svet ne bi hotel, da bi mu tujec skrunil najsvetejše. Kljuboval je:

»Kaj bi bilo, če bi po svetu hodili samo taki brezdomci, h katerim spadaš tudi ti. Še ti ne bi imel od česa živeti,

ker bi ne bilo ne hiš, ne polj. Sicer pa ne vem, morda se da še vendarle kaj rešiti. Oh, kar preveč sem popustil. Prav ti si me s svojim vabljenjem spravil na nove misli. Ne, z doma, z doma ne bi šel kar tako, šele če bi vse vrug vzal. Nasprotno, še enkrat poizkusim, kako je s tistim ‚Bakrom‘. Odvetnika si bom poiskal.«

»Pravi kmet, že vidim. Odvetnik, odvetnik, kakor da ti bo čudež pričaral. Še tisto boš zapravil, kar imaš...«

Pozno zvečer sta se ločila. Perzijec je nameraval že čez dva dni odriniti čez mejo. Štefan pa se je pripravil za na pot že drugo jutro. Odpeljal se je na Dolenjsko, kjer je hotel presenetiti — Angelico.

Pred odhodom je poiskal sestro Francko. Plašna se je ozrla vanj. Ali res namerava za vedno zapustiti dom in izročiti njo in bolno mater popolni bedi? Na jok ji je šlo. O, koliko je pretrpela Francka vse te čase, sam Bog ve...

»Glej, Francka,« je dejal brat nežno, »Angelico grem iskat...«

»Njo?«

»Njo, Francka. Poslušaj me, iz srca mi povej: ali jo res še sovražiš? Pomisli, ali res ni več mogoče zavreti našega voza, ki drevi v prepad. Saj smo vendar ljudje! Vsaj zadnjo uro spoznajmo... Francka...« Govoril ji je na dolgo in široko, o vsem, kar je tikalo vso družino, kakor da si je hotel srce iztrgati pred njo.

»Francka!« je dejal naposled, ko jo je videl vso ginjeno, vso spokorjeno, »ali res ne bi bilo v novem, pa če še tako tesnem domu prostora za nas vse, tudi za Angelico?«

Molčala je. Toda v njenem molku je bilo pritrjevanje.

»Ah, Štefan, kdaj sem že želela s teboj govoriti o vsem tem. Prav tako. Toda nisem vedela, kako bi pričela. Pa si me ti prehitel. Zdi se mi, da sem šele zdaj, šele po tisti nesreči (mislila je na srečanje s Cvajbrotom) spoznala, koliko sem grešila. Mislila sem, da živim Bogu dopadljivo, pa sem Boga samo žalila. Štefan, odpusti mi. Stori kakor veš, da je prav. Ti si gospodar, in če bom mogla s prijaznostjo do Angelice popraviti marsikako žalitev, bom srečna. Zanesi se name. Upam, da boš z menoj zadovoljen...«

Med vožnjo so ga vznemirjale slutnje. V mestu se je zamudil celo popoldne in še čez noč. Obletal je najrazlič-

nejše urade, kjer bi mogel zvedeti količjak jasnega o stanju rudarske družbe, pa še odvetnik ni mogel dati kaj upanja, da bi uspel s tožbo, kajti od vseh tistih ljudi sta bila sicer dva v preiskavi, toda kaj, ko ni imel nihče od njih toliko, da bi bilo vredno tožiti. Z zaporom mu pa ne bo mogel nihče povrniti škode.

Pri hranilnici je zvedel malo pomirljivega. Obresti bodo tako visoke, da bi še zanje ne zmogel denarja, nikar še za obroke na račun dolga samega. Torej kaj? In zdaj je storil Štefan nekaj, da je še ravnatelj osupnil — ne, takega dolžnika pa res še ni imel svoj živ dan pred seboj, nikar še kmeta. Štefan je brez obotavljanja, sam od sebe ponudil, da se posestvo takoj uradno oceni in proda hranilnici v prid, zato pa naj mu znižajo dolg za četrtno.

Ravnatelj ga je potolažil, češ da se nikakor ne mudi, in da so pripravljeni še čakati.

»Pa obresti ne čakajo,« je menil Štefan, ki ni hotel imeti nobenih stikov več s hranilnico.

»Križ čez vse skupaj, začnimo znova, od spodaj navzgor.«

Vso pot je o tem premišljeval, ko so se mimo njega vrteli zapuščeni travniki, preorane njive, položne vzpetine dolenskega gričevja, ki so ga preletavali samotno ptiči. Zdaj se pelje k Angelici, k nevesti, žalosten ženin k neznani nevesti. Kaj vse drugo, vse drugo ni vredno ne besede, ne spomina. Bilo je že pozno popoldne, ko je izstopil na mali postaji sredi ravnine. Z avtobusom se je potem vozil še kako uro v družbi mešetarjev, ki so se vračali s sejma, in zvečer je došel v trg, kjer je živela Angelica. Pa je bil prepozen. Ženska, pri kateri je vprašal po svoji nevesti, mu ni vedela dosti povedati. Ogledovala si ga je od nog do tal, ko pa se le ni dal odgnati, ga je peljala v sobo, kjer se je spomnila, koga ima pred seboj, saj ji je Angelica dovolj povedala o Štefanu.

Bilo ji je tesno. Človek pred njo ji je vzbudil zaupanje. Kako mu naj pove resnico, da ne bo ponorel? Predevala je besede sem in tja, dokler mu ni obzirno povedala žalostno zgodbo: da je dekle porodilo, da pa je otrok takoj umrl. Kdo pa je slutil, da bo prišel Štefan. Angelica je vendar že obupala nad vsem, in koliko se je morala teta truditi, da jo je spet vrnila življenju.

Štefan pa ni bil zadovoljen s to zgodbo. Silil je in silil, da mu je ženska povedala vse: da Angelica živi v Zagrebu, kjer si pač služi kruh. Ženska ni vedela več povedati.

Šele z grožnjo in pa ker se je bala, da ji ne stori kake neumnosti, ko je bil videti čedalje bolj razburjen, mu je dala njen naslov.

Tisto noč je bil brez uma. »V Zagrebu si služi kruh?« je ponavljal in iskal za besedami pravo podobo.

»V Zagrebu, v Zagrebu?« Pred očmi, ki so bile že tako trudne, so mu zaplesale divje slike spak iz nočnih zabavišč. Spomnil se je prizorov, ki jih je gledal, ko je tratil čas in denar v brezdomstvu. »Angelica, Angelica!« je norel in prožil roke, kakor da hoče nekoga potegniti iz penečega se valovja; pa je grabil v prazno temo. Bila je strašna noč. Vse moči je moral zbrati, da ni pobegnil kar na prosto, da bi se napil in nadvljal, če bi bilo mogoče s tem pogasiti blazni ogenj, ki ga je viharil kot obsedenost.

Z jutrom se je odpeljal na postajo in počakal vlaka proti Zagrebu.

Očem ne bi verjela. Pred njo je stal Štefan. Našel jo je sredi ulice, ko se je vračala s trga.

»Štefan!« je kriknila in stopila korak nazaj. Že naslednji hip, ko je obdržal njeno mrzlo roko v svoji težki in topli, je ponovila njegovo ime plašno, nežno, z glasom iz daljav.

Ošinil jo je z neskončno žalostnim pogledom in jo nemo gledal. Zazdela se mu je kot splašena žival: morda kot takrat, ko jo je odvedel v gozd. Ali zdaj ni bilo na njenih licih sonca. Zdaj jo je prvič videl od takrat, ko sta se v ranem jutru poslovila pod vrbbami...

»Angelica!« je spregovoril mirno, »póte sem prišel.«

Široko so se ji odprle oči, kakor da ni slišala prav, ali pa, kakor da ga ni razumela.

»Nisem mislila, da se bova še kdaj videla. Prav nič te nisem pričakovala,« je odvrnila počasi in zamišljeno. »Dolgo si hodil, predolgo...« Nagnila je glavo in odkimala.

»Predolgo, praviš. Pa saj me vendar poznaš. Rekel sem, da se ne bom prej zglašil, dokler nama ne uredim dom. Prišlo je drugače, kot sem mislil. Ali dom imava vendarle. Zdaj sem prišel, da se vrneva skupaj.«

Ona pa ni bila vesela. Stopala je, kakor da ne ve, kaj naj odvrne. Slednjič je dejala: »Ah, Štefan, vse drugače se je zgodilo, kot sem mislila, in v tem času sem spoznala tudi sebe. Ne morem iti.«

»Angelica, kaj pa govoriš! Bodi no vendar pametna! Póte sem prišel. Vse vem. Tudi, da si imela otroka. Najin je bil. Drug do drugega imava pravico in dolžnost. Z menoj boš šla, dom bova imela. Na vse drugo pa pozabi. Delala bova in živela, kakor pač žive milijoni. To tukaj pa je laž, je zate smrt, Angelica!«

Govoril je nenavadno mirno, proseče in zapovedujoče hkrati, toda odločno, da se mu človek ni mogel upirati. Čutil je, da gre zdaj za vse. Toliko je izgubil, toliko pretrpel, mar naj zdaj pred koncem spet klone, a za vedno? Zdaj stoji pred preizkušnjo, ali bo znal obdržati Angelico, ki mu ni bila več samo dekle ali žena, marveč podoba njegovega domstva, tistega, zaradi katerega je skoraj mirne duše zavrgel vse drugo? Ali bo pa tudi zdaj, ko je prezrl vse, kar ni bilo zadnji namen njegovega trpljenja, prezrl tudi cilj sam, ne zavedajoč se, da bi s tem izpodmaknil tla samemu sebi? Nagon po samoohrani in hkrati strah pred popolnim izkoreninjenjem samega sebe, mu je narokoval besede, ki so morale vplivati:

»Angelica, s prvim vlakom se odpeljeva, kakor sem sklenil. Vraga, kaj pa misliš? Nisem prišel za šalo! Tudi za prazen nič nisem brusil peta po svetu. Kaj še! Vzel te bom, če ne greš zlepa. Odneseš te bom kot takrat v gozdu. Na, na, ne boj se me, angelček moj. Tudi ropar mora biti nasilen. Tebe pa človek ne dobi, če te ne ugrabi.«

Ustavila sta se v samotnem parku.

Njeno ihtenje je preglasilo njegove besede. Sklonil se je nad njo, prijel jo za roke, ki si je z njimi zakrila obraz, potegnil jo k sebi in jo pričel divje poljubljati. Ona pa se mu je izvila preplašena. Tiho je pristopil k njej. Ihtela je: »Ti moj dobri fant. Smiliš se mi kot nihče drugi na svetu.«

Trpko se je nasmehnil: »Saj zato, zato me ubogaj!«

»Štefan, dobro ti hočem, samo dobro. Dajva se pogovoriti. Sedi k meni. Tako. Lepo. Vidiš no, saj si priden fant. No, vidiš, da te imam nekoliko rada. Zdaj pa premisli in mi povej: ali bi bila za kmetico? Vsi bi se mi smejali.

V posmeh pa nočem biti nikomur. Tu, v tem mestu pa se skrijem ljudem. Tu ni vaških jezikov in mogotcev. Daj no vendar razumeti. Zaman ne hodiš po svetu. Prejšnja se ne morem več vrniti. Čas je vmes in življenje. No vidiš. Kdo je kriv; o tem ne bova govorila. Življenje. Kaj hočeš? Tudi ti nisi bil čisto brez krivde. Pa tvoja mati. Pa moja nevera. Bog se nas usmili. Ne morem zato. Ubij me, če misliš, da ti bom s svojo smrtjo zadostila, toda k sebi me ne kliči več!»

»Angelica, ali noriš? Angelica, nekdanja, usmili se me! Ne muči me! Ali sem mar zato uničil mater, sestro in posestvo, da me boš zdaj pahnila od sebe z lažnivimi izgovori?»

Bolestno se je ozrla vanj. Prijel jo je za roko s tisto tiho, toplo ljubeznijo, polno vere in upanja, da jo je presunilo. In pričel ji je govoriti o vsem, kar se je zgodilo doma. Ko ji je pravil o Francki, ki je tudi po svoje mnogo trpela, o njeni žalostni izkušnji s Cvajbrotom, ter o njenem spreobrnjenju, ga je prekinila: »Saj ni mogoče. Francka, da bi se hotela spraviti z menoj?» Upanje ji je zasijalo v očeh.

»Francka ti je storila mnogo hudega. Pozabi, Angelica, saj zdaj lahko razumeš, koliko je trpela.«

»In vendar je imela prav.«

Pogledal jo je vprašujoče.

Tedaj je skoraj šepetaje izrekla: »Ko mi je očitala, da sem... oh, ne gre mi ta grda beseda... Saj veš, ko je takrat govorila, da ne bom nikoli mati... Prav je imela. Mrtvega otroka nama nihče več ne vrne. O, strašno je moje življenje!»

Štefan pa je le molčal, ves prevzet ob misli na smrt tistega drobnega bitja, ki ga ni nikoli videl in ki je nanj čakal kot na odrešenje, kot na potrdilo svojega življenja. Ta trenutek je bil videti, kakor da so ga zapustile vse moči. In ko sta se strnila njuna pogleda, si nista bila več fant in dekle, marveč samo dva človeka, ki ju je obiskalo skupno trpljenje, v katerem ni več prostora za igro in borbo spolne ljubezni. V njegovih očeh je prežalo plašno vprašanje, ki mu ni vedel dati izraza.

Tako sta se oba znašla na pustem bregu življenja, ki sta ga tako vroče, tako divje klicala, in ki sta svojemu koprnenju žrtvovala vse: mladost, dom in ljubezen.

»Jalov rod, jalov dom,« ga je prešinilo, ko mu je bridek spomin obletel in objel vso preteklost njegove nevesele mladosti. Slednjič se je zdramil iz mrtvila in zamahnil z roko. »Ne mučiva se, Angelica. Nisva kriva. Vse sva poizkusila, da bi dosegla tisto majhno krpo življenja, ki nama gre po vseh božjih in človeških pravicah. Nisva midva kriva. Odpustiva si drug drugemu, če misliš, da sva kaj zgrešila. Kdo je kriv? Sama si rekla: ne ta, ne oni.«

Utihnili so in s priprtimi očmi gledal predse. Vsa ganjena mu je položila roko na rame in spregovorila s tihim, drhtečim glasom:

»Tako mi je, ko te poslušam, kot da hodiva po najini poti tam pod vrbami. Prav tako sva se razgovarjala tiste čase. O, kako živo se spominjam tebe in sebe vseh deset let! O vsem sva govorila in dostikrat sva bila hudo žalostna. Oh, Štefan, še zmeraj si tisti kot takrat. Ti ne veš, kako mi je hudo. Presenetil si me. Nisem te več pričakovala, ker sem izgubila vero. Vate nisem verovala. Ti pa si ostal trden. Sram me je, do smrti me bo sram. Nihče mi več ne odvzame tega greha. Ali zdaj je prepozno. Štefan, prepozno je...«

»Prepozno? Zakaj?«

»Oh, Štefan, prehitro je vse to prišlo. Zmedena sem. Premočno je. Daj, da vse premislim. Jutri... Jutri se sestaneva, če ti je prav. Gospodinjo poprosim za prosto popoldne.«

»Zakaj jutri? Ne izpustim te, Angelica. Predolgo sem te iskal!«

»Oh, vidim, tako malo imaš vere vame. Pa saj sem zaslužila!«

»Angelica, kakšna si vendar? Saj me ne razumeš. Saj ne veš za viharje v meni. Besede si slišala, doživela me nisi. Dobro, pa jutri. Čakal te bom. Verujem ti.«

Ko je bil sam, ga je prevzel spet nemir. Mračen dvom se mu je zasekal v srce: da, da, zdaj sem v primeri s seboj prejšnjim zanjo samo — berač. Brinarjevine ni več. Komaj borna hišica. In vendar — té dela vajene roke bi znale še tako kraški zemlji iztrgati življenje, zakaj ljubezen daje čudežno moč.

Pismo, ki mu ga je bila poslala drugi dan (namesto napovedanega sestanka) ga je še bolj vznemirilo. V njem

ga je prosila, naj ji na listku sporoči, če je še vedno istih misli. Ni razumel. Napisal je dolgo koprneče pismo z novimi zatrjevanji, z novimi načrti za prihodnost.

Nestrpno je čakal odgovora.

Popoldne tretjega dne je prejel njeno vabilo na sestanek.

»Štefan,« je vzkliknila, ko ga je zagledala vsega nemirnega v samotnem parku. Ko jo je videl oblečeno za na pot, s kovčgom v roki, je pobledel. Ni si znal tega razložiti.

»Angelica, zakaj te včeraj ni bilo?«

»Zakaj? Ti si pa res pravi,« se je pošalila, »to ne gre tako hitro...«

Še ni razumel.

»Kam? Kaj to pomeni, Angelica?«

»Kam?« se je zasmejala. »Ti si mi pa lep človek. Kam — me sprašuješ. Kličeš me in zdaj ne veš, kam...«

Ni našel besede. Gledal je kot, da se mu sanja. Ona pa je uživala ob njegovi zadregi.

»No, glej ga,« se je vnovič zasmejala, »pa naj kdo reče, da nisi nerodnež.«

»Angelica!« je kriknil. »Ali je res?«

»Svojim očem ne verjameš? Tak, zdaj povej ti, kod in kam!«

Uro pozneje ju je vlak odpeljal proti Ljubljani, domu naproti.

Mesec pozneje pa je bila vsa vas priča velikemu dogodku:

Štefan se je vračal s svojo mlado ženo Angelico na njun novi skromni dom v Zalogu. Ponosen je stopil v sobo, ki jo je sestra Francka tako lepo uredila in okrasila za svetli družinski praznik.

Ubranost in veselje prvih časov je zmotil samo en dogodek: Štefanovo mater, ki je zadnje tedne naglo hiralala, je pobrala že zgodnja zima.

»Oh,« je pozneje potožil Štefan, ko je prvič povedel svojega sinčka Janeza na materin grob, »da mati niso mogli dočakati rojstva svojega vnuka. Kako bi se razveselili! Kako bi zaživel!... ne bi se ločili od tega sveta z grenko mislijo, da je bil njihov dom — jalov dom.«

— K o n e c —

821-32
JARC M.

Jalov dom

200315976

KNJIŽNICA H. JARCA, NOVO TESTO
Posebne zbirke

COBISS